

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МАТЕРІАЛИ

науково-практичного семінару

**“КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У КОНТЕКСТІ
РЕФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ»**

31 травня 2019 року

Львів-2019

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою радою юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол №11 від 11.05.2019)

Оргкомітет:

Голова – **Красницький Іван Васильович**, декан юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Заступник голови – **Луцик Василь Васильович**, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Члени:

Броневицька Оксана Михайлівна, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Горпинюк Оксана Петрівна, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Яремко Галина Зіновіївна, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.) – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. – 259 с.

У збірнику висвітлено результати досліджень проблем реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, запобігання злочинності, застосування криміналістичних знань у кримінальному провадженні; використання можливостей судових експертиз у кримінальному провадженні у контексті судової реформи в Україні. Такі матеріали є результатом апробації на науково-практичному семінарі «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції».

Матеріали доповідей друкуються в авторській редакції.

ЗМІСТ

<i>Красницький І.В.</i> Вітальне слово	7
--	---

РОЗДІЛ 1. Проблеми реформування кримінального права. Реформування системи запобігання злочинності на сучасному етапі

<i>Беркій Т.М.</i> Загальний огляд судової практики у справах про кримінальні правопорушення, що містять ознаки сепаратизму	9
<i>Броневицька О.М.</i> Психічне захворювання або розлад як обставина, що усуває настання кримінальної відповідальності згідно з міжнародним кримінальним правом	13
<i>Красницький І.В., Гортинюк О.П.</i> Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства	17
<i>Дзюма В.І.</i> Кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх	21
<i>Дімітров М.К.</i> Співвідношення погрози та психічного насильства у кримінальному праві України	25
<i>Зуброва В.</i> Звільнення від довічного позбавлення волі	29
<i>Ищенко Ю.С.</i> Окремі питання рецидивної злочинності	32
<i>Копча В.В.</i> Протидія злочинності в Польській Республіці: роль поліцейських органів	35
<i>Лащук Н.Р.</i> «Замінування» під кутом зору аналізу правозастосовної практики.....	43
<i>Лісіцина Ю.О.</i> Віктимологічна типологія жертв злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові	48
<i>Максимович Р.Л.</i> Окремі питання відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації	52
<i>Парасюк Н.М.</i> Міркування щодо кримінально-правового значення приміток.....	56
<i>Рибалко В.О.</i> Незаконна вирубка лісу: кримінально-правова заборона	59

<i>Серкевич І.Р.</i> Неповнолітні та насильство на екрані: проблеми та шляхи їх вирішення	63
<i>Телефанко Б.М.</i> Рецидив як форма множинності злочинів	67
<i>Третьяков Г.М.</i> Социально-психологические факторы преступности несовершеннолетних в Республике Беларусь	71
<i>Якимова С.В.</i> Типові стадії розвитку наркобізнесу як виду злочинної діяльності.....	76
<i>Яремко Г.З.</i> Кваліфікація викрадення, поєднаного з проникнення у транспортний засіб	80
<i>Ясінь І.М.</i> Досвід з формування інституту незаконного збагачення в зарубіжних країнах.....	84

РОЗДІЛ 2. Проблеми реформування кримінального процесуального права.

Проблеми застосування криміналістичних знань у кримінальному провадженні. Використання можливостей судових експертиз у кримінальному провадженні

<i>Ангеленюк А.-М. Ю., Душак О.Ю.</i> Реалізація засади верховенства права на тлі реформи Кримінального процесуального закону	90
<i>Ангеленюк А.-М. Ю., Воробчак М.М.</i> Запровадження інституту кримінального проступку в Україні	94
<i>Балан М. В., Літвін Ю. І.</i> Особливості криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності Державної прикордонної служби України у сфері протидії злочинності на державному кордоні України	98
<i>Бєгалов Є.П.</i> Використання спеціальних знань при проведенні огляду місця події під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України	103
<i>Богайчук І.Б.</i> Накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка	108
<i>Боднар Я.І., Татарин І.І.</i> Процесуальний порядок проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	112

<i>Бублик Н.С.</i> Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи	116
<i>Винниченко Ю.Д., Дуфенюк О.М.</i> Child-friendly допит у кримінальному провадженні: стандарти облаштування «зелених кімнат»	119
<i>Гловюк І.В.</i> Тримання під вартою у судовому розгляді: питання перспектив оскарження	124
<i>Данилюк О.В.</i> Розвиток кримінального процесуального права (поправки законодавця)	128
<i>Долинюк Х.Т.</i> Процесуальне керівництво у кримінальному процесуальному законодавстві	132
<i>Дуфенюк О.М.</i> Тривалість проведення судових експертиз: польський досвід vs українські реалії	136
<i>Захарова О.В., Гринь К.М.</i> Інноваційні технології розвитку дактилоскопії у зарубіжних країнах	141
<i>Климкевич Р.А.</i> Європейський ордер на проведення розслідування – ефективний інструмент збирання доказів у межах ЄС	146
<i>Королік А.В., Богайчук І.Б.</i> Спостереження за особою, реччю або місцем	151
<i>Луцик В.В.</i> Галузева приналежність і об'єкти прокурорського нагляду за негласною діяльністю органів правопорядку	154
<i>Майстренко М.М., Дяк В.М.</i> Єдиний реєстр досудових розслідувань: аналіз змін.....	164
<i>Моисеева И.А.</i> Легализация (отмывание) средств, полученных преступным путем, как реальная угроза экономической системе государства	169
<i>Мудрецька Г.В.</i> Окремі аспекти застосування інституту спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні	173
<i>Навроцька В.В.</i> Відшкодування заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого.....	177
<i>Пайда Ю.Ю.</i> Особливості допиту підозрюваних в бандитизмі	184
<i>Поляк Ю.П.</i> До питання використання технічних засобів під час окремих слідчих (розшукових) дій	189

<i>Резнік Ю.С.</i> Змагальність в застосуванні спеціальних знань у кримінальному провадженні	194
<i>Rogalskaya V.</i> Equality of rights of victim and suspect in Criminal Procedure legislation of Ukraine in the context of ensuring the right to a fair trial	197
<i>Романцова С.В.</i> Процесуальне інтерв'ю дитини, яка постраждала від сексуального насильства	201
<i>Ніколайчук Г.А.</i> Повноваження прокурора спрямовані на організацію судового процесу	206
<i>Вітрук О.В.</i> Підстави цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні	212
<i>Савченко В.А., Канюка І.М.</i> Дізнання як спрощена форма досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень	215
<i>Самарин В. І.</i> Інтернаціоналізація уголовного процесу Республики Беларусь	220
<i>Скрипник А.В.</i> Використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки: перспективи для компаративного дослідження	226
<i>Сопронюк О.А.</i> Основні теоретико-правові підходи до співвідношення примусу, відповідальності та санкцій у кримінальному процесі	230
<i>Шехавцов Р.М.</i> Типові порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій	235
<i>Юрчишин В.Д.</i> Сучасні тенденції змагального кримінального процесу країн Європи: в контексті європейських правових стандартів	240
<i>Гавгун С.Р.</i> Модель WISCI – стратегія інтерв'ювання свідків критичних інцидентів: загальна характеристика	246
<i>Яценко М. В., Духенюк О. М.</i> Інноваційні криміналістичні технології, що формують майбутнє діяльності поліції	255

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Починаючи із здобуття Україною незалежності у 1991р. в нашій молодій державі відбувається реформування усіх сфер суспільного життя. Викликано воно насамперед переходом економіки на рейки ринкових відносин, прагненням України інтегруватися в Європейський Союз, стати повноправним членом світового співтовариства, активно впливати на ті чи інші процеси людства. Чи не найскладнішою виявилася реформа кримінальної юстиції. Чимало у цьому напрямку вже зроблено, але ще більше, очевидно, потрібно зробити. Не зважаючи на те, що в Україні відбулася низка позитивних зрушень, процес реформи кримінальної юстиції майже завис, він характеризується непослідовністю, безсистемністю. Судова реформа, як складова реформи кримінальної юстиції, не виправдала очікувань громадян, а суд не став надійним гарантом захисту прав і свобод громадян. Законодавець задекларував системну судову реформу - від невідкладного оновлення законодавства, спрямованого власне на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні, до системних змін в законодавстві загалом, комплексної побудови інституційних спроможностей відповідних правових інститутів.

Сьогодні не існує повноважної, комплексної, продуманої концепції реформування кримінальної юстиції, якщо говорити про опубліковані документи. Починаючи з того, що для вироблення стратегії протидії певному явищу треба чітко усвідомлювати його масштаби. Як уже не раз підтверджувалося практикою, оголосити про наявність прав людини й основних свобод неважко. Проте важливіше забезпечити їхнє реальне здійснення. У цьому сенсі забезпечення доступу до правосуддя, що відповідає вимогам справедливості, може дати більше ніж будь-які декларації при умові, що рішення судів адекватно виконуватимуться. Європейський суд неодноразово заявляв про особливо важливе місце, що займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд. А

справедливий судовий розгляд можливий за наявності продуманої та ефективної системи кримінальної юстиції, розвиненого кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Певні кроки уже зроблені, є підстави для аналізу здобутків і помилок. А тому, шановні учасники науково-практичного семінару, ми зібралися для підведення перших підсумків. Наша наукова місія - не просто виявити законодавчі хиби, розкритикувати законодавця, а вказати на шляхи подолання проблем, підсумувати ті успіхи, які вдалося досягнути в ході судової реформи в Україні. Правова наука повинна бути слугою права: виявляти прогалини, колізії, інші хиби, які несумісні з принципами верховенства права, справедливості, законності, ефективності. А тому сподіваюсь, що сьогоднішня зустріч стане плідною, ми зможемо внести свій внесок в ефективне реформування кримінальної юстиції в Україні.

*З шаною та з найкращими побажаннями учасникам семінару,
декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент,
Іван Васильович Красницький*

РОЗДІЛ 1
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Беркій Т.М.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ ПРО
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО МІСТЯТЬ ОЗНАКИ
СЕПАРАТИЗМУ

В правовій науці під сепаратизмом розуміють прагнення окремих груп населення чи організації до відокремлення, відособлення, або ж рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави.

На сьогоднішній день під терміном «сепаратизм» розуміється злочин. Так дійсно, будь-яка держава в своєму законодавстві передбачає що вона є незалежною, неподільною та суверенною. І будь-яке бажання відділитися і розколоти державу має вважатися злочином[1].

На думку українських дослідників О. Резнікової, А. Місюри, С.Дрьомова, К. Войтовського, сепаратизм – явище, що містить загрозу національній безпеці. Він формується під впливом різних чинників, зокрема тих, що пов'язані з процесами трансформації суспільства. Конфлікти найчастіше спалахують тоді, коли загальне соціально – економічне становище в країні різко змінюється на гірше та (або) коли настає політична нестабільність[2].

З часу проведення так званого «референдуму» з подачі бойовиків на Донбасі минуло вже майже п'ять років. За його організацію українська влада

погрожувала в'язницею, а правоохоронці відкрили майже 500 кримінальних проваджень. Скільки з них вдалося довести до суду? Як фігурантів покарали за сепаратизм? А кого так і не чіпали?[3].

З 2014 року суди винесли вироки за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України стосовно 173 осіб (ст. 110 КК України). 26 осіб засуджено до тюремного покарання, 125 - звільнено від відбування покарання з випробувальним терміном, 8 покарані обмеженням волі, 4 – виправдані. Наразі скасовані вироки щодо 7 осіб, засуджених до позбавлення волі, щодо 2 осіб, покараних умовно, і один виправдувальний вирок[4]

Прокуратура Луганської області просила депутатів Верховної Ради створити спеціалізований суд для розгляду справ сепаратистів, в якому працювали б не місцеві судді - вихідці з Донбасу, а судді з інших регіонів. Мова йшла про те, щоб створити таку гілку влади, яка б була саме по цих спеціалізованих провадженнях. Щоб такі розглядали справи, які називаються сепаратистськими[5].

Кримінальний Кодекс України не містить окремої статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність за сепаратизм. Як правило, для сепаратистів є стаття 110 КК – посягання на територіальну цілісність.

Наприклад, 9 жовтня 2018 року до позбавлення волі строком на 7 років на 6 місяців засуджену ОСОБА1, яка була негативно налаштована до чинної влади в Україні та держави в цілому, тому діючи умисно, ініціативно та з корисливих мотивів, в кінці березня 2018 встановила контакт та почала спілкуватися з представником ФСБ РФ. Вони домовились про збір та передачу інформації про стратегічні об'єкти однієї з областей, проведення дестабілізуючих заходів шляхом вчинення підпалів та руйнувань адміністративних будівель і споруд державного значення.

10 травня 2018 року ОСОБА1 зустрілась з особою, яка називала себе представником ФСБ РФ і надала власноруч написане зобов'язання про конфіденційне співробітництво і отримала сумку з вибуховим пристроєм для замінування опори високовольтної лінії електропередач, мобільний телефон

«Nokia» та винагороду, в якості авансу, у розмірі 7 000 гривень. Того ж дня ОСОБА1 вжила заходів щодо вибуху, здійснюючи телефонні дзвінки із мобільного телефону «Nokia» на мобільний телефон марки «Nomi», що слугував детонатором вибухового пристрою.

В суді ОСОБА1 визнала вину повністю. Згідно з висновком судово-психіатричної експертизи, в період вчинення злочину будь-якими психічними розладами чи хворобами не страждала, могла усвідомлювати свої дії, керувати ними та передбачати їх наслідки. Суд врахував щире каяття і сприяння слідчим в розкритті злочину[6].

Окрему групу становлять ті, хто поширював сепаратистські дописи у соцмережах, а також поширював друковані матеріали. Більшість засуджених у цій групі, які визнали свою вину, отримали умовні покарання. Але є і винятки. У березні 2016 жителя Чернігівщини засудили до 5 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Він поширював у соцмережі сепаратистські матеріали і отримав за це від невстановленої особи близько 480 грн. винагороди через Web Money. Чоловік вину не визнавав, стверджував, що справу сфальсифікувала СБУ.

Мешканець Сумщини отримав 4 роки в'язниці. Це сукупне покарання за поширення сепаратистських дописів у соціальній мережі і зберігання вдома гранати. Обвинувачений визнав, що знайшов гранату і зберігав її в себе вдома. Однак поширення дописів у соцмережах заперечував і казав, що тільки "лайкнув" їх. 3 роки позбавлення волі отримав вінничанин за дописи в соціальній мережі із закликами взяти участь у "референдумі про самостійність Вінницької області" і створення "Вінницької народної республіки". Він не визнав своєї вини і подав скаргу до касаційної інстанції області за розповсюдження газети "Малоросія". Обвинувачені вини не визнають. Справа розглядалася судами неодноразово. У 2015 чоловіка було засуджено до 5 років позбавлення волі, а жінку звільнено з випробувальним строком. У 2016 обох засудили на 5 років позбавлення волі, але вирок скасували в апеляції і сьогодні справа слухається заново.

З 2014 і по серпень 2017 року по ст.110 КК України було винесено 5 виправдувальних вироків, один із яких потім був скасований. Усі вони стосуються організації так званого "референдуму" про підтримку "ДНР"/"ЛНР".

Із 173 осіб, яких судили за сепаратизм по 110 статті, щонайменше шестеро перебуває у розшуку.

З одного боку, це порівняно небагато. З іншого, історії цих осіб вкотре показують, якими лазівками в системі користуються злочинці[4].

Таким чином, казати, що в Україні не засуджують сепаратистів і терористів наразі рано. Адже їхні дії часто кваліфікуються по інших статтях кримінального кодексу і в реєстрі є кількості таких вироків. Попри те, що показові історії засудження за статтею 110 КК України в Україні є, цифри свідчать, що за сепаратизм в Україні куди частіше залишають на волі, аніж кидають за ґрати.

Водночас не можна не зазначити, що переважна більшість умовно засуджених все ж успішно витримують випробувальний строк. З іншого боку, це не гарантує, що ці ж особи утримаються від злочинів у майбутньому, а також, що суворість покарання утримає від аналогічних дій інших громадян [4].

Література:

1. Сепаратизм – кримінальна відповідальність// Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.peritus.com.ua/separatyzm/>
2. Косілова О. Сепаратизм в Україні: передумови, причини, способи протидії та нормативно-правове регулювання протидії // Конституційно-правові академічні студії. -No 4. –2017. –С. 19 –27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constlegalstudies.in.ua>.
3. Долі сепаратистів: кого покарали за «референдум» на Донбасі// – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29827207.html>.
4. Як в Україні судять за сепаратизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://censor.net.ua/resonance/452731/yak_v_ukran_sudyat_za_separatizm

5. Для розгляду справ про сепаратизм пропонують створити спеціальний суд // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/dlya-rozglyadu-sprav-pro-separatizm-proponuyut-stvoriti-spets-alniy-sud/?month=01&year=2018&phrase_id=454824&bxajaxid=75bd08fab3f5b749718c8456faa79bcd.

6. 9 вироків за держзраду у 2018 році // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://protocol.ua/ru/9_virokiv_za_dergzradu_u_2018_rotsi/

Броневицька О.М.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПСИХІЧНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ АБО РОЗЛАД ЯК ОБСТАВИНА, ЩО УСУВАЄ НАСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ

Як і більшість національних систем законодавства, міжнародне кримінальне право також містить положення про звільнення від кримінальної відповідальності через психічне захворювання або розлад. В ст. 31 (1) (а) Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) вказано, що психічне захворювання або розлад, яке в момент вчинення діяння позбавляє можливості особу усвідомлювати протиправність або характер своєї поведінки чи узгоджувати свої дії з вимогою закону, є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Правова природа психічного розладу як підстави для звільнення від відповідальності пов'язана із можливістю особи контролювати свої вчинки, враховуючи його психічний стан. Неможливість контролювати підсудним своєю поведінкою на момент вчинення злочину не впливає на законність чи

незаконність діяння – діяння є незаконним саме по собі. Наприклад, психічно хворий комбатант вбиває цивільну особу. Таке вбивство є злочином (воєнним), але через такий психічний стан комбатанта в момент вбивства є підставою, яка унеможлиблює притягнення останнього до кримінальної відповідальності. Незважаючи на спроби сторони захисту у багатьох справах, які перебували на розгляді в міжнародних судах, застосувати таку підставу як психічний розлад або захворювання для непритягнення особи до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, така підстава не відіграє значну роль в міжнародній юриспруденції [1]. Практика Трибуналів *ad hoc* (до створення Міжнародного кримінального суду) свідчить про те, що коли під час судових процесів виникала необхідність встановлення ментального (розумового чи психічного) стану підсудного в момент вчинення ним злочину, то, як правило, Трибунали не вбачали підстав для звільнення від кримінальної відповідальності на цій підставі. Наприклад, в Рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (далі – МКТЮ) у справі Прокурор проти Мучіча від 16 листопада 1998 р. Трибунал вказав, що сторона захисту не довела належним чином, що підсудний не міг відрізнити добро від зла. Незважаючи на те, що всі експерти психіатри вказували, що підсудний страждає розладами особистості, докази стосовно його неспроможності керувати своїми фізичними вчинками (діями) через «розумові аномалії» не є достатніми. Трибунал вважає, що, незважаючи на психічні розлади особистості, підсудний в повній мірі був здатний контролювати і розуміти суть своїх вчинків (діянь) (пар. 1186) [3]. Аналогічне рішення було прийнято Трибуналом у справі Прокурор проти Тодоровіча від 31 липня 2001 р. (пар. 93-95) [4].

Враховуючи положення пар. 67 Правил Процедури та Доказів МКТЮ, Трибунал проводить розмежування між неосудністю та «зниженою розумовою відповідальністю». Відповідно, неосудністю особи є стан, коли особа не усвідомлює, що вона робить або не здатна сформулювати раціональне розуміння того, чи є її діяння добром або злом. «Знижена відповідальність» базується на тому, що розуміючи неправильність своїх дій, підсудний, зважаючи на свою

«психічну ненормальність», не здатний в повній мірі контролювати свої вчинки. Для встановлення психічного захворювання або розладу призначається експертиза. Діяння, вчинені під впливом емоцій, таких як помста, ревність, заздрощі, ненависть у будь-якому випадку визнаються злочинними. Тобто «знижена розумова відповідальність» може впливати лише на пом'якшення відповідальності, але не усуває її настання.

Щодо статті 31 (1) (а) Статуту МКС, то така підстава для звільнення від кримінальної відповідальності повинна відповідати двом вимогам. Перша – в особи повинен бути не одиничний стан розладу саме психічної, а не фізіологічної чи емоційної діяльності. Друга вимога – відсутність можливості оцінювати незаконність своєї поведінки або контролювати її. По суті, особа не усвідомлює, що вона чинить і тому не може звинувачуватися в вчиненому.

Незважаючи на правові наслідки, доведення наявності «психічного захворювання» чи «зниженої розумової відповідальності» є досить складним. У Рішенні по справі Прокурор проти Делаліча [2] Трибунал чітко визначив презумпцію, що підсудний вважається осудним доти, доки не буде доведено протилежне (пар. 1172). Це саме стосується і «зниженої розумової відповідальності», і доведення наявності цих підстав покладається на сторону захисту. Трохи іншою може бути ситуація в МКС, оскільки Прокурор є не просто стороною провадження, а повинен діяти як безсторонній представник правосуддя [5]. Відповідно до ст. 54 (1) Статуту МКС Прокурор зобов'язаний повинен встановити правду, а тому повинен виявляти як докази, які обвинувачують особу, так і ті, які її виправдовують.

Виникає також питання про те, як слід діяти із особами, які звільнені від кримінальної відповідальності через наявність психічного розладу. Ні Статутом МКС, ні Правилами процедури і доказування не передбачено положень про застосування до осіб, які вчинили злочини, будучи в стані неосудності, примусових заходів медичного характеру (лікування).

Підставою для звільнення від кримінальної відповідальності є наявність у виконавця злочину «психічного захворювання або розладу» в момент вчинення

ним діяння, тобто будь-який психічний розлад, який досяг певного ступеня тяжкості і стабільності і яке може унеможливити здатність виконавця злочину оцінювати і контролювати свою поведінку. У виключних випадках питання про звільнення від кримінальної відповідальності може ставитися у випадку вчинення злочину у стані афекту.

В статті 31 (1) (а) чітко передбачено, що на додаток до інших підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених цим Статутом, особа не несе кримінальної відповідальності, якщо в момент вчинення нею діяння ця особа страждає на психічне захворювання або розлад, який

- позбавляє її можливості усвідомлювати протиправність своєї поведінки;
- або характер своєї поведінки;
- або узгоджувати свої дії з вимогами закону.

В Статуті МКС не міститься положень стосовно «зниженої розумової відповідальності», однак слід мати на увазі в такому випадку можливість призначення більш м'якого покарання в рамках загальних положень про призначення покарання, які містяться у ст. 78 Статуту МКС.

Література:

1. Kai Ambos Defenses in International Criminal Law // Електронний ресурс: Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%94%D1%96%D0%BC/Downloads/SSRN-id1961533.pdf>
2. Рішення у справі Prosecutor v. Delalic від 16 листопада 1998 р. // Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf
3. Рішення у справі Prosecutor v. Mucic від 16 листопада 1998 р. // Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf
4. Рішення у справі Prosecutor v. Todorovic від 31 липня 2001 р. // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.icty.org/x/cases/todorovic/tjug/en/tod-tj010731e.pdf>

5. Prosecution's Reply on the Applications for Participation 01/04-1/dp to 01/04-6/dp on Congo Case (пар. 32) // Електронний ресурс: Режим доступу: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2006_01997.PDF

Красницький І.В.,

декан юридичного факультету,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Горпинюк О.П.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: АНАЛІЗ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА

24 квітня 2019 року у газеті Голос України опубліковано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Відповідний Закон набирає чинності з 1 січня 2020 року. Найбільш ґрунтовні зміни кримінального законодавства полягають у запровадженні кримінального проступку, за який може бути передбачено покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Передбачено також погашення судимості відразу після відбуття покарання собою, яка вчинила проступок. Встановлення відповідальності за проступок зумовило зміну класифікації злочинів за ступенем тяжкості (ст.12), адже фактично до проступків за новим Законом віднесено злочини невеликої тяжкості. Своєю чергою, злочини за ступенем тяжкості поділятимуться на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Ознайомлення з положеннями закону

дозволяє констатувати, що формальне перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення» у низці випадків видається невиправданим. Йдеться, зокрема про таку заміну у примітці до ст. 45 КК, у якій перелічено корупційні правопорушення. З огляду на перелік корупційних протиправних діянь (191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410), у статті передбачено лише злочини, а не проступки. Те саме зауваження стосується статті 107 КК «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання». Виходячи із змісту даної статті, у ній має бути вказано лише поняття «злочин», а не «кримінальне правопорушення», яке охоплює й проступки (оскільки йдеться у статті про покарання у виді позбавлення волі).

Дещо дискусійним видається доповнення новим положенням ст. 89 КК «Строки погашення судимості» про те, що такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання (п. 2-1). Разом з тим зазначена стаття містить пункт 6, у якому зазначено, що такими, які не мають судимості вважаються особи, засуджені за вчинення злочину до обмеження волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового кримінального правопорушення. Враховуючи те, що за вчинення кримінального проступку може бути призначено покарання у виді обмеження волі, пункт 2-1 та пункт 6 частини першої статті 89 КК (у редакції нового Закону) утворюють часткову колізію між собою.

Варто звернути увагу, що в Законі міститься низка пропозицій щодо заміни розміру штрафів за вчинення нетяжких злочинів в межах від однієї до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Наприклад, частини перші статей 300, 301 КК (незаконні діяння з порнографічними предметами, предметами, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію). Таким чином штраф у розмірі від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів може бути призначений і за кримінальний проступок і за нетяжкий злочин. Проте судимість за вчинення злочину буде наявною протягом року з

дня відбуття покарання, а за вчинення проступку судимість погашена відразу після відбуття покарання. Видається такий підхід не може бути виправданий.

Не менш вагомим недоліком в межах запровадження кримінального проступку слід вважати неузгодження положень кримінального законодавства, включаючи названий новий інститут, з законодавством про адміністративні правопорушення [1]. У зв'язку з цим залишається невирішеною концептуальна проблема існування в Кодексі України про адміністративні правопорушення складів проступків, які за своєю природою мають кримінально-правовий характер. Про це неодноразово наголошував Європейський суд з прав людини, зокрема у рішеннях від: 16.09.2017 (Заява № 44396/05) «Ігор Тарасов проти України», 08.04.2010 (Заява № 38789/04) «Гурепка проти України» тощо.

Потрібно при цьому враховувати, що Європейський Суд з прав людини виходить з автономного тлумачення поняття кримінального правопорушення, незалежно від оцінки національними органами. Суд наводить три критерії, з яких слід виходити під час оцінки саме кримінального правопорушення. Перший критерій (критерій національного права) є базовим, оскільки Європейський суд аналізує, чи підпадає вказане протиправне діяння під ознаки злочину відповідно до національних норм кримінального права. Однак цей критерій відіграє досить незначну роль у контексті застосування гарантії справедливого судового розгляду, бо держава могла б уникати виконання вимог ст. 6 Конвенції шляхом визнання злочинів іншими правопорушеннями [2, с.22]. Другий критерій (критерій кола адресатів) – це дія норми, згідно з якою встановлюється відповідальність за колом осіб. Якщо відповідальність поширюється на невизначене коло осіб, правопорушення підлягає кваліфікації як кримінальне. Третій критерій (критерій правових наслідків для адресата) полягає в оцінці характеру та суворості покарання за його вчинення. Відповідно до загального правила у випадку, якщо елемент покарання наявний, а передбачені санкції досить суворі, скоєне правопорушення має природу кримінального правопорушення і його судовий розгляд повинен відповідати ознаці справедливості згідно зі ст. 6 Конвенції.

При цьому Європейський Суд виходить з суворості покарання, яке може бути застосоване за відповідне правопорушення. У зарубіжній науковій літературі для позначення сукупності даних критеріїв використовується термін «Тест Енгеля» або «Engel-критерії» – за назвою справи, під час вирішення якої Суд вперше їх сформулював. (Справа «Енджел та інші проти Нідерландів» від 8 червня 1976 року). Якщо Європейський Суд з прав людини визнає, що особу було обвинувачено саме у кримінальному правопорушенні, то на її справу поширюються норми Конвенції: ст. 6 Право на справедливий суд, ст. 7 Ніякого покарання без закону, ст. 2 протоколу № 7 Право на оскарження в кримінальних справах, ст. 4 протоколу № 7 Право не бути притягненим до суду або покараним двічі.

Враховуючи наведене, запровадження інституту кримінальних проступків за новим Законом не вирішує проблем розмежування проступків та адміністративних правопорушень, адже проступок передбачає покарання не пов'язане із позбавленням волі, в той же час за безліч адміністративних правопорушень передбачено покарання у вигляді арешту.

Таким чином аналіз кримінального законодавства про запровадження інституту кримінальних проступків в Україні дозволяє констатувати наявність низки проблемних питань та неузгодженостей. Зокрема, формальний підхід до перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення» у багатьох випадках створює колізії між окремими положеннями КК України, відмічено внутрішні суперечності у класифікації кримінальних правопорушень, враховуючи нові санкції статей Особливої частини КК України, залишається невирішеною концептуальна проблема існування в Кодексі України про адміністративні правопорушення складів проступків, які за своєю природою мають кримінально-правовий характер.

Література:

1. Висновок Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи стосовно проекту Закону № 7279 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування

окремих категорій кримінальних правопорушень» / Підготовлено на основі дослідження експертів: Лорени Бахмайер Вінтер та Джеремі Мак Брайда. Страсбург, 12 жовтня 2018 року. 36с. URL: <https://rm.coe.int/coe-ukraine-law-on-misdemeanours-oct-2018-final/16808eaeaf>

2. Моул Н., Харби К., Алексеева Л. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии. М.: Наука, 2000. 360 с.

Дзюма В.І.

здобувач вищої освіти 1 групи 2 курсу
юридичного факультету

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Однією із основних цінностей визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших категорій населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав. У Кримінальному кодексі України цілий розділ присвячено особливостям кримінальної відповідальності і покарання щодо неповнолітніх. Так, такі особливості передбачені при звільненні від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК), призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк (ст. 102 КК), звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК), звільненні від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК), звільненні від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК), умовно-достроковому звільненні

від відбування покарання (ст. 107 КК), погашенні та знятті судимості (ст. 108 КК) [1].

Згідно п. 12 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України неповнолітня особа - це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [2]. Як відомо, досягнення певного віку являється необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це пояснюється тим, що особа з досягненням певного віку починає краще розуміти значення своїх дій.

У ст. 22 КК України зазначено, що кримінальна відповідальність настає з 16 років і за деякі суспільно-небезпечні діяння з 14 років. В.М. Бурдін пропонує поділити віковий поріг кримінальної відповідальності на чотири групи: діти до 11 років; підлітки 11-14 років; підлітки 14-16 років та неповнолітні 16-18 років [3, с.10]. Діти до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу, а від 11 до 14 років притягуються лише за вичерпний перелік і спираючись на доказ експертизи рівня їхнього розвитку по співвідношенні з віком. Можемо погодитись з такою думкою, оскільки неповнолітні 11-13 років ще не здатні повною мірою усвідомлювати характер своїх вчинків.

Слід зазначити, що у деяких країнах не встановлено мінімального віку особи щодо притягнення її до кримінальної відповідальності. Тому це дає змогу притягувати до відповідальності чи не з моменту її народження. Можемо навести приклад щодо таких країн як Австралія, Ірландія, Пакистан і навіть США, де мінімальний вік притягнення до відповідальності 7 років.

Пленум Верховного суду України у постанові від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» роз'яснює, що вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, за паспортом чи свідоцтвом про народження. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік

неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК). У цьому разі днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 97 КК неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу України.

Пленум Верховного Суду України у Постанові від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» роз'яснює, що примусові заходи виховного характеру можна застосовувати до особи, яка у віці від 14 до 18 років учинила злочин невеликої або середньої тяжкості, а також до особи, котра у період від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що має ознаки дії чи бездіяльності, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України [5].

Відповідно до ст.98 КК України до неповнолітніх може бути застосовано штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. Виходячи з положень ст. 98, до неповнолітніх не можуть застосовуватися конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі. Не можуть бути призначені неповнолітнім і такі специфічні покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні.

Найменш суворим покаранням є штраф, який застосовується до неповнолітніх, що мають самостійних дохід, власні кошти, або майно, на яке може бути звернене стягнення. Найбільш суворим покаранням до неповнолітніх є позбавлення волі на певний строк. Воно має

призначатися тоді, коли, на переконання суду, всі інші, більш м'які покарання не дають змоги досягти мети кримінального покарання. Неповнолітні відбувають це покарання у спеціальних виховних установах.

Отже, зважаючи на викладене, слід зазначити, що для нормального функціонування системи правосуддя в справах про притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, вона має охоплювати: врахування вікового рівня неповнолітнього; юридичні гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; повноту індивідуального соціально-психологічного дослідження особистості неповнолітнього; вибір індивідуального заходу впливу та його виконання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III Дата оновлення 26.02.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI Дата оновлення 11.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 23.03.2019).
3. *Бурдін В. М.* Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук, 2002. 18 с.
4. Постанова ПВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004р. №5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04> (дата звернення 23.03.2019)
5. Постанова ПВСУ «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 №2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>(дата звернення 23.03.2019)

Дімітров М.К.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОГРОЗИ ТА ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України поряд з поняттям погрози широко вживає поняття насильства (фізичного та психічного). Вочевидь, існує необхідність встановлення співвідношення між погрозою та саме психічним насильством. Оскільки фізичне насильство означає фізичний вплив на особу. Так, тлумачні словники вказують, що насильство – це застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [1]. Отож, вектор дослідження зміщується виключно до встановлення співвідношення між погрозою та психічним насильством. Тим більше, що у кримінальному законі України законодавець протиставляє насильство і погрозу (наприклад, ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398, 405).

У науці кримінального права утвердився підхід, що погроза є власне формою, видом, проявом психічного насильства. Такі підходи породжені, зокрема, і позицією Верховного Суду України. Наприклад, в Узагальненні практики розгляду судами справ про злочини проти власності від 1 листопада 2008 року, зокрема, зазначено погроза застосування насильства, яке не становить небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого, є психічним насильством, яке полягає у залякуванні потерпілого негайним застосуванням до нього фізичного насильства [2].

Втім, усталеність наукових підходів не варто завжди сприймати аксіоматично. Інколи авторитетність і часова загартованість думок приховує хиби. Тим більше, можуть мати місце і законодавчі зміни, які по-новому розкривають ті чи інші поняття. Так, у п. 14 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року

№ 2229-VIII зазначено, що психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Таке законодавча дефініція, хоча й стосується домашнього насильства, однак може бути вихідною точкою для уясування істотних ознак психічного насильства загалом, оскільки домашнє насильство виділено за ознакою суб'єкта і потерпілого, щодо якого застосовується насильство, а не за його змістом. Таке визначення викликає наступні міркування.

По-перше, невваженим є саме вживання терміну «психологічне насильство» замість «психічне». Адже термін «психологічний» походить від твірного слова «психологія». А це, загальновідомо наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності (психіки) живих [3]. Натомість термін «психічний» походить від твірного слова «психіка» і означає той, що належить до психіки [3]. Втім, вочевидь, це лише термінологічна неточність.

По-друге, у дефініції прямо вказано, що психічне насильство може вчинятися як дією, так і бездіяльністю. Погроза ж є виключно активною формою діяння.

По-третє, очевидно, що погроза вказана як один із можливих видів психічного насильства поряд з словесними образами, приниження, переслідуваннями тощо. Проте не єдиний. А тому не можна погодитися із думкою Р.А. Левертової про те, що погроза є єдиною можливою формою вираження психічного насильства [4].

По-четверте, прямо вказано, що таке насильство спрямоване на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері. Тобто психічне насильство завжди конкретно цільове. Його мета узагальнено - обмежити волевиявлення особи, тобто примусити особу діяти або, навпаки, не

діяти. Чого не можна сказати про погрозу. Адже погрози у кримінальному праві можуть вчинятися не обов'язково з метою обмежити волевиявлення особи, а, наприклад, з помсти за раніше вчинені дії, ради розваги тощо. Обов'язковою сутнісною метою погрози є залякування. Адже законодавець, наприклад у статтях 129, 195 КК України, у яких йдеться про погрозу “у чистому вигляді”, нічого не зазначає про віддалену мету погрози. А тому надто категоричною є думка про те, що погроза виконує переважно функцію примушування [5, с. 594].

По-п'яте, у визначенні психічного насильства вказано на його наслідки, а саме: побоювання у постраждалої особи за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або шкода психічному здоров'ю особи. Так, О.М. Храмцов вказує на таку ознаку психічного насильства як наслідок, а саме позбавлення або обмеження можливості потерпілому діяти за власною волею, психічна або фізіологічна травма [6, с. 133-134].

Вочевидь, що жоден із перелічених наслідків не є обов'язковою ознакою погрози, в тому числі і побоювання (страх), який, зазвичай, науковці вказують як обов'язковий наслідок. Тобто фактично психічне насильство охоплює обов'язкові наслідки – негативні процеси у психіці людини, реальну шкоду психічному здоров'ю. Тоді як наслідком погрози є виключно стан небезпеки охоронюваним відносинам.

Проведений аналіз законодавчих положень дає можливість для висновку, що психічне насильство може вчинятися шляхом погрози, тобто погроза є дією, у якій полягає психічне насильство. Однак, ані мета (обмеження волевиявлення особи), ані суспільно небезпечні наслідки (побоювання у постраждалої особи за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або шкода психічному здоров'ю особи), які є обов'язковими для психічного насильства, не є істотними ознаками погрози. Слідом, якщо погроза тягне визначені для психічного

наси́льства наслідки, то такі повинні знаходити самостійну кримінально-правову оцінку, оскільки не охоплюються поняттям погрози.

Отож, підходи про визнання погрози видом психічного насильства виглядають сумнівними. Адже видове поняття повинно мати усі ознаки родового, а також спеціальні (видові) ознаки. Такого співвідношення між погрозою та психічним насильством немає. Фактично погроза може виступати складовим елементом психічного насильства, а саме дією (поряд з іншими визначеними можливими діями – словесними образами, приниженням, переслідуванням тощо). Отож співвідношення між погрозою та психічним насильством, яке вчиняється шляхом погрози, це співвідношення частини і цілого.

Література:

1. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови // Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>.
2. Узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності від 1 листопада 2008 року. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
3. Словник іншомовних слів Мельничука (Словопедія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>.
4. Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: Учеб. пособ. – Омск: Министерство внутренних дел СССР, Омская высш. шк. милиции, 1978. – 104 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл. – Т. 4: Н-П. – 2002 – 720 с.
6. *Храмцов О.М.* Психічне насильство у кримінальному праві: поняття та ознаки / О.М. Храмцов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2006. - № 34. – С. 130-134.

Зуброва В.,

здобувачка вищої освіти 2 курсу

юридичного факультету

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

На даному етапі розвитку сучасного українського законодавства, найсуворішим видом основного покарання визначають довічне позбавлення волі, що прийшло на зміну смертній карі. Саме цей вид покарання передбачає ув'язнення, що має тривати до моменту біологічної смерті людини. Та варто звернути увагу й на те, що чинний Кримінальний кодекс України також встановлює і певні обмеження щодо кола осіб, до яких його можна застосовувати, а саме: «Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку...»[1, ст.64].

Очевидно, що даний вид покарання призначається у виняткових випадках щодо категорії злочинців, які потребують тривалої ізоляції від суспільства. Однак принциповою під час такої ізоляції має бути можливість звільнення від відбування довічного ув'язнення.

Застосування прогресивної системи відбування покарання, можливість звільнення від відбування довічного ув'язнення є, з одного боку, свідченням гуманності суспільства, що дає злочинцю, який хоче повернутися до нормального життя, ще один шанс, з другого – бажаною перспективою для нього, що буде спонукати засудженого до відповідної правомірної поведінки під час відбування обов'язкового терміну покарання[2, с.348].

Враховуючи те, що саме Україна посідає одне з передових місць по чисельності засуджених на довічне позбавлення волі, та одне з останніх по чисельності помилуваних, а також те, що вже на сьогодні, правові системи

країн ЄС містять різні способи звільнення від цього покарання, тож варто запозичити та передбачити цей механізм і в законодавстві нашої держави.

Донедавна, засудженні до довічного позбавлення волі, об'єктивно мали можливість звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі двома способами, а саме: помилування та хвороба засудженої особи[3].

Використання хвороби засудженого до довічного позбавлення волі як підстави для звільнення є досить новим для української практики. Вперше це сталося 3 листопада 2017 р. у Вінницькій області, де апеляційний суд звільнив від відбування покарання Олександра Каверзіна, засудженого 2002 р. до довічного позбавлення волі за вчинення тринадцяти епізодів умисного вбивства за обтяжуючих обставин, завдання тяжких тілесних ушкоджень, незаконне зберігання вогнепальної зброї, бандитизм та розбій[4].

Другим варіантом для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, КВК України передбачає можливість подання клопотання засудженим про його помилування після відбуття ним не менше двадцяти років призначеного покарання. Відповідно до конституційного розподілу повноважень органів державної влади, виключне право здійснювати помилування засуджених осіб має Президент України. Помилування засуджених здійснюється заміною довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років[5].

12 березня 2019 року Європейський суд вперше прийняв рішення по довічному позбавленню волі. Рішення прийнято у справі довічно засудженого Петухова В.С.[1] Суд нарешті визнав, що українське довічне покарання порушує права людини. Тепер є твердий юридичний аргумент: в Україні немає реалістичної перспективи звільнення від цього покарання. Мізерний шанс на помилування не є такою перспективою. Як наслідок, Україна порушує права цих засуджених не бути підданим катуванням та іншому неналежному поводженню чи покаранню (стаття 3 Конвенції).

Відповідно до закону рішення Європейського суду є джерелом національного права. Тобто на рішення «Петухова проти України» можна посилалися як на норму права і звільняти окремих засуджених довічно.

Водночас, може розпочатися процес, який покаже глибину дна української правової системи. Засуджені довічно почнуть масово звертатися до районних судів на підставі рішення Європейського суду. Однак поки не буде змін до Кримінального кодексу, суди будуть боятися це робити. Не в останню чергу через побоювання суспільного гніву, але й через рівень юридичної культури. Вони будуть масово відмовляти у застосуванні рішення «Петухова проти України», не дивлячись на обов'язок це робити. Хоча можливі й судові рішення-винятки: вони будуть найцікавішими з юридичної (і політичної) точки зору.

Водночас, Верховний Суд, має тепер переглянути питання звільнення Петухова та задати тон всім нижчим судам. Також, у Конституційному суді розглядається конституційна скарга щодо відсутності перспективи звільнення від довічного. Після рішення Європейського суду Конституційному суду буде дуже складно відмовити у задоволенні конституційної скарги.

Поки будуть продовжуватися всі ці юридичні баталії люди й надалі сидітимуть у в'язницях без жодної надії. Тим часом у парламенті буде продовжувати тліти без розгляду неперіоритетний проект закону "Про пенітенціарну систему", який мав би нарешті виправити цю проблему.

Однак, до часу прийняття відповідних рішень і змін до законодавства України Європейський суд й надалі встановлюватиме порушення прав засуджених у низці інших подібних справ.

Отже, на сьогоднішній день, в Україні є необхідною визначена законом процедура реалізації права засуджених на звільнення від довічного позбавлення волі, яка би була ефективним методом для досягнення мети покарання – виправлення засудженого.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. Ст.131
2. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1(4) с.296-308
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
4. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 3 листопада 2017 р. у справі № 127/22694/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70007629>.
5. Про затвердження Порядку подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування: наказ Міністерства юстиції України № 1439/5 від 28 вересня 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1667-12>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України» від 12 березня 2019 року. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514>

Іщенко С.Ю.,

здобувач вищої освіти 1 групи, 2 курсу
юридичного факультету

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Поняття «рецидив злочинів» визначено в теорії кримінального права й закріплено ст. 34 Кримінального кодексу України (КК України). Рецидивом злочинів, визнається вчинення особою, яка має судимість за умисний злочин, нового умисного злочину [1].

Для рецидиву злочинів характерним є вчинення особою двох і більше самостійних одиничних злочинів, новий злочин (або злочини) має бути вчинено особою в період, коли вона вважається такою, що має судимість за

раніше вчинений злочин та злочин, за який особа має судимість і злочин вчинений нею під час цієї судимості, мають бути умисними.

Якщо ж вчинення другого (нового) злочину становить доволі значний проміжок часу після вчинення першого, протягом якого, наприклад, погашено або знято в установленому порядку судимість, констатація рецидиву унеможлиблюється. Очевидним є, що збільшення числа осіб, що мають судимість, зумовлює й зростання кількості злочинів, які будуть кваліфіковано як рецидивні.

Існування рецидивної злочинності пов'язують з багатьма факторами. Б.М. Телефанко зазначає, що переважна кількість слідчих ізоляторів як і частина місць позбавлення волі побудована півтора-два століття тому і модернізувати їх практично неможливо, приміщення, в яких тримають засуджених, є казарменого типу. “А чи можуть виправлятися люди у колоніях, якщо в них відбувають покарання пліч-о-пліч злодії, грабіжники, шахраї, насильники, вбивці?”. Тобто він звертає увагу на нелюдські умови утримання засуджених, що породжують патології психіки, втрату страху покарання, появу типової озлобленості, агресивність, жорстокість, нестриманість, примітивізм емоційних реакцій, авторитарність, мстивість і образливість. Відомий норвежський вчений Нільс Крісті стверджує: “Необхідно постійно пояснювати, що тюрма більше провокує ріст злочинності, ніж стримує її” [2, с.190].

На рецидив злочинів також впливає неблагополучна життєва ситуація, у якій знаходяться звільнені з установ виконання покарань. Значна частина рецидивістів, особливо за багаторазового рецидиву, втрачає сім'ї, замінюючи їх випадковим співжиттям, не має постійного місця проживання, наявне подальше ослаблення або повне припинення трудової активної діяльності. Саме перебування у кримінально-виправних установах вони психологічно розглядають як постійне, нормальне життя, тоді як перебування на волі — як тимчасовий стан [3].

Однак, існування рецидивної злочинності обумовлено також і наступними групами чинників.

По-перше, необхідно враховувати суперечність покарання як доволі специфічного засобу соціально-педагогічного впливу, а також той факт, що бажані позитивні наслідки покарання, для досягнення яких воно застосовувалося, діалектично пов'язані з негативними, небажаними наслідками. Багато в чому проблема рецидивної злочинності пов'язана з невирішеним завданням по трудовій адаптації колишніх ув'язнених [4, с. 204].

По-друге, недостатня ефективність покарання, що стимулюючи впливає на рецидив злочинів [4, с. 204].

По-третє, недостатня ефективність покарання залежить від помилок у практиці його застосування, що також призводить до рецидивної злочинності. Для успішної реалізації мети покарання не лише в законодавстві, а й у судовій практиці повинно забезпечуватися розумне співвідношення видів покарань, їх мінімального та максимального строків, змісту в них елементів кари та виправлення [4, с. 205].

Крім того варто згадати, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання)» було передбачено формулу зарахування ув'язнення в СІЗО у строк позбавлення волі з розрахунку «один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі». Після прийняття вказаного Закону в державі, достроково звільнили з колоній понад 10 тисяч осіб. Так, з них більше 1,5 тисячі були піддані заходам кримінально-правового характеру. Багато із них раніше вже вчиняли злочини та мають не зняту та непогашену судимість [5, с. 336-337].

Отже, причини рецидивної злочинності напряму залежать від особистісних властивостей засуджених, впливу на них виправних заходів, умов їхнього перебування під час відбування покарання, певних життєвих ситуацій, послаблення або розірвання нею колишніх соціальних зв'язків, своєрідного пристосування до режиму відбування покарання, а також пов'язаних із цим психологічних труднощів соціальної адаптації після відбуття покарання, а також законодавчого регулювання.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція від 26.02.2019) URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- 2.Телефанко Б. Протидія рецидивній злочинності в Україні, 2010. С. 188-191 URL:file:///C:/Users/User/Downloads/Nzlubp_2010_4_43.pdf.
- 3.Михайлов О.Є. Кримінологія. К.: Знання, 2012. 565 с.
4. Телефанко Б. Щодо норми про рецидив злочинів, 2017. С. 203-206.URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.
- 5.Щеглова О. В. Кримінологічний аналіз рецидивної злочинності, С. 336-339 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle>

Копча В.В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук, доцент

(ДВНЗ "Ужгородський національний університет")

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: РОЛЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ

Поліція відіграє основну роль у протидії злочинності у більшості держав. Інтерес викликає досвід такої протидії в Польській Республіці, виходячи з декількох аспектів. По-перше, актуальним для України залишається питання зниження злочинності, зокрема на пріоритетних напрямках (протидії злочинам проти особи, а також корупції). Йдеться при цьому про організаційні зусилля в руслі реформування правоохоронної діяльності. По-друге, окремий інтерес викликає організація і діяльність у Польщі спеціалізованих антикорупційних органів, їх ефективність у контексті можливості використання відповідного досвіду в Україні, в тому числі її відповідними структурами (Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури).

Одним із перших показників, які має важливе значення для оцінки ефективності Поліції, є кількість убивств на душу населення. У Доповіді «Глобальне дослідження убивств – 2011», який був підготовлений Управлінням ООН з питань наркотиків і злочинів (UNODC), наводяться дані щодо кількості убивств у країнах світу. У Польській Республіці було вчинено в 2011 р. 1,3 убивств на 100 тисяч населення, що дає показник нижчий, ніж у Словацькій Республіці (1,5, дані за 2009 р.) та Угорщині (1,4), проте вищий ніж у Чеській Республіці – всього 0,9. Натомість це не є порівняно з західними державами: в Австрії - 0,5, в Німеччині – 0,8, У Великій Британії – 1,2, у Норвегії – 0,6. [5, с.97].

У 2012 р. кількість убивств у Польщі становила 1,2 на 100 тисяч населення, в абсолютних величинах - 449 убивств. Слід підкреслити й те, що за цим провідним показником злочинності ситуація в цій країні поліпшувалася неухильно. Якщо в 2000 р. показник складав 2,2 (885 убивств), то в 2005 р. - 1,5 (555). Найкращі показники в регіоні в цьому відношенні в 2012 р. у Чеській Республіці - 1,0 (105) [6].

У щорічній доповіді про діяльність Поліції за 2014 р. "2014 рік більш безпечний" указуються досягнення поліції в забезпеченні більш безпечного середовища для громадян, порівняно з попередніми роками [7]. Протягом 2014 року загальна кількість зареєстрованих злочинів у Польщі склала 915 083, що становило близько на 14% відсотків менше, ніж роком раніше. У 2013 році було зареєстровано 1 063 906 злочинів.

Зниження загальних показників злочинності проявляється і за попереднє десятиліття, головна заслуга в чому передовсім Поліції. Протягом 2004 - 2014 років особливо помітним виступає зниження числа злочинів у порівнянні з кожним днем у середньому в 2004 році. В середньому реєструвалося 4 003 злочинів в 2004 р., а в один день 2014 року цей показник становив 2 507 (на 1496 злочинів менше щодня). Поліція добилася зменшення кількості кримінальних злочинів - від 711 435 в 2013 році до 633 701 в 2014 році.

Важливим є те, що зниження було зафіксовано в групі злочинів, які в цілому розглядаються як особливо небезпечні для громадян. Це група з 7 окремих видів злочинів: бійки та побиття (зниження з 8788 в 2013 році до 6964 в 2014 році, тобто на 21%); розбої і грабежі (зниження з 20376 в 2013 році до 13868 у 2014 році, тобто на 32%); пошкодження майна (зниження з 57955 в 2013 році до 47361 у 2014 році, тобто на 18%); тілесні ушкодження (зниження з 14090 в 2013 році до 13651 у 2014 році, тобто на 3%); крадіжка зі зломом (зниження з 118398 в 2013 році до 106 900 в 2014 році, тобто на 10%); крадіжка чужих речей (зниження з 214 616 в 2013 році до 174 900 в 2014 році, тобто на 19%); викрадення автомобілів (зниження з 15465 в 2013 році до 14124 у 2014 році, тобто на 9%).

Протягом 2014 р. відбулося зниження кількості злочинів проти життя і здоров'я. Так, зокрема кількість вбивств знизилася на 7 % - з 574 в 2013 році до 532 у 2014 році. Посилення боротьби з наркозлочинністю в 2014 році призвело до збільшення кількості вилучених наркотиків: поліція вилучила понад 3,7 тон наркотиків, в той час як роком раніше – близько 1,9 тон.

Покращився стан безпеки дорожнього руху. Кількість порушень правил дорожнього руху в 2014 році скоротилася на 53 819, зменшившись на 38% в порівнянні з 2013 р . Загальна кількість порушень правил дорожнього руху в 2014 році склала 87 085, тоді як у попередньому році (2013 р.) – 140 904. У 2014 р. було зафіксовано 34 694 аварій, тобто на 691 менше, ніж у попередньому році, а кількість загиблих склала 3171 чоловік, що означає, що на польських дорогах загинуло на близько 120 осіб менше, ніж у 2013 році. Також зменшилася кількість людей, постраждалих у 2014 році – 42 177 чоловік, тобто на 1,294 осіб менше, ніж в 2013 році.

Розкриття злочинів у 2014 р. залишилося на рівні 2013 р. і складало 66,7%, тобто у 2/3 злочинів особам пред'являють кримінальне обвинувачення. Для порівняння – у 2004 р. розкривалися лише 56,2% злочинів, тобто протягом 10 років роботи поліції збільшення частки розкриття злочинів склало 10,5%. У 2014 р. було пред'явлено обвинувачення 363 582 особам.

Центральне бюро розслідувань поліції, яке було створено 9 жовтня 2014 р., розпочало активну діяльність. Підрозділи цього управління уже в 2014 р. заарештували 1622 чоловік, підозрюваних в причетності до організованої злочинності, в тому числі 154 керівників. 508 чоловік були звинувачені в статтю 299 Кримінального кодексу («відмивання грошей»). Результатами роботи підрозділів цього управління стало конфісковане майно вартістю майже 0,4 млрд. злотих, а також вилучені понад 2 тони наркотиків, що виступає майже трикратним зростанням порівняно з попереднім роком.

У 2015 р. було зареєстровано загалом 833 281 кримінальних правопорушень. У 2015-2016 роках статистика злочинності, яка ведеться Поліцією Польщі, продовжувала загальне поліпшення. Наприклад, кількість убивств у ці роки знизилася з 499 до 467, кількість зґвалтувань - з 1228 до 1457, розбійних нападів - з 5522 до 5597, крадіжок авто - з 12090 до 11 529. У 2016 році було зареєстровано 33 697 дорожньо-транспортних пригод, внаслідок яких сталося 3 017 смертельних випадків та 40 672 травм. За цим показником Польща залишається одним з найбільш небезпечних місць для проїзду в Європі. Серед відповідних чинників називаються значне зростання кількості автомобілів на дорозі; вузькі дороги; слабка освітленість доріг; поточний ремонт доріг; використання доріг пішоходами та велосипедистами [8].

Наслідки діяльності поліції призвели до зростання громадської підтримки. Дослідження громадської думки показує, що 70% респондентів вважають Польщу як країну, яка безпечна для проживання. Крім того, 90% підтвердили, що безпечним є їхнє місце проживання. Це найвищий показник за останні два десятиліття. Загалом 72,4% поляків позитивно оцінює роботу поліції у власному районі. Євростат опублікував дослідження в 2014 р., де вказується, що тільки у 6,4% поляків є страх перед насильством, злочинністю і вандалізмом, що ставить Польщу разом з Литвою, на друге місце серед найбільш безпечних держав у ЄС. Цьому сприяло й ресурсне забезпечення. Бюджет Поліції Польщі у 2014 році складав понад 8,8 млрд. злотих, з яких витрати на заробітну плату становили понад 1,46 млрд. злотих [9].

Окремого аналізу заслуговує організація спеціалізованого антикорупційного органу в Польщі - Центрального антикорупційного бюро (далі - ЦАБ). Статус ЦАБ визначається законом "Про Центральне антикорупційне бюро" (далі - Закон), який був схвалений 9 червня 2006 р. [10]. Згідно статті 1 цього закону ЦАБ - це спеціальна служба по боротьбі з корупцією у суспільному та економічному житті, зокрема, в органах державної та місцевої влади, а також для боротьби з діяльністю проти економічних інтересів держави. Статті Закону широко окреслюють обсяг корупції, який належить до юрисдикції цієї спецслужби.

Завдання ЦАБ згідно статті 2-1 охоплюють:

1) виявлення, попередження та розкриття злочинів проти, зокрема: а) діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; б) здійснення правосуддя; в) фінансування політичних партій; г) податкових зобов'язань; д) принципів спортивних змагань; е) торгівлі ліками, харчовими продуктами, медичних приладів, а також кримінальне переслідування винних;

2) виявлення та протидія випадків недотримання закону від 21 серпня 1997 про обмеження здійснення господарської діяльності особами, які виконують державні функції;

3) документування підстав виконання Закону від 21 червня 1990 року про повернення доходів, отриманих несправедливо за рахунок скарбниці або інших державних юридичних осіб;

4) розкриття недотримання певних положень і процедур реалізації рішень, що стосуються юридичних актів: приватизації та комерціалізації, фінансової підтримки, державних закупівель та реалізації активів окремих осіб або компаній;

5) перевірка правильності і точності декларації або заяви про бізнес осіб, які виконують державні функції;

6) проведення досліджень явищ, що мають місце в галузі компетенції ЦАБ та подання інформації в зв'язку з цим прем'єр-міністру, президенту Польської Республіки, Сейму та Сенату.

Керівник ЦАБ підпорядкований прем'єр-міністру та підлягає контролю з боку Сейму (нижчої палати Парламенту), призначається на чотири роки і звільняється прем'єр-міністром після консультацій з Президентом Польської Республіки, відповідним комітетом Сенату та комісії Сейму. Прем'єр-міністр або призначений ним член Ради Міністрів координує діяльність ЦАБ з Агентством внутрішньої безпеки, Агентством військової контррозвідки Служби безпеки та Службою військової розвідки. Структура ЦАБ включає управління (підрозділи) центрального апарату і 11 регіональних управлінь.

ЦАБ є наймолодшою спеціальною службою в Польській Республіці, в якій працює 880 співробітників і цивільних службовців, які є фахівцями високого класу у сферах, пов'язаних із завершенням завдань служби: в галузі оперативної роботи, розслідування, виявлення, аналізу та контролю діяльності, прямих захисних заходів, безпеки телекомунікаційних мереж, захисту конфіденційної інформації та персональних даних, юридичної служби, логістики та фінансів, аудиту та внутрішньої безпеки, міжнародного співробітництва і навчання персоналу. Більше однієї третини осіб, зайнятих в ЦАБ становлять жінки (232 з 766 офіцерів і 83 з 114 державних службовців є жінками). Разом із тим, ЦАБ у 2013-2014 роках зіткнувся з дефіцитом ресурсного забезпечення та низкою інших проблем організаційного характеру, що призвело загалом до незначної кількості справ, за якими ця спецслужба завершила розслідування (у 2014 р. лише 420). При цьому акцентується увага на напрямках протидії корупції за окремими секторами, що проявляється в частці розслідуваних справ: галузі митного адміністрування, охорони здоров'я та фармацевтики - по 9%; центральний уряд - 9%; правоохоронна і судова системи - 5%; програми ЄС - 5%; армія - 4%; спорт - 4%; місцеве публічне управління - 4% [11]. Станом на 31 грудня 2016 року в ЦАБ працювало загалом 788 офіцерів та 140 цивільних працівників. У цілому кількість працівників порівняно з кінцем 2015 р. зросла на 48 осіб [12].

Визнавши більшу частину вищенаведених положень Закону такими, що не узгоджуються з Конституцією, тим не менше, Конституційний Трибунал підтримав його загальну ідею щодо протидії корупції, закликавши до змін до нього. Положення Закону, визнані неконституційними, втрачали чинність через 12 місяців після винесення рішення Конституційним трибуналом.

Наведене дозволяє прийти таких висновків.

1. Створення спільного правового простору в рамках ЄС, і зокрема "відкриття кордонів", не є фактором зростання злочинності, що характерне і для Польщі, і для інших держав регіону. Навпаки, перетин кордону перестав на європейському континенті відігравати роль засобу уникнення відповідальності за правопорушення. З іншого боку, прихід кращих організаційних зразків і методик, врахування державою "кращих практик" поліцейської діяльності, призвело до різкого зростання ефективності поліції та інших правоохоронних органів. Внаслідок таких зусиль довіра суспільства до поліції стала зростати, що позначилося на ефективності протистояння злочинності.

2. Досвід Польської Республіки засвідчує, що ефективність спеціалізованих антикорупційних органів залежить від вирішення таких проблемних питань як: а) незалежності від політичних органів влади; б) встановлення над ними ефективного цивільного контролю, особливо - з боку парламенту; в) адекватного окреслення їхньої юрисдикції та взаємодії з іншими правоохоронними органами.

3. Заснування і законодавче забезпечення діяльності ЦАБ у Польщі звертає увагу на ризики конституційності, пов'язані зі змістом відповідного закону, які полягають у пошуку балансу між правами людини, з одного боку, і можливими їх обмеженнями у здійсненні, виходячи із суспільної потреби у протидії корупції, з іншого боку. Такий баланс є можливим і залежить від ефективності судового контролю за змістом (і якістю) відповідних засобів, обраних законодавцем.

Література:

1. Серватко Т. Проблеми боротьби з організованою злочинністю в Польщі та в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. Серватко ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2002. — 19 с. — укр.
2. Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. Є. Маковецька ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2010. — 18 с. — укр.
3. Міщенко Т. М. Координація боротьби з організованою злочинністю, що супроводжується корупційними зв'язками в Україні та Республіці Польща [Електронний ресурс] / Т. М. Міщенко // Форум права. - 2015. - № 5. - С. 142–147. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
4. Підбережник Н. П. Управлінські механізми запобігання та протидії корупції в країнах ЄС: досвід Польщі [Електронний ресурс] / Н. П. Підбережник // Ефективність державного управління. - 2013. - Вип. 36. - С. 158-165. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_36_23.
5. The 2011 Global Study on Homicide. TRENDS, CONTEXTS, DATA. - United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). – Vienna, 2012. – 128 s.
6. The Global Study on Homicide 2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/GSH2013/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf.
7. Rok 2014 bardziej bezpieczny. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/107731,Rok-2014-bardziej-bezpieczny.html?sid=6f5cc3e88a707c5d4f715f0b0773646e>.
8. Poland 2017 Crime & Safety Report. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.osac.gov/pages/ContentReportDetails.aspx?cid=21340>.
9. Budżet Policji 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/budzet-policji/47707,Budzet-Policji.html>.

10. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (tekst jednolity). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bip.cba.gov.pl/ftp/prawo/Zmiany/Ustawa_o_CBA_-_10_02_2015.pdf.

Лашук Н.Р.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

«ЗАМІНУВАННЯ» ПІД КУТОМ ЗОРУ АНАЛІЗУ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Повідомлення у ЗМІ про мінування об'єктів власності стали для українців буденністю. Чи не кожного дня серед новин зустрічаємо їх[1, 2]. Лише у Львові з 1 січня по 20 травня 2019 року таких повідомлень надійшло 158, проте за два останніх роки жодне з таких повідомлень не підтвердилося[4]. Тому інформація про замінування об'єктів сприймається не з острахом, а з гумором або роздратуванням у зв'язку зі спричиненими незручностями. Незважаючи на те, що за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності передбачена кримінальна відповідальність у ст.259 КК України[4], а відповідно до ст.12 КК України таке діяння належить до тяжких злочинів[4], населенням такі дії сприймаються як пустощі. Тому варто проаналізувати судову практику за злочин, передбачений у ст.259 КК України. Показовим буде дослідження за період з 2013 року оскільки в червні 2012 року кримінальна відповідальність за вказані діяння була посилена: 1) у санкції ч.1.ст.259 КК України м'якші види покарань (штраф, арешт та обмеження волі) були замінені позбавленням волі на строк від двох до шести років; 2) у санкції ч.2.ст.259 КК України строк позбавлення волі (від 2 до 7 років) збільшено на: від 4 до 8 років. Особливої актуальності набула проблема «замінувань» у зв'язку з агресією РФ на сході України. Тому варто проаналізувати судову практику за злочин, передбачений

у ст.259 КК України, до та після початку окупації РФ частини території України.

За даними Генеральної прокуратури України у 2013 році зареєстровано 247 кримінальних правопорушень, передбачених ст.259 КК України, до суду направлено 130 проваджень[5]; у 2014 зареєстровано 982 правопорушень, до суду направлено 112 проваджень[6]; у 2015 зареєстровано 529 правопорушень, до суду направлено 98 проваджень[7]; у 2016 зареєстровано 845 правопорушень, до суду направлено 100 проваджень[8]; у 2017 зареєстровано 619 правопорушень, до суду направлено 103 провадження[9]; у 2018 зареєстровано 693 правопорушень, до суду направлено 122 провадження[10]; з січня по квітень 2019 зареєстровано 354 правопорушення, до суду направлено 49 проваджень[11]. З вищенаведеного видно, що кількість неправдивих повідомлень про замінування об'єктів з початком агресії РФ зросла більше ніж вдвічі. Саме дзвінками, які надходять з території РФ та непідконтрольних Україні території, пояснюється такий низький рівень направлених до суду проваджень за ст.259 КК України.

Загалом із січня 2013 року по квітень 2019 року зареєстровано 3287 завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Такі повідомлення завдали значних збитків Україні. Адже кожен раз задіюється слідчо-оперативна група, сапери, кінологи, а також інші наряди працівників поліції. Окрім того до місця потенційного вибуху прибувають рятувальники, медики та газова служба. Також витрачаються кошти на розслідування таких правопорушень та притягнення осіб, що їх вчинили, до кримінальної відповідальності. Крім матеріальних збитків, шкода виявляється у деморалізації служб, які виїжджають на такі виклики, послабленні їх уваги, що може призвести до значних жертв у разі реального замінування, особливо, враховуючи війсьні дії, які відбуваються в Донецькій і Луганській областях.

І якщо на дії осіб, які вчиняють аналізовані правопорушення з непідконтрольної Україні території, вплинути майже неможливо, то ефективно

протистояти вчиненню злочинів передбачених ст.259 КК, на решті території України видається цілком реальним. У зв'язку з цим постає питання про реалізацію кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.259 КК України.

Варто зазначити, що дані судової статистики щодо розгляду справ за злочини передбачені ст.259 КК України, у звітах Державної судової адміністрації України наведені лише у звіті за 2018 рік, де вказано, що за аналізовані посягання засуджено 103 особи[12]. В Єдиному державному реєстрі судових рішень щодо ст.259 КК України розміщено всього 610 вироків, а з 2013 – 547 вироків, 99% з яких обвинувальні[13]. В ході цього дослідження було вивчені вирoki, винесені щодо ст.259 КК України з 1 січня 2018 року по 4 червня 2019 року та, вибірково, 20 вироків за попередній період. Проведене дослідження показало:

- з 1 січня 2018 року по 4 червня 2019 року засуджено 112 осіб;
- 84 (75 %) особи звільнено від покарання на підставі ст.75 КК України;
- 2 особам призначено більш м'який вид покарання з врахуванням ст.69 КК України, а саме 4 місяці арешту та 3400 грн. штрафу;
- до 2 осіб застосовані примусові заходи медичного характеру;
- з 22 (20%) осіб, яким призначено «реальні» строки позбавлення волі 9 особам призначені мінімальні строки позбавлення волі 2 роки, при цьому 4 особам призначені покарання за сукупністю злочинів або вироків (2 вчинили злочини інших видів, а 2 передбачених ч.2ст.259)
- в 20 вибіркових вироків за попередній період осіб звільнено від покарання на підставі ст.75 КК України.

Наведене показує: 1) з 3287 зареєстрованих правопорушень за ст.259 КК України тільки 17 % (547 осіб) засуджено. З 17% засуджених лиш 22% реально відбувають покарання, 75% звільнені від покарання з випробуванням. Таким чином, каральна практика явно не відображає реальну суспільну небезпеку таких посягань, не сприяє загальній, та навіть і спеціальній (оскільки є випадки повторного завідомо неправдивого повідомлення) превенції «замінувань».

З цієї ситуації вбачається 2 виходи:

1) Вищим судовим інстанціям орієнтувати суди на необхідність при призначенні покарань за ст.259 КК України враховувати реальну суспільну небезпеку таких посягань та особи винного та безпідставно не застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки таке звільнення заважає досягненню мети покарання – запобігання вчинення злочинів іншими особами;

2) законодавчо встановити, що відповідні державні органи та служби не повинні реагувати на **анонімні** повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Кожен із таких заходів не виключає один одного.

Література

1. У Вінниці знову перевіряють інформацію про замінування - цього разу повідомили про вибухівки в 28 об'єктах. *Моя Вінниця*: веб-сайт. URL: <https://www.myvin.com.ua/news/5472-u-vinnytsi-znovu-pereviraiut-informatsiiu-pro-zaminuvannia-tsoho-razu-povidomyly-pro-vybukhivky-v-28-obiektakh> (дата звернення 04.06.2019).

2. У Львові надійшло повідомлення про замінування 13 будинків, 7 лікарень та міжнародного аеропорту. *Варта 1*: веб-сайт. URL: <https://varta1.com.ua/u-lvovi-nadijshlo-povidomlennya-pro-zaminuvannya-13-budynkiv-7-likaren-ta-mizhnarodnogo->

aeroportu/?fbclid=IwAR0lMKynt7f0k2oZycUhH5G7RiS5XkeDzcezzNc1jzHl9YjPm4VDF3DvXXE (дата звернення 04.06.2019).

3. Мельник А. Обережно, замінування! Від злого жарту до реальної загрози. *Львівський портал*: веб-сайт. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2019/05/28/oberezhno-zaminuvannya-vid-zlogo-zhartu-do-realnoyi-zagrozy> (дата звернення 04.06.2019).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 04.06.2019).

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820# (Дата звернення 04.06.2019).

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

11. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-квітень 2019 року. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820 (Дата звернення 04.06.2019).

12. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2018 рік. *Судова влада України*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (Дата звернення 04.06.2019).

13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1> (Дата звернення 04.06.2019).

Лісіцина Ю.О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

**ВІКТИМОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ ЖЕРТВ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ,
ДОНОРСТВА КРОВІ**

Про поширеність віктимної поведінки серед осіб, які виявляють бажання працевлаштуватися за кордоном, а отже, можуть стати жертвами злочинних схем, можуть свідчити результати опитування компанії GFK Ukraine на замовлення Міжнародної організації з міграції. Так, згідно з найновішими даними, понад 40% українців, котрі міркують над виїздом за кордон, готові працювати без оформлення трудових відносин із роботодавцем. Кожен п'ятий погодився би перетнути кордон нелегально, не був би проти, якби у нього відібрали паспорт чи тримали під замком [1]. Міграція, особливо нелегальна,

зумовлює стійке почуття беззахисності за побутових життєвих ситуацій. Необізнаний, без грошей, іноді депресивний мігрант стає «легкою здобиччю» для торговців людськими органами. Поширеність віктимної поведінки у зв'язку з трудовою міграцією, хоч і спровокована важкими життєвими умовами в Україні, проте може бути мінімізована завдяки своєчасній й комплексній роз'яснювальній роботі.

Імовірність стати жертвою злочину залежить від особливого феномена – віктимності, яка може бути особистісною, рольовою чи ситуативною [2, с. 43]. Підвищений рівень віктимності, як зазначає О. В. Ілляшенко, який вивчав питання запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини, здебільшого притаманний особам віком від 25 до 35 років та від 18 до 25 років, оскільки зазначена категорія осіб зазвичай має молодий і здоровий організм, що є вкрай важливим для майбутнього реципієнта. Основними характерними рисами осіб, які стали жертвами незаконної торгівлі органами і тканинами людини, є легковажність та довірливість, спричинені безробіттям, низьким життєвим рівнем, соціальною невпевненістю та напругою [3, с. 15]. За матеріалами кримінальних проваджень щодо торгівлі людьми, зокрема з метою задоволення потреби у трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові, можна виокремити такі типи потерпілих: «депресивний», якого легко обманути, піддати насильству у зв'язку з пригніченістю інстинкту самозбереження; «жадібний», для якого невпинне бажання збагачення затьмарює розум, життєвий досвід, будь-які внутрішні застереження на рівні підсвідомості з приводу небезпеки; «самотній», «убитий горем», адже, на думку дослідників, самотність призводить до послаблення розумових здібностей, відтак така особа стає легкою «здобиччю» для торговців «живим товаром»; «блокована жертва», яка перебуває у складних взаємовідносинах зі злочинцем, внаслідок чого її захисні реакції унеможливлюються (так званий «стокгольмський синдром» – жертва-заручник «закохується» у злочинця через тривале і систематичне спілкування з ним) [4, с. 243].

Наведена типологія має важливе пізнавальне значення, оскільки акцентує саме на тих психологічних якостях, які визначають віктимну поведінку, зокрема щодо злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові. Водночас у механізмі віктимної поведінки неабияке значення відводиться проблемній ситуації, під дією якої проявляються чи активізуються психологічні якості та властивості, які полегшують реалізацію злочинних намірів щодо такої особи.

Стосовно злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові пропонується вітимологічна типологія жертв, залежно від характеру взаємодії особи та проблемної життєвої ситуації: *А – легковажно-безвідповідальний* – особи, які своєю невиваженою поведінкою, через недостатній соціальний досвід, некомпетентність, непомірованість у прийнятті відповідальних фінансових рішень, самовпевненість, довірливість, легковажність тощо, а подекуди і жадібність, створюють проблемні життєві ситуації, за яких потрапляють у скрутне матеріальне становище (укладення кредитних догорів, втрата роботи й бездіяльність у пошуку трудової зайнятості, нераціональне витрачання особистих коштів, втрата житла, нелегальна трудова міграція за кордон, укладення фіктивних шлюбів із іноземцями тощо). Зв'язок віктимної поведінки представників цього типу зі злочинною діяльністю у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові може бути прямим чи опосередкованим. За прямого та безпосереднього зв'язку особи самі пропонують чи погоджуються на пропозицію продати свої анатомічні матеріали чи кров, сподіваючись, що у такий спосіб зможуть швидко вирішити особисті матеріальні негаразди. Опосередкований зв'язок проявляється у завуальованій формі, у зв'язку з торгівлею людьми, коли зловмисники діють приховано, застосовуючи шахрайські схеми вербування потенційних донорів за кордон під приводом працевлаштування, укладення шлюбу тощо. Відтак потерпілий зазвичай усвідомлює незаконний чи напівзаконний імовірний спосіб поліпшити своє економічне становище, проте через особисті психологічні якості пристає на відповідну пропозицію; *Б – асоціальний тип* –

зазвичай особи, які займаються бродяжництвом, хворі на алкоголізм чи наркоманію, повії, хворі на «ігроманію», та деякі інші категорії осіб, які проводять соціально дезадаптивний спосіб життя, не підтримують належних родинних зв'язків, тобто по суті, є самотніми та, за правило, стають жертвами насильницького вилучення анатомічних матеріалів людини, донорства крові, що може супроводжуватися смертю донора; *В – кризовий* – особи, які потрапили у складну життєву ситуацію, що виникла не з їх вини та не пов'язана з їх поведінкою. За такої ситуації жертвами стають з огляду на особистісні біологічні, морально-психологічні якості чи соціально-рольовий статус (малолітній вік, фізичні вади, підвищена особиста відповідальність, військовослужбовець у зоні бойових дій тощо). Це до прикладу, чоловік, який хоче продати свою нирку, щоб отримати кошти на лікування своєї дружини; діти, яких закордонні усиновлювачі мають намір використовувати як донорів крові; жертви аварій, катастроф, збройних конфліктів, котрі, перебуваючи у непритомному стані, стають жертвами «чорних трансплантологів» та інші.

Запропонований багаторівневий комплекс детермінації злочинної діяльності у сфері трансплантації органів або тканин людини, донорства крові може використовуватися з метою модернізації сучасної системи протидії цьому виду кримінального бізнесу в Україні у рамках подальшої інтеграції у світове співтовариство. Виокремлення віктимологічної складової у детерміністичному комплексі відповідає міжнародним стандартам, з огляду на забезпечення комплексної протидії торгівлі людьми, зокрема пов'язаній із незаконними трансплантацією анатомічних матеріалів людини, донорством крові.

Література:

1. Дружбляк Н. Отримаєш візу – тоді складай валізу / Н. Дружбляк // Високий замок. – 2015. – 6–12 серпня. – № 84 (5340).
2. Варчук Т. В. Виктимологическое моделирование в криминологии и практике предупреждения преступности : монография / Т. В. Варчук. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2012. – 239 с.

3. Ілляшенко О. В. Запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини в Україні та інших Європейських країнах (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Ілляшенко ; Академія адвокатури України. – К., 2016. – 21 с.

4. Торговля людьми и легализация преступных доходов. Вопросы противодействия : научно-практическое пособие / А. Андреани и др. ; под ред. О. П. Левченко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 271 с.

Максимович Р.Л.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ ЧИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У ст. 258-3 Кримінального кодексу України наявний склад злочину „створення терористичної групи чи терористичної організації”. Зупинимось на деяких аспектах визнання наявності терористичної групи чи терористичної організації.

Терористична група чи терористична організація – це злочинні об’єднання, створені з метою вчинення терористичних злочинів.

У кримінально-правовій літературі наявна позиція, відповідно до якої терористична група є видом організованої групи, а терористична організація – видом злочинної організації [1, с. 917].

У п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України „Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об’єднаннями” від 23 грудня 2005 року № 13 роз’яснено, що під організованою групою належить розуміти внутрішньо стійке об’єднання трьох і

більше осіб, яке було попередньо утворено з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки [2]. Така ж сама позиція Верховного Суду відображена, зокрема, і у його постанові від 27 листопада 2018 року у справі № 338/378/16-к [3]. Єдність судової практики є надзвичайною важливою у сучасній демократичній і правовій Україні. Це виступає серйозною запорукою довіри громадян до держави в особі її судових органів. Найбільш вагомим засобом забезпечення єдності судової практики є Верховний Суд України, як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Рішення ж найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції є обов'язковим для всіх юридичних і фізичних осіб на території України. Стаття 13 Закону України „Про статус суддів і судоустрій” передбачає, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Згідно із ст. 36 Закону України „Про статус суддів і судоустрій”, Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [4]. Частина 5 ст. 442 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що постанова Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає [5].

На основі очевидно такого розуміння терористичної групи у Великій українській юридичній енциклопедії зазначено, що під терористичною групою треба розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох або більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення низки терористичних злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки [6, с. 929-930]. Доволі сумнівна видається позиція Верховного Суду, оскільки згідно ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання **для вчинення цього та іншого (інших) злочинів**, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім

учасникам групи. Отже, як впливає зі змісту наведеної норми, що принаймні умисел винних осіб має бути спрямований на вчинення **кількох** злочинів. Окрім того, відповідно до ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 року терористична група - група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [7].

Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності. Також не можна погодитися із твердженням про те, що терористична організація - це внутрішньо і зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп, метою діяльності якого є вчинення терористичних злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої терористичної організації, так і інших терористичних груп [6, с. 930]. Згідно із ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” терористична організація - стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Встановлення у кримінальному провадженні передбачених у ст. 1 Закону України „Про боротьбу з тероризмом” ознак певної організації (наявність стійкого об'єднання трьох і більше осіб; розподіл функцій між цими особами; існування обов'язкових правил поведінки при підготовці та вчиненні терористичних актів) та відповідної мети її діяльності (порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій органами державної влади та місцевого самоврядування) є підставою для

визнання відповідної діяльності терористичною. При цьому таке визнання здійснюється судом у конкретному провадженні на підставі наявних матеріалів. Існування окремого судового рішення, рішення органу законодавчої чи виконавчої влади про визнання діяльності терористичною для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 258-3 КК не вимагається. Такий висновок зробила колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу прокурора на ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 10 травня 2017 року у кримінальному провадженні за обвинуваченням М., у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 256 КК України.

Література:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.
3. Справа № 338/378/16-к // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78192638>
4. Про статус суддів і судоустрій: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1527579292793120>
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – 1064 с.

7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

8. Справа №225/6151/15-к // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808>

Парасюк Н.М.,

доцент кафедри кримінально-правових

дисциплін кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІРКУВАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ПРИМІТОК

Використання приміток у тексті кримінального закону є одним і способів техніко-юридичного комплектування кримінально-правових норм у межах окремих статей. Поширеність приміток у різних частинах Кримінального кодексу України (далі – КК України) є абсолютно різною. У тексті статей Загальної частини КК України використано лише дві примітки. Тоді як у Особливій частині КК України примітки передбачено загалом до 66 статей. Тому важливо з'ясувати функціональну призначеність приміток у кримінальному законі.

В доктрині кримінального права науковці неоднозначно сприймають примітки у кримінальному законі. Можна виділи принципові дві позиції щодо цього. Відповідно до однієї із них примітки є одним із прийомів законодавчої техніки, сприяють конкретизації, уточненню змісту правової норми та сприяють реалізації принципу законності при однозначному та точному розумінні та застосуванні кримінального закону. Інша позиція полягає у тому, що примітки слід прибрати із тексту кримінального закону, оскільки вони ускладнюють реалізацію принципу законності та відповідно загромаджують законодавчий текст. Однак не слід автоматично приєднуватися до якоїсь із

висловлених позицій. Цьому має передувати системне теоретичне дослідження приміток у кримінальному законі. Спробую навести деякі положення щодо функціональності приміток у кримінальному законі:

1) Примітки у кримінальному законі – це компонент структури статті із своєрідною формою викладу законодавчого тексту, що є засобом регулювання суспільних відносин, яка наділена здатністю формулювати абстрактні приписи та трансформувати їх у практичну площину.

Звідси можна виділити конститутивні ознаки примітки, а саме: 1) це самостійний прийом юридичної техніки; 2) це засіб, до якого вдається законодавець з метою уточнити, роз'яснити чи доповнити уже сформульоване правило; 3) зміст примітки являє собою законодавче веління, яке подано у тексті кримінального закону у вигляді правового припису; 4) законодавчі положення примітки є обов'язковими для врахування у процесі застосування норми, що сформована у конкретній статті чи статтях, до яких може відсилати примітка.

2) Кримінально-правове значення приміток полягає у тому, що цей структурний компонент спрощує побудову статті, раціоналізує використання законодавчих положень, підвищує їх ефективність.

3) Співвідношення примітки та норми, яка сформульована у окремих частинах статті кримінального закону полягає у тому, що між приміткою до норми кримінального закону та самою нормою існує співвідношення, яке аналогічне до того, яке виникає між загальною та спеціальною нормою. Загальна норма регулює родову групу суспільних відносин, в спеціальна поширюється лише на окремий відокремлений вид суспільних відносин. Своєю чергою примітка як спеціальна норма містить додаткові ознаки, які доповнюють, конкретизую чи узагальнюють юридичні обставини, які вказані у загальній нормі. Примітка та загальна норма не можуть функціонувати відособлено. Функція примітки полягає у конкретизації положень, які містяться у загальній нормі.

4) За функціональним призначенням у кримінальному законі можна виділити примітки таких видів: 1) примітки-дефініції; 2) примітки-уточнення; 3) примітки-виключення; 4) обмежувальні примітки тощо. Найбільш чисельними з усіх видів є примітки-дефініції. Примітки-дефініції подають визначення понять, які є оціночними чи можуть тлумачитися, в силу відсутності примітки, неоднозначно. У контексті кримінального закону такі примітки мають особливе значення в силу того, що від якості та правильності тлумачення поняття залежить законність рішення суду, в якому констатовано кримінально-правове становище особи;

5) поширеність приміток у кримінальному законі слід уніфікувати. Як видається, слід виключити примітки із статей Загальної частини КК України. Так, наприклад, не є виправданим подавати поняття корупційного злочину у примітці до ст. 45 КК України. Доцільно перенести цю норму у розділ III Загальної частини КК України «Злочин, його види та стадії».

Щодо приміток в Особливій частині КК України, то видається, що більш аргументовано у них подати визначення кількісних показників. При чому їх вираз мав би поширюватися на усі статті, які включено в один розділ. Наприклад, злочином у великому розмірі визнається злочин на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. У контексті складів злочинів проти власності це положення про кількісний вираз заподіяної шкоди має поширюватися не лише на склади злочинів, передбачені ст.ст. 185-191, 194 КК України, алей на ст. 192 КК України;

6) примітки у кримінальному законі не містять заохочувальних норм. Тобто спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачаються в окремих частинах статей, поряд із частинами, в яких сформульовано визначення ознак конкретного складу злочину. Виключення заохочувальних норм із окремих частин статей значно спростить процес конструювання статті, розширення її за допомогою доповнення новими частинами (окремими складами злочинів) тощо.

Отож, цією науковою розвідкою черговий раз засвідчилося, що усунення протиріч між змістом кримінального закону та його текстуальною формою, скорочення відстані між духом кримінального права та законом завжди залишатиметься передумовою ефективного правового регулювання

Рибалко В. О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НЕЗАКОННА ВИРУБКА ЛІСУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА

Кримінальним кодексом України (ст. 246) визначено, що «незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, карається штрафом від тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк». Істотною вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

До 1 січня 2019 року на практиці до кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу притягували осіб, які заподіяли матеріальну шкоду, що становила 7–10 тис. грн.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» від 6 вересня 2018 року, який набув чинності 1 січня 2019 року, внесено зміни до ст. 246 КК України. Для констатації в діях особи складу злочину розмір заподіяної матеріальної шкоди

повинен був становити вже не менше 1 921 000 грн (2000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян). Це умовно 500 дерев (або гектар лісу).

Така ситуація призвела до масового закриття кримінальних проваджень за незаконну вирубку лісу на різних стадіях процесу. Нові кримінальні провадження за ст. 246 КК України не реєстрували. Прокуратура Львівської області звітувала про зменшення незаконних вирубок лісу в області у шість разів. І це тоді, коли кількість незаконних вирубок, за словами експертів, значно збільшилася. Наприклад, в одному гірському селі наприкінці березня за один день, до того ж вихідний, вивезли 33 лісовози деревини.

З метою виправлення ситуації 25 квітня 2019 року парламент ухвалив, а 16 травня 2019 року Президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». Цим законом депутати знизили планку кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу у 100 разів. Тепер кримінальна відповідальність наставатиме, якщо сума збитків сягне 19 210 грн. Зокрема, достатньо буде шести незаконно зрубаних дерев.

Вищеописані законодавчі зміни призвели до того, що за останні п'ять місяців на практиці за аналогічних фактичних обставин справи приймали різні рішення: одні суди ухвалювали обвинувальні вироки, інші – звільняли підсудних від кримінальної відповідальності у зв'язку з набуттям чинності закону, який скасовував кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою.

З огляду на вищезазначене виникають такі запитання:

Чи можна вважати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» таким, що декриміналізує усі незаконні вирубки лісу, сума збитків від яких є меншою 1 921 000 грн? Чи можна вважати вищезазначений Закон таким, що пом'якшує кримінальну відповідальність?

Підвищення матеріального порогу складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, не можна трактувати як декриміналізацію усіх незаконних вирубок лісу, сума збитків від яких є меншою 1 921 000 грн, чи як пом'якшення кримінальної відповідальності. Бо по-іншому це означатиме, що слід негайно звільнити усіх засуджених за ст. 246 КК України, які скоєними злочинами заподіяли збитки на суму, меншу 1 921 000 грн (ч. 2 ст. 74 КК України). За своїми правовими наслідками Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» тоді нагадуватиме радше закон про амністію.

До кримінальної відповідальності у 2019 році притягують за крадіжку, якщо сума викраденого становить понад 192,1 грн, а ліс, виходить, майже п'ять місяців безкарно можна було розкрадати на суму до 1 921 000 грн. М'яко кажучи, такі законодавчі зміни були або необдуманими (що мало віриться), або, навпаки, чітко сплановані на здійснення масових вирубок лісу.

Та практика пішла ще далі – почали «відпускати» тих лісорубів, які рубали ще до 1 січня 2019, а окремим навіть бензопили віддали. Деревину після вступу вироку у законну силу просто знищували (справа № 620/1171/18, провадження № 1-кп/620/10/19). Це те саме, якби злодію віддали відмички, а викрадений у потерпілого телефон взяли і розбили.

Народні депутати вже офіційно визнали, що підвищення матеріального порогу складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, до 1 921 000 грн було технічною помилкою. З огляду на це прокуратурі слід уважно перевірити законність закриття усіх кримінальних проваджень з 1 січня 2019 року до набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». Такі рішення приймалися масово по всій Україні.

Підставою для скасування постанов про закриття кримінальних проваджень є неповнота досудового розслідування, яка полягала у непроведенні цілої низки судових експертиз (економічної, екологічної та біологічної). А це призвело до нез'ясування, чи була інша істотна шкода, завдана

навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Така правова позиція прокуратури дозволить притягнути до кримінальної відповідальності тих лісопорушників, які через нерозважливі законодавчі зміни вже святкували свою безкарність.

Оскаржувати постанови про закриття кримінальних проваджень слід також заявникам та потерпілим. Вони можуть згідно зі ст. 303–307 КПК України подати відповідну скаргу до слідчого судді.

Також потрібно наголосити, що боротьба з незаконними вирубками лісу не буде ефективною, якщо не порушувати питання про притягнення до кримінальної відповідальності за службову недбалість матеріально відповідальних посадових осіб (лісгоспів, Галсільлісу), які, будучи відповідальним за виробничо-господарську діяльність очолюваного підприємства, несучи персональну відповідальність за охорону та збереження лісів, будучи зобов'язаними виявляти лісопорушення та готувати відповідні документи для притягнення правопорушників до відповідальності, допустили незаконні вирубки та вивезення лісу.

З огляду на те, що засуджених за ст. 246 та 367 КК України доволі часто звільняють від відбування призначеного покарання, визначивши їм іспитовий строк, реального ув'язнення вони не бояться. А тому обов'язково потрібно порушувати питання про відшкодування матеріальних збитків, завданих державі незаконними вирубками чи службовою недбалістю. Якщо цього не роблять постійні лісокористувачі, то в такому разі це повинна робити прокуратура, звертаючись в інтересах держави в порядку кримінального або цивільного судочинства з позовними вимогами про відшкодування заподіяної шкоди.

Серкевич І. Р.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

факультету № 6

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НЕПОВНОЛІТНІ ТА НАСИЛЬСТВО НА ЕКРАНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У 2017 році із загальної кількості засуджених неповнолітніх злочин у віці від 14 до 16 років скоїли 870 неповнолітніх (у 2016-му – 1012), з них 311 дівчат (у 2016-му – 326). Звільнено від покарання 2021 неповнолітнього (у 2016-му – 2273), зокрема з випробуванням – у 1639 випадках (у 2016-му – в 1991 випадку), на підставі закону про амністію — у 213 випадках (у 2016-му — у 15 випадках) [1]. Ця сумна статистика дає підстави для висновку про наявність негативних чинників, які безпосередньо впливають на свідомість неповнолітніх і, як наслідок, скоєння ними злочинів.

Думається, що одним із таких чинників, є медіапростір. Зараз телебачення є, мабуть, основним джерелом отримання інформації і засобом розваги серед неповнолітніх й істотно впливає на виховання та психологічний розвиток майбутнього покоління. З початком «перебудовних» часів і зникненням цензури кількість фільмів, що містять сцени насильства, значно зростала. З огляду на це, тематика формування ідей подолання насильства є особливо актуальною в сучасному суспільстві, де серед понять «піар», «шоу-бізнес» і домінування матеріальних цінностей основним завданням, як і раніше, є виховання морально здорової особистості.

Тлумачний словник трактує термін «наси́льство» як застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь, примусовий вплив на когось, щось [2].

Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі так визначає насильство: «Насильство – застосування (загроза

застосування) сили, як вияву своєї волі відносно інших. Насильство обмежує можливості дій на власний розсуд того, на кого спрямоване» [3].

Поняття «насильство на екрані» у вітчизняній науці вживається на позначення щораз більшої кількості насильницьких сцен, які з другої половини ХХ ст. стали об'єктом наукового зацікавлення та причиною стурбованості психологів, педагогів, медиків і батьків [4, с. 142].

Тотальне зростання телемовлення, стрімке поширення комп'ютерної та відеотехніки, а також інтернет-технологій у 1990-ті роки – усе це створило ситуацію, коли значущість цих засобів комунікацій, заснованих на екранному наданні інформації, різко зросла. Українське суспільство зіткнулося з негативним впливом реклами, тиском продукції західних країн, з безперервним показом асоціальних зразків поведінки і мови. Особливо важливо виділити в цьому негативному ряді тенденції до трансляції через екран насильства. Якість продукції, яка транслюється, також викликає великі питання. Левову частку всіх, наприклад, дитячих програм на вітчизняному ТБ становлять мультфільми, дитячі художні фільми і серіали, причому щораз більше зарубіжного виробництва.

Повсюдно відзначається негативний вплив медіатекстів, що містять сцени насильства, на українську молодь в умовах практично відсутності офіційного їх контролю і педагогічних рекомендацій. Крім того, процвітає піратство, зокрема в галузі несанкціонованого показу фільмів.

Невдоволеність українців сучасним станом українського медіапростору підтверджують і результати соціологічних досліджень експертів Інституту Горшеніна. Згідно з даними дослідження, більшість українців вважає, що в Україні потрібно запровадити цензуру (59,1%). Думки респондентів досить суперечливі: з одного боку, позитивним явищем є поширення свободи у ЗМІ, з іншого – ця ж свобода призводить до недостатньої відповідальності за інформацію, особливо, що стосується сцен насильства і жорстокості, пропаганди кримінального способу життя (68,7% – за цензуру сцен насильства і жорстокості, 47,2% – за цензуру пропаганди кримінального способу життя) [5].

Можна знайти безліч радикальних способів запобігання негативному впливу екранного насильства на неповнолітню аудиторію, від суворого дотримання законодавства і введення вікової рейтингової системи до розвитку самостійних умінь індивіда у сфері «віртуальної екології» по відношенню до аудіовізуальної продукції. Але, безперечно, потрібні й інші дієві заходи, серед яких найважливішу роль відіграє медіаосвіта – напрям у педагогіці, що виступає за вивчення закономірностей масової комунікації: преси, телебачення, радіо, кіно, відео тощо.

Основні завдання медіаосвіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різної інформації, навчити людей розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, опановувати способи спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів.

Медіаграмотна аудиторія шукає альтернативні джерела інформації і розваги; використовує телебачення з користю і для власного задоволення; не може виступати об'єктом маніпуляції з боку телебачення (у чийхось інтересах); становить більш свідому частину громадянського суспільства.

Основні напрями, використовуючи які, медіаосвіта може зробити свій внесок у зменшення впливу медіанасилля на молоде покоління:

- обмеження часу, який діти проводять за переглядом сцен з насильством;

- зміна характеру впливу сцен насильства. Це можна зробити за допомогою аналізу технічних засобів, використаних для зйомки жорстокої сцени, й аналізу різних зображень насильства в новинах, мультфільмах, фільмах, спортивних передачах і музичних кліпах. Дітям важливо якомога раніше навчитися відрізняти реальність від вигадки. Заняття з медіаграмотності можуть бути інтегровані в будь-яке навчальне середовище;

- вивчення альтернативних варіантів вирішення міжособистісних конфліктів (наприклад, під час обговорення фільму);

- виявлення і вивчення культурних, економічних і політичних чинників, що стосуються теми «наси́льство і медіа» тощо.

Ці шляхи, безсумнівно, стануть у пригоді і в українських реаліях, тим паче, що в останні роки вітчизняні педагоги надають дедалі більше уваги екологічним, реабілітаційним аспектам медіаосвіти. Соціально-творча реабілітація засобами медіаосвіти передбачає розвиток сприйняття, критичного мислення, розкриття творчого потенціалу особистості, виховання в аудиторії естетичного смаку, стійкого інтересу до якості медіатекстів різних типів. Реалізація цих завдань справедливо вбачається в синтезі таких типів діяльності, як естетичне сприйняття (з акцентом на переживання і рефлексію), інтерпретація результатів сприйняття і творча діяльність, а також освоєння знань, що стимулюють інші види діяльності.

Крім того, в процесі подолання проблеми насильства в засобах масової інформації необхідно захистити дитину від негативного впливу насильницьких екранних сцен і виховати здорову, повноцінну особистість. Для цього необхідні спільні зусилля держави, громадських організацій, освітніх установ і батьків. Саме тому особливо гостро мають постати питання подальшого реформування чинного законодавства у сфері кримінальної політики щодо неповнолітніх як однієї з найбільш кримінально вразливих верств населення, приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та ефективної його реалізації на практиці.

Література:

1. Злочини неповнолітніх: про що говорить статистика? *Судебно-юридическая газета*. 2018. 26 апр. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochini-nepovnolitnikh-pro-scho-govorit-statistika> (дата звернення: 07.05.2019).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 тис. слів. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

3. Рекомендації щодо визначення ознак віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції, а також переданих та отриманих по комунікаційних лініях повідомлень та матеріалів до продукції,

що пропагує культ насильства та жорстокості: затверджено Рішенням Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 20.04.2010 № 3. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0003623-10?find=1&text=%ED%E0%F1%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE> (дата звернення: 07.05.2019).

4. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика. Львів: ПАІС, 2004. 312 с.

5. Украинцев достали публичное насилие и уголовщина, они хотят цензуры СМИ. АТН. 2009. 18 марта. URL: <http://atn.kharkov.ru/newsread.php?id=32951> (дата обращения: 07.05.2019).

Телефанко Б.М.,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидатюридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕЦИДИВ ЯК ФОРМА МНОЖИННОСТІ ЗЛОЧИНІВ

Інститут множинності злочинів утворюють повторність, сукупність та рецидив злочинів. Рецидив вважається найбільш небезпечною формою множинності злочинів і є також специфічним видом повторності. Найбільш вдалим з запропонованих у науці є наступні класифікації повторності:

- 1) за специфікою злочинів, які утворюють повторність;
- 2) за наявністю засудження за раніше вчинений злочин.

У випадках вчинення особою, яка має судимість за умисний злочин, нового тотожного або однорідного злочину, одночасно наявні як повторність, так і рецидив злочинів. Юридичне значення рецидиву полягає у тому, що він, як і повторність, може виступати як обставина, що обтяжує покарання, а у випадках, спеціально передбачених у Особливій частині Кримінального кодексу України (далі КК України) – як кваліфікуюча ознака.

Підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності полягає в тому, що вона виражає таку якість злочинності, як її стійкість, засвідчуючи про вперте небажання ряду осіб вести себе відповідно прийнятим у суспільстві нормам, про перевагу кримінальних варіантів вирішення своїх проблем, незважаючи на вжиті до них заходи. Споконвіку рецидив становив біля третини – інакше кажучи, злочин вчиняв не кожний десятий, а кожний третій зі звільнених. Тобто у самому постпенітенціарному рецидиві нічого дивного і надзвичайного немає [1,с.45]. Низький рівень організації виховної роботи із засудженими не забезпечує належних умов для ефективної корекції їх поведінки та призводить до невідповідності їх до життя в умовах свободи після звільнення з виправних колоній і як наслідок до значної кількості випадків постпенітенціарного рецидиву. Результативність пост пенітенціарної профілактики залежить від ефективності діяльності установ виконання покарань, основною метою яких є ре соціалізація та адаптація до умов життєдіяльності осіб, які відбули покарання [2,с.140].

Однією з умов розвитку рецидиву злочинів є недосконалість законодавства. Згідно з ст. 34 КК України «рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин»[3]. У чинному КК України втілено позицію, згідно з якою лише поєднання умисних злочинів у біографії злочинця засвідчує прогресуючі хиби його особи, що є підставою для визнання наявності рецидиву. Автор статті вважає, що назва ст. 34 КК України не узгоджується з її диспозицією. Відповідно до визначення ст. 34 КК України, її назва мала би бути «рецидив умисних злочинів», тому що назва рецидив злочинів повинна включати злочини вчинені з необережності та судимість за необережний злочин.

Сьогодні вкрай важливо, щоб суспільство усвідомлювало причини та наслідки рецидивної злочинності. Розуміло, а не отримувало викривлену інформацію, бо там де є вакуум інформації, він заповнюється іншими джерелами. Людину може переконати лише те, що сталося з нею особисто, тобто це в першу чергу особа яка потерпіла від злочину. Важливо, щоб

суспільство усвідомлювало цю необхідність – бути підтримкою для таких громадян. І суворі вирoki судів мають бути інструментами для втілення цієї мети. Рецидив злочинів відображає ознаку спадковості антисуспільної поведінки, а не просто факт вторинного порушення норм закону.

Думається, рецидив можуть скласти любі злочини, в тому числі і необережні, вчинені з злочинною самовпевненістю. Інтелектуальний момент самовпевненості включає можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Виходить, що він співпадає з таким же моментом непрямого умислу повністю, а прямого – частково. Важливо встановити спадкоємність вчинків, а не їх юридичну кваліфікацію. Для порівняння: кримінальне законодавство Іспанії, Норвегії, Туреччини і Швейцарії так і необережні злочини [3,с.464]. Отже, злочинець який вчиняє необережні злочини має привілейоване положення в кримінальному праві порівняно з суб'єктом який вчиняє умисні злочини. З кримінологічного погляду рецидивістами вважають осіб, які раніше вчиняли злочини, незалежно від того, чи знято або погашено у них судимість.

Закріплення в КК України правила не враховувати при визнанні рецидиву судимості за злочини вчинені з необережності, особливо щодо такого виду необережності, як злочинна самовпевненість (легковажна необережність), коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння навряд чи можна вважати кримінологічно обґрунтованим і корисним. Це правило здатне лише привести до поліпшення статистичних показників рівня рецидиву в державі, проте не може спричинити за собою поліпшення кримінальної ситуації, крім того, утруднить кримінологічні спостереження за динамікою рецидиву в державі за той чи інший період часу. При злочинній самовпевненості вина особи полягає у тому, що вона розраховує на відвернення можливих суспільно небезпечних наслідків легковажно і допускає їх настання, переоцінює свої сили та інші обставини, які здатні відвернути наслідки, і, водночас, недооцінює небезпеку[4, с. 288]. Існує хитка межа між необережним і умисним злочином, немає чіткої різниці у суб'єктивній стороні. Основна відмінність між умислом та необережністю, відповідно до положень ст.24 та 25

КК України, полягає у вольовому ставленні особи до суспільно-небезпечних наслідків, що настають у результаті вчинення злочину.

Справді, важко уявити, що вчиняючи злочин, особа не усвідомлює спричинення шкоди комусь або чомусь внаслідок таких дій (наприклад, сідає п'яний за кермо автомобіля). Мається на увазі, що цілком осудна адекватна людина може оцінювати суспільну небезпеку внаслідок вчинення своїх дій та може передбачити їх настання. Тобто у будь якому разі, людина завжди критично оцінює не лише свої дії, а й наслідки, що можуть настати внаслідок її дій. Вчинення судимою особою злочину загалом не дозволяє стверджувати про випадковість таких дій.

Формулюючи поняття злочину, встановлюючи коло і зміст злочинного діяння рецидивіста, кримінальне законодавство завжди передбачає покарання за нього. У засобах масової інформації можна знайти різні повідомлення про вчинені злочини щодня, а ось покарання за них – значно рідше. Небажання працювати й відчуття безкарності штовхають рецидивістів на злочин. Штрафи за правопорушення просто сміховинні. Що потрібно, щоб відказатись? Суворіше покарання? Ретельніша профілактика? Кожен з варіантів не позбавлений сенсу. Хоча для початку варто змінювати свідомість. Автор переконаний, що боротися із рецидивною злочинністю ліберальними методами ні до чого доброго не призведе. Без покарання, особливо рецидивістів, втрачають сенс будь які кримінально-правові заборони, оскільки воно виступає як правовий наслідок за вчинення злочину. Звичайно, особі яка має статус рецидивіста, повинно призначатися більш суворе покарання, оскільки рецидивіст – це ознака особи винуватого, а не суб'єкта злочину. І тут слушною є думка професора О.М. Джужи, що призначення покарання має ґрунтуватися на суворій їх індивідуалізації. Суд має враховувати обставини, в силу яких виправний вплив попереднього покарання виявився недостатнім. Строк покарання рецидивістам не може бути меншим за половину максимальної санкції за вчинений злочин, у разі злісного рецидиву – не менше двох третин, за особливо злісного рецидиву – не менше трьох чвертей [2,с.139].

Як висновок можна сказати, що оскільки випадків вчинення злочинів повторно з необережності не так уже й багато і виходячи з вищесказаного, автор пропонує таке визначення рецидиву злочинів – це вчинення нового злочину особою яка має судимість за раніше вчинений злочин.

Література:

1. Навроцький В.О. Інтерпретація злочинності вустами теперішніх очільників органів кримінальної юстиції України. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 грудня 2016 р. / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. Харків : Право, 2016. 236 с.

2. Кримінологія: Навч. посібник / Василевич В.В. та ін.; за ред. О.М. Джужи. К.: Прецедент, 2006. 198 с.

3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 5 вересня 2017 року: К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. 212 с.

4. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

Третьяков Г.М.,

доцент кафедри уголовного права,

уголовного процесса и криминалистики,

кандидат юридических наук, доцент

(Гродненский государственный университет

имени Янки Купалы, Республика Беларусь)

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Вопросам анализа причин и условий, способствующих совершению преступлений среди несовершеннолетних посвящено значительное количество исследований. Однако, изменения структуры и динамики преступлений несовершеннолетних, факторов, которые их обуславливают, требуют

постоянного научного анализа с целью разработки и совершенствования более эффективных мер противодействия.

В соответствии с статистическими данными Министерства внутренних дел Республики Беларусь и Генеральной Прокуратуры Республики Беларусь в 2018 году (в сравнении с 2017 годом) в стране в целом произошло улучшение показателей, характеризующих криминогенную обстановку среди несовершеннолетних. Уменьшилось число краж, грабежей, вымогательств, мошенничеств и преступлений, совершаемых в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Однако, на фоне общего снижения показателей преступности вызывает опасения увеличение числа совершенных подростками убийств, умышленных причинений тяжких телесных повреждений, насильственных действий сексуального характера, хищений путем использования компьютерной техники, угонов транспортных средств.

В структуре подростковой преступности в течение последнего десятилетия подавляющее большинство преступлений занимают кражи и иные преступления против собственности (57 %), хулиганство (17 %), преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств (8 %), психотропных веществ и прекурсоров.

Высока доля преступлений, совершенных подростками в группе лиц – 34,5%.

Согласно статистическим данным, в течение последнего десятилетия, несмотря на снижение общего числа преступлений, совершенных несовершеннолетними, и выявленных лиц, количество лиц женского пола в их числе уменьшается незначительно, или даже увеличивается в отдельные годы [1, С. 153]. Отмечается, наличие существенных различий в факторах, обуславливающих причины мужской и женской преступности. Это подчеркивает необходимость интеграции гендерного измерения в исследование проблем противодействия молодежной преступности.

Практически треть преступлений совершается подростками в группе лиц, как правило, с взрослыми лицами. Это свидетельствует о необходимости повышения эффективности мер по выявлению и разоблачению групп асоциальной направленности в которые вовлечены несовершеннолетние.

Одним из наиболее существенных факторов, обуславливающих формирование личности несовершеннолетнего преступника является семейное неблагополучие: отсутствие нормальной нравственной среды в семье, алкоголизм членов семьи, устойчивая ориентация на несоблюдение правил человеческого общежития, воспитание отрицательных качеств (стяжательство, бескомпромиссность, решение проблем путем конфликта), эмоциональное отчуждение в семье и т.п.

Большое количество преступлений совершается несовершеннолетними в период обучения. Более 80 % преступлений несовершеннолетних совершается обучающимися. В том числе, учащимися учреждений среднего образования – 42%, профессионально-технического – 45%, высшего и среднего специального – 12 %. [2, С. 130]

На образовательные учреждения возложена обязанность не только осуществлять обучение, но и проводить воспитательную работу. Кроме того, в соответствии с законодательством Республики Беларусь, учреждения образования являются субъектами профилактики правонарушений и, наряду с другими органами, проводят огромную работу в данной области. В формировании личности подростка в школе и предупреждения противоправного поведения особое внимание должно уделяться развитию таких факторов, как:

- совершенствование процессов формирования необходимых навыков самооценки поведения у несовершеннолетнего;
- формирование установок против антиобщественных влияний и неблагоприятных жизненных ситуаций;
- формирование эффективных взаимоотношений между педагогами и учениками;

- повышение эффективности связи учреждений образования с семьями обучающихся;
- повышение эффективности организации внешкольного досуга.

Еще одним фактором, оказывающим значительное влияние, является досуг несовершеннолетних. В этой связи необходимо отметить проблему распространенности употребления алкогольных напитков в молодежной среде. Как отмечалось в более ранние годы, так и в 2018 году более половины правонарушений, совершенных несовершеннолетними сопряжены с потреблением алкоголя.

Все большее количество взрослых лиц привлекается к административной ответственности за вовлечение несовершеннолетних в антиобщественное поведение.

Социологи и психологи в качестве основных причин тяги подростков к алкоголю указывают на растущее психологическое напряжение, неумение правильно использовать свободное время, отчуждение, неустроенную жизнь и несостоятельность семьи в вопросах воспитания. У несовершеннолетних преступников родители страдающие алкоголизмом встречаются в несколько раз чаще, чем у законопослушных.

Следует также отметить шаговую доступность алкоголя и отсутствие иных возможностей для досуга несовершеннолетних в отдельных районах. Остается проблема пресечения реализации алкоголя лицам не достигшим восемнадцатилетнего возраста.

В связи с этим приобретает большую актуальность актуализация моделей профилактики алкоголизма в молодежной среде; формирование установок на здоровый образ жизни; освоение эффективных навыков поведения в сложных жизненных ситуациях; развитие жизненного стиля, ориентированного на успешность.

По-прежнему остается насущной проблема профилактики преступлений несовершеннолетних в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. По сравнению с предыдущими годами

следует отметить положительную динамику к снижению преступности несовершеннолетних в данной сфере. Этому во многом способствовало усиление мер ответственности за преступления в данной сфере принятым еще в 2014 году Декретом Президента Республики Беларусь № 6 «О неотложных мерах по противодействию незаконному обороту наркотиков». В тоже время выделяются проблемные точки, требующие повышения эффективности деятельности.

Значительное, а, порой, и определяющее влияние на поведение подростков оказывает виртуальная среда, которая сегодня занимает значительную часть их досуга. Рост зависимости от социальных сетей, компьютерных игр, замещение реального общения общением в виртуальной среде оказывает негативное влияние на развитие коммуникативных особенностей, формирует ярко выраженную психологическую зависимость от электронных устройств, внезапную раздражительность, агрессивность, является фактором формирования иных расстройств психики [3, С. 114].

Анализ статических данных, научных исследований, материалов уголовных дел показывает, что проблема преступности несовершеннолетних не теряет своей актуальности и требует комплексного междисциплинарного подхода для совершенствования эффективных мер противодействия.

Литература:

1. Женщины и мужчины Республики Беларусь: статистический сборник: редкол. И.В. Медведева [и др.] / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2018. – 168 с.
2. Дети и молодежь Республики Беларусь: статистический сборник: редкол. И.В. Медведева [и др.] / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2018. – 133 с.
3. Фоменко, А.И. Профилактика кибераддикции как основа предотвращения преступного поведения подростков с пограничным состоянием психики / А.И. Фоменко, И.А. Семенова // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. – 2015. – № 2. – С. 113-117.

Якимова С.В.,

доцент кафедри кримінального права і процесу

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Львівська політехніка»)

ТИПОВІ СТАДІЇ РОЗВИТКУ НАРКОБІЗНЕСУ ЯК ВИДУ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У кримінологічній теорії злочинна діяльність – це сукупність різного виду злочинів чи окремих злочинних діянь, що підпорядковані досягненню конкретної мети у злочинний спосіб. При цьому, зазвичай, розрізняють основні та супутні види злочинів. Зокрема, останні виконують роль допоміжних, що створюють умови, сприятливі можливості задля досягнення основної мети певного виду злочинної діяльності. Наркобізнес – це корисливий вид злочинної діяльності. Його особливістю є незаконне збагачення завдяки здійсненню злочинних операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами (надалі – наркотики). Відтак, основними видами злочинів - є злочини у сфері обігу наркотиків. Відповідно супутніми – усі інші, вчинення яких обумовлене забезпеченням належних можливостей для проведення незаконних операцій з наркотиками (злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти волі, честі та гідності особи, корупційні злочини, злочини, пов'язані з незаконними обігом зброї тощо). Отже, наркобізнес, як окремий вид корисливої злочинної діяльності, структурується й, зокрема, за стадіями його формування та розвитку.

До прикладу, І.Н Кузнецов та С.К. Купрейчик у наркобізнесі, як корисливому виді злочинної діяльності, виокремлюють такі специфічні стадії: культивування наркотиковмістких рослин, виготовлення наркотиків та торгівля ними з метою отримання прибутку. Даним видом злочинної діяльності також охоплюється злочинний обіг грошової маси, а також прибуток одержаний в обмін на наркотики, котрі незаконно розповсюджуються [1, с. 302].

Акцентуючи увагу на діяльній стороні наркобізнесу, наголошується на тому, що відповідні операції з наркотиками мають проводитися не лише повторно чи систематично (три і більше разів). Їх здійснення має відбуватися у вигляді злочинного промислу, тобто, коли доходи від злочинних операцій з наркотиками розглядаються як єдине чи основне джерело матеріального забезпечення таких осіб. З іншого боку, не будь-яку форму збуту можна відносити до наркобізнесу, навіть тоді, якщо незаконний продаж має систематичний характер.

О.М. Джужа, визначаючи зміст поняття наркобізнесу, пропонує його розглядати як процес, що складається з таких взаємопов'язаних, взаємозумовлених етапів (стадій): виробництво чи закупівля наркотиків; їх доставка до місця реалізації; збут споживачам [2, с. 123].

Наркобізнес, як модель корисливої злочинної діяльності, може бути різного виду, а саме:

- з технологічним ланцюжком (наприклад, незаконне культивування наркомістких рослин, виробництво з них відповідної сировини, виготовлення наркотиків, їх транспортування, зберігання, оптова чи роздрібна торгівля, утворення клієнтури тощо);

- викрадення наркомісткої сировини чи готових лікарських препаратів з наркотичною дією з хімфармпідприємств, аптечної мережі, лікувальних закладів та їх наступний збут скупникам-оптовикам;

- розкрадання хімічних реагентів, з яких можна виробляти синтетичні наркотики, з подальшим незаконним виготовлення наркотиків у підпільних лабораторіях та їх реалізація клієнтурі;

- спеціалізація на окремій ланці злочинної діяльності, пов'язаної з нелегальною торгівлею наркотичними засобами (наприклад, лише вироблення наркомісткої сировини і збут її скупникам-оптовикам; лабораторне перероблення такої сировини або хімічних реагентів у наркотики, реалізація їх клієнтурі; скупка і перепродаж наркотиків та ін.).

У зв'язку з цим варто зауважити, що почастишали випадки доставки наркотиків в Україну з прикордонних держав у цілях подальшого перепродажу безпосередньо на території України. Таке стосується, насамперед “важких” наркотиків.

Особливістю сучасного наркобізнесу є пошук нових ринків збуту. Відтак, невід’ємною та важливою стадією сучасного наркобізнесу є маркетинг. Система збуту наркотиків побудована за принципом добре розвиненого мережевого маркетингу. Ця система являє собою піраміду, в основі якої перебуває ланка, яка представлена особами, котрі не тільки продають, але й споживають цей небезпечний товар. Наркозалежний член системи збуту, щоб «заробити» собі на "дозу" має забезпечити продаж наркотику 5-10 особам. Саме цей прошарок наркозалежних продавців-споживачів, залучених до наркобізнесу, відповідає у наркобізнесі за гарантований збут і ефективно просування товару. Відсутність у «хронічних» наркоманів потреби купувати інші блага, крім наркотиків, також значною мірою забезпечує наркобаронам прибуток [3, с. 55-56].

Невід’ємною стадією сучасного наркобізнесу й, передусім, транснаціонального характеру, є можливість легалізації наркоприбутків. Зі щорічного обороту наркобізнесу відмивається близько 2/3, що складає майже 200 млрд. дол. США. Частку обороту, що залишилася, відмивати вважається зайвим, оскільки ці гроші краще розподілити безпосередньо в осередку злочинної системи.

За загальним правилом грошовий оборот у наркобізнесі проходить три стадії:

1 - накопичення (Akkumulation), коли здійснюється демонетизація, розміщення крупних сум готівки на банківських рахунках, які, зазвичай, не викликають підозри;

2 - розсіювання (Dispersion), коли гроші треба тимчасово "заморозити" й з цією метою для зменшення ризику грошові кошти піддаються диверсифікації, тобто «розсіюються» по всьому світу (глобалізуються) і

використовуються для різних інвестицій, що приносять дохід (стратифікуються);

3 - розміщення (Disposition), коли гроші частково використовуються для реінвестицій у власний злочинний бізнес (нові лабораторії, літаки і катери, наглядачі й інформатори, підкуп чиновників тощо) та лише після задоволення цих потреб наркобізнесмен замислюється про капіталовкладення, безпосередньо не пов'язані з наркобізнесом [4, с. 24-25].

Ібрагімова Г.А., на підставі структурного аналізу транснаціонального наркобізнесу, вказує на його циклічний характер і обґрунтовує доцільність включення до основних стадій його формування та розвитку такі: - генерування злочинного доходу; 2 – легалізація або відмивання кримінальних фондів; 3 – споживання; 4 - кримінальне інвестування злочинних доходів і їх інфільтрація в легальний бізнес [3, с. 55].

Підводячи підсумок, наркобізнес можна визначити як організовану корисливу злочинну діяльність, що полягає у незаконному обігу наркотиків, здійснюється у вигляді промислу з метою незаконного збагачення. Ключовими стадіями сучасного розвитку наркобізнесу є сітьовий маркетинг, відмивання доходів від наркобізнесу, створення умов для розміщення «наркодоходів» у легальні сектори економіки. В сучасних умовах ускладнюється структура наркобізнесу, як виду корисливої злочинної діяльності, зважаючи на нові стадії його подальшого розвитку.

Література:

1. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: Монографія. К., 2006. 456 с.
2. Курс Кримінології. Особлива частина; заг. ред. О.М. Джужи. К., 2001. 383 с.
3. Ибрагимова Г.А. Наркобизнес как часть мировой теневой экономики. Вестник ГУУ. 2011. №9. 50-62.
4. Расюк Е. В. Протидія відмиванню грошей, отриманих від злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів транснаціональними

організованими групами. Право України. 2004. № 4. С. 24-26.

Яремко Г.З.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КВАЛІФІКАЦІЯ ВИКРАДЕННЯ, ПОЄДНАНОГО З ПРОНИКНЕННЯМ У ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України кваліфікуючою ознакою крадіжки, грабежу та розбою називає вчинення цих злочинів із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Така кваліфікуюча ознака названих видів розкрадання характеризує одразу дві ознаки описаних складів злочинів, а саме - місце вчинення злочину (житло, інше приміщення або сховище) та додаткове до викрадення суспільно небезпечне діяння - проникнення, яке вчинюється з метою отримання доступу до майна, на яке посягає особа.

На практиці нерідко трапляються випадки викрадення майна, поєднаного з проникненням у транспортний засіб. Логічно виникає питання, чи має місце у такому випадку кваліфікуюча ознака “з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище”. Відповідь на це запитання передбачає необхідність уявити зміст вжитих законодавцем понять “житло”, “інше приміщення”, “сховище”.

Поняття житла закріплено у ст. 379 Житлового кодексу України як житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. Своєю чергою, ст. 233 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України «Проникнення до житла чи іншого володіння особи» вказує, що під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі

складові частини такого приміщення. Далі ж норма прямо визначає, що під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи. Тобто КПК України чітко розмежовує житло та транспортний засіб як інше володіння особи.

Однак, ради справедливості варто відзначити, що у науці кримінального права є спроби прирівняти транспортний засіб до тимчасового житла у випадку, якщо такий використовується, наприклад, на відпочинку не лише як власне транспортний засіб, а як спальне місце та місце зберігання речей [1, с. 102]. Видається, що такі підходи – це намагання «підлаштувати» транспортний засіб під поняття житла з метою посиленою кримінально-правової охорони власності від посягань, поєднаних з проникненням у транспортний засіб. Втім, такі спроби при чинному формулюванні поняття житла у ЖК України та в КПК України приречені на невдачу, оскільки, зокрема, житло розкривається через родові поняття приміщення. А приміщення (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. N 1442 «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»») - це частина внутрішнього об'єму **будівлі**, обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу (виділено авт.: Я.Г.). Тобто житло як приміщення розуміється як будівля.

Не знайдеться з тієї ж причини достатніх аргументів, щоб прирівняти транспортний засіб і до іншого приміщення. Так, у п. 22 Постанови ПВС України “Про судову практику у справах про злочини проти власності” від 6 листопада 2009 року № 10 зазначається, що “інше приміщення” включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Своєю чергою, під сховищем вищеназвана Постанова ПВС України слід пропонує розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Тобто окреслюються 2 критерії приналежності об'єкта до сховища: відведені для зберігання матеріальних цінностей; мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб. Зрозуміло, що питання відведення місця чи території для зберігання цінностей належить до розсуду самого власника. І в принципі – це може бути і транспортний засіб. Вочевидь і те, що, зазвичай, кожен транспортний засіб має засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (принаймні, дверний замок). Щоправда, питання також і в тому, чи такі засоби охорони спрямовані на забезпечення схоронності самого транспортного засобу (наприклад, від угону), чи також і для матеріальних цінностей, які знаходяться у ньому. Якщо і для схоронності іншого майна - то є підстави прирівняти транспортний засіб до сховища. Така думка висловлюється у літературі. Зокрема, вказується, що якщо в автомобілі знаходяться матеріальні цінності, які не є його устаткуванням чи обладнанням, то в такому випадку автомобіль можна вважати сховищем [1, с. 102].

Однак, в узагальненні практики розгляду судами справ про злочини проти власності від 1 листопада 2008 року Верховний Суд України вказує, що судова практика засвідчує, що не визнається сховищем салони автомобілів. Як підтвердження наводиться приклад із судової практики. Так, Кролевецький районний суд Сумської області визнав винним М. за ч. 3 ст. 185 КК України та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на три роки. М. з метою крадіжки чужого майна проник до кабіни автомобіля “КАМАЗ”, звідки викрав майно на загальну суму 606 грн. Суд такі дії кваліфікував за ознакою крадіжки, поєднаної із проникненням у сховище. Проте апеляційний суд Сумської області згідно з ухвалою від 2 листопада 2006 р. цей вирок районного суду змінив та перекваліфікував дії М. з ч. 3 ст. 185 на ч. 2 ст. 185 КК,

зазначивши в ухвалі, що салон автомобіля в такому випадку не може вважатися сховищем.

Втім, таке правозастосовне русло сумнівне. Видається, що транспортний засіб може бути за певних обставин визнаний сховищем, якщо буде доведено наявність ознак сховища. Проте незрозумілою залишається кваліфікація випадків, коли особа проникає у транспортний засіб з метою викрадення не речей, які знаходять у ньому, а комплектуючих (елементів) самого транспортного засобу. Виходить, що у такому випадку транспортний засіб не може бути визнаний ані житлом, іншим приміщенням, ані сховищем. Проте суспільна небезпека такого проникнення така ж, як і при викрадення інших цінностей, які знаходяться у транспортному засобі. Адже кваліфіковані склади різних видів розкрадання, поєднаних з проникненням, спрямовані на охорону недоторканності володіння особи.

Видається, що окреслена проблема кваліфікації розкрадання, поєднаного з проникненням у транспортний засіб, зумовлена не до кінця законодавчо виваженим формулюванням такої кваліфікуючої ознаки у нормах про крадіжку, грабіж та розбій, а саме вказівками на житло, інше приміщення чи сховище. Так, на відміну від таких норм, ст. 162 КК України передбачає відповідальність, зокрема, за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи. Термінологічний зворот “інше володіння особи” дозволяє охопити будь-які об’єкти. В тому числі, в силу прямої вказівки в ч. 2 ст. 233 КПК України, і транспортні засоби.

Видається, *de lege lata* усі випадки викрадення майна, поєднаного з проникненням у транспортний засіб, повинні бути кваліфіковані:

1) як кваліфікований склад крадіжки, грабежу, розбою, поєднаного з проникненням у сховище, – якщо транспортний засіб буде визнаний сховищем (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України);

2) за сукупність простого чи кваліфікованого (але не за ознакою поєднаного з проникненням у сховище) складу крадіжки, грабежу, розбою (відповідні частини ст. 185, ст. 186, ст. 187 КК України) та складу злочину про

незаконне проникнення до іншого володіння особи (ст. 162 КК України), - якщо транспортний засіб не буде визнаний сховищем.

Поряд з цим очевидно, що формулювання ст. 162 КК України в частині вказівки на проникнення в житло чи інше володіння особи більш універсальне. А тому існує доцільність *de lege ferenda* викладення такої кваліфікуючої ознаки крадіжки, грабежу, розбою саме так, як у ст. 162 КК України. Адже норма ст. 162 КК України визнається частиною норми, передбаченої відповідно у ч. ч. 3 ст. 185, 186, 187 КК України. Врешті, узгоджене вживання термінологічних зворотів у кримінальному законі України є запорукою не лише системності самого закону, але й виваженості та справедливості правозастосування.

Література:

1. *Шаповалов Ю.Н.* Уголовно-правовая и криминологическая характеристика хищений, совершенных с незаконным проникновением в жилище, помещение либо иное хранилище: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / Ю.Н. Шаповалов. – М.: РГБ, 2003. – 191 с.

Ясінь І.М.,

старший викладач

кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОСВІД З ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Останнім часом увага вітчизняних правників та міжнародних експертів прикута до рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 р. № 1-

р/2019 [1], яким норма, яка регламентувала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визнана такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною). З огляду на складність ситуації у сфері запобігання і протидії корупції, не припиняється і відповідна законотворча робота, пов'язана із впровадженням нових формулювань незаконного збагачення як складу злочину. Як відомо, витoki правильних законодавчих рішень беруть початок із наукових досліджень. Зокрема, запровадження інституту незаконного збагачення в кримінальне законодавство України потребує детального вивчення досвіду зарубіжних країн щодо нормативного врегулювання питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

На міжнародному рівні незаконне збагачення, як корупційний злочин державного службовця, вперше було закріплено у ст. 9 Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією від 29.03.1996 р. [2]. Згодом 9.12.2003 р. міжнародною спільнотою була підписана Конвенція ООН проти корупції [3], яка спрямована на запобігання і боротьбу з корупцією як у світовому, так і національному масштабі. Так, у ст. 20 вище вказаної Конвенції незаконним збагаченням визнається «значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [3].

Аналіз законодавства зарубіжних країн та спеціальної літератури показує, що у законодавстві більш ніж 40 держав світу у тій чи іншій формі передбачена відповідальність за наявність надмірного майна публічного службовця, яке не можна пояснити законними джерелами отримання доходу [4, с. 786; 5, с. 10]. Серед цих держав, і ті, які хоч і приєдналися до Конвенції ООН проти корупції у напрямку реалізації положень ст. 20, але окремої кримінальної відповідальності за незаконне збагачення не встановили [6, с. 512]. Як зазначають деякі дослідники, це пояснюється тим, що «...законодавство окремих європейських країн має достатню кримінально правову основу для боротьби з корупцією, на відміну від законодавства України, ... яке не

справляється в повній мірі з боротьбою проти корупції» [6, с. 512]. У законодавстві Німеччини, Нідерландів, Швейцарії передбачено можливість конфіскації активів державної посадової особи у випадку наявності підстав вважати, що значне збільшення активів, відбулося в результаті вчинення незаконних діянь [5, с. 50-51].

Щодо держав Північної Америки, серед яких зокрема, Сполучені Штати Америки, Канада, які ратифікували Міжамериканську конвенцію проти корупції, також зробили застереження з приводу встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, пославшись на несумісність із конституційними положеннями та принципами їхньої правової системи [5, с. 22].

Історично першими державами, які визначили незаконне збагачення як склад злочину у національному законодавстві стали Аргентина та Індія [5, с. 21]. Зокрема, у ч. 2 ст. 268 КК Аргентини зазначено, що: «будь-яка особа, котра на відповідну вимогу не в змозі підтвердити походження стосовно себе самого або третьої особи статків, одержаних після призначення на державну посаду або державну службу або протягом не більш ніж двох років після припинення виконання службових обов'язків, карається...» [5, с. 21]. Однак, вказане формулювання кримінального караного діяння гіпотетично створює підстави для порушення презумпції невинуватості, оскільки особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ознаками незаконного збагачення за неможливість обґрунтувати походження значного збільшення статків третіх осіб. Натомість позитивним є можливість визнання незаконним збагаченням погашення боргів або інших фінансових зобов'язань особи. Наявність такої криміноутворюючої ознаки складу злочину розширює межі застосування вказаної статті на практиці.

У законодавстві Індії незаконним збагаченням визнається діяння, яке полягає у володінні державним службовцем ресурсами щодо наявності яких він не може надати задовільних пояснень [5, с. 21].

Серед інших держав у правовій системі яких передбачено кримінальну відповідальність за незаконне збагачення є: Алжир, Бангладеш, Бутан, Ботсвана, Бруней Даруссалам, Чилі, Китай, Колумбія, Еквадор, Сальвадор, Ефіопія, Гайана, Ямайка, Ліван, Македонія, Мексика, Непал, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Венесуела [5, с. 82-106]. Суттєвий інтерес для наукового пізнання процесу впровадження інституту незаконного збагачення становить формулювання у законодавстві зазначених країн таких криміноутворюючих ознак складу злочину, як суспільно небезпечне діяння, час, протягом якого відбулося значне збільшення активів та суб'єкт злочину. Зокрема, у ст. 37 Закону «Про запобігання корупції та боротьбу з нею» № 06-01 від 2006 р. держави Алжир, передбачено можливість визнання незаконним збагаченням діяння, яке полягає у прямому або опосередкованому набутті державним службовцем майна [5, с. 82].

З приводу часу протягом якого відбулося незаконне збагачення, його умовно можна поділити на три періоди: «1) час, в якому особа виконує функції держави; 2) час після завершення виконання функцій держави; 3) відкритий період» [7, с. 120]. Найбільшу увагу, як дослідив Д.О. Гарбазей, привертають останні два підходи. Суть другого підходу, полягає у тому, що навіть після припинення служби і придбання протягом деякого періоду активів посадовець може бути притягнений до відповідальності за незаконне збагачення [7, с. 121]. До таких держав належать: Аргентина, Колумбія, Сальвадор, Панама, законодавством яких встановлені неоднакові строки, які минули з часу припинення виконання відповідних повноважень, протягом яких особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення [5, с. 82-106]. Суть третього підходу полягає у можливості притягнення особи до відповідальності за ознаками незаконного збагачення, яка коли-небудь виконувала функції держави чи перебувала на державній службі [7, с. 121]. При цьому можливість притягнення такої особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення не обмежується жодними строками [5, с. 82-106]. Однак, як підкреслює Д.О. Гарбазей ці «два останні підходи так і не знайшли

достатньої підтримки серед держав-учасниць Конвенції ООН, а тому залишилися поза увагою ст. 20» [7, с. 121].

Таким чином, прагнення Україною стати повноправним членом Європейського Співтовариства обумовлює необхідність під час розроблення кримінального законодавства орієнтуватися на міжнародно-правові документи у сфері запобігання корупції та практику протидії зазначеному феномену.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368⁻² Кримінального кодексу України від 26.02.2019 р. № 1-р/2019 / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19/print>

2. Міжамериканська конвенція проти корупції від 29.03.1996 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_089

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 р. № 251-V) / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

4. Дудоров О. О. Кримінальне право: навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 944 с.

5. Лінді Музіла. Отримати повне уявлення про державних службовців : керівництво з ефективного фінансового декларування / Лінді Музіла, Мішель Моралес, Маріанне Матіас, Таммар Бергер // Серія книг «Повернення викрадених активів» (StAR). Вашингтон: округ Колумбія, 2017. Світовий банк, doi:10.1596/978-1-4648-0953-8. Ліцензія: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO.

6. Гузоватий О. І. Реалізація вимог статті 20 Конвенції ООН проти корупції «Незаконне збагачення» у кримінальному законодавстві деяких

європейських країн / О. І. Гузоватий // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. 2012. № 3. С. 504–514.

7. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення як склад злочину у міжнародному праві / Д. О. Гарбазей // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 119–122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/2_2014/34.pdf

**РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Ангеленюк А.-М. Ю.,

старший викладач

кафедри кримінального процесу та криміналістики,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Дущак О.Ю.,

курсант 3-го курсу

факультету №2 ІФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА ТЛІ РЕФОРМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ**

Кожна діяльність не була б ефективною та логічно обґрунтованою, якщо б вона не мала певної основи, тих найважливіших, засадничих ідей, що створюють систему, і визначають правила її функціонування. Не є винятком і сфера кримінального процесу. Якщо максимально спростити визначення поняття «кримінальний процес», то – це, власне, й є діяльність уповноважених органів учиняти регламентовані процесуальні дії з метою захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Логічно, що така діяльність має ґрунтуватися на засадах, які чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, недотримання яких піддає сумніву доцільність та ефективність функціонування такої системи. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) [1] вперше декларовано двадцять дві загальні засади кримінального провадження, які систематизовано в

окрему главу. Зважаючи на наявність різних наукових поглядів на поняття засад кримінального провадження, їх систему, проблематика теми є актуальною.

Першим принципом кримінального процесу згідно КПК України є верховенство права. Таке зазначення в законодавчому переліку засади верховенства права кримінального провадження на першій позиції не є простим збігом обставин, а відображає фундаментальну роль для всієї кримінально-процесуальної діяльності саме цього принципу, який визначає, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2, с. 208]. І хоч цей принцип вже давно і успішно діє в багатьох державах, дискусія про його зміст є дуже далека від завершення.

Важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовний аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону; застосування покарання виключно на підставі закону та ін. Можливо тому європейські експерти у своєму висновку щодо проекту КПК зазначили, що традиційне конституційне закріплення принципу верховенства права, утім, не заважає повторити його в Кодексі, якщо це вважається важливим у практиці системи кримінальної юстиції в Україні, однак у такому разі слід розглянути, чи не доцільно було б додати, що верховенство права по суті означає, що кожен повинен підкорятися закону [3].

Нижче наведемо два приклади посилення на принцип верховенства права у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо України. Перший стосується вимоги “якості” закону, а другий – принципу юридичної визначеності. Так, принцип верховенства права вимагає дотримання вимог “якості” закону, яким передбачається втручання в права особи, основоположні

свободи. У Рішенні від 10 грудня 2009 року по справі “Михайлюк та Петров проти України” (заява № 11932/02) [4] зазначено: Суд нагадує, що вираз “згідно із законом” насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див., серед багатьох інших, рішення у справі “Полторацький проти України” (*Poltoratskiy v. Ukraine*), № 38812/97, п. 155 [5]).

Інший елемент змісту принципу верховенства права ЄСПЛ розглянув у справі “Христов проти України” (*Khristov v. Ukraine*, заява № 24465/04) [6] Рішення від 19 лютого 2009 року: суд повторює, що одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів (див. справу “Брумареську проти Румунії” (*Brumarescu v. Romania*) [GC], заява № 28342/95, п. 61, ECHR 1999-VII). Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata* (див. там же, п. 62), тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов’язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Отже, у справі, що розглядається, Суд має визначити, чи органи влади здійснювали свої повноваження порушити та провести екстраординарну процедуру перегляду судової постанови таким чином, щоб забезпечити, наскільки це можливо, справедливу рівновагу між інтересами відповідної особи та необхідністю підтримання ефективності системи судочинства (див., *mutatis mutandis*, справи “Нікітін проти Росії” (*Nikitin v. Russia*), № 50178/99, п. 57, ECHR 2004-VIII, та

“Савінський проти України” (Savinskiy v. Ukraine), № 6965/02, п. 23, від 28 лютого 2006 року).

Безумовно, ці приклади не дають вичерпної характеристики змісту принципу верховенства права. Однак, сподіваємося, вони у зрозумілій формі розкривають підходи ЄСПЛ щодо розуміння державами – членами Конвенції своїх обов’язків з гарантування особам прав і свобод, як це передбачено ст. 1 Європейської конвенції з прав людини.

Як підсумок можна вказати, що для реалізації дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні, недостатнім буде дотримання суб’єктами, які провадять таку діяльність, норм кримінального процесуального законодавства. Ідеальний порядок та зміст національного кримінального провадження може забезпечуватись лише за умов поєднання кримінального процесуального закону разом з реальним усвідомленням найважливішої цінності людини, втіленням критеріїв природного права – соціальної справедливості, рівності, моралі (що, на перший погляд, виглядає утопічно), а також демократичних прогресивних стандартів, що вироблені міжнародною спільнотою у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Отже, верховенство права характеризує особливість кримінального провадження з ціннісного та змістовного боку.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Головін Д.В. Система принципів кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 1. С. 208–210.
3. Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16. П. 63. С. 22.
4. Верховна Рада України. Справа "Михайлюк та Петров проти України" (Заява N 11932/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500

5. Рішення Комісії щодо прийнятності заяви N 38812/97 Борислава Євгеновича Полторацького проти України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_019
6. Верховна Рада України. Справа "Христов проти України" (Заява N 24465/04) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443

Ангеленюк А.-М.Ю.,

старший викладач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
факультету № 1 ПФПНП

Воробчак М.М.,

курсант 3-го курсу
факультету № 2 ПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В УКРАЇНІ

В умовах розвитку України в напрямку демократії та бажання пришвидшити цей процес, спроба гуманізації сфери кримінальної відповідальності об'єктивно обумовлюють введення в дію нового для українського законодавства інституту, який передбачав би впровадження відповідальності за вчинення кримінальних проступків[1]. З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) проблема запровадження інституту кримінального проступку набуло неабиякої актуальності. Це, насамперед, дозволило б сформулювати цілісну концепцію кримінальних правопорушень.

Суть запровадження поняття «кримінальний проступок» полягає в запровадженні процедури розслідування кримінального правопорушення залежно від його тяжкості. Сьогодні в Україні будь-яке кримінальне правопорушення розслідується за єдиною процедурою та однією уповноваженою особою – слідчим органу досудового розслідування.

У багатьох європейських країнах для цього існує поняття дрібного злочину, або проступку. Вперше про кримінальні проступки заговорили у 2008 році, так як про це було вказано у президентській «Концепції реформування кримінальної юстиції». Окрім, зауважимо, що у КПК 2012 року ввели узагальнююче поняття «кримінальні правопорушення», яке об'єднує сукупності злочинів кримінальних проступків; також у КПК передбачено окрему главу 25 щодо цього [2], в якій прописали порядок розслідування цих проступків.

Кримінальні проступки мають значно менший рівень суспільної небезпеки, ніж злочин, тому покарання за них не завжди повинно передбачати позбавлення волі, найефективнішим способом покарання пропонується – запровадження штрафів, або ж суспільно-корисних робіт.

До осіб, які підозрюються в кримінальному проступку, неможливо проводити негласні слідчі дії (прослуховування, спостереження за особою, контрольні поставки тощо), а у випадку засудження після відбуття покарання за особою не залишається правового наслідку у вигляді судимості.

Окрім зазначеного, було запропоновано у рамках реформування стислі строки дізнання (72 години, якщо особа визнає вину, і 20 діб, якщо ні)[3].

Також розслідування проступків провадитиметься у формі дізнання з відповідним спрощенням процедури, включаючи скорочені строки не більше ніж 1 місяць з дня повідомлення про підозру, спрощений порядок судового розгляду[4].

Переведення злочинів невеликої тяжкості в категорію проступків забезпечить класифікацію кримінальних правопорушень за принципом врахування ступеня суспільної небезпеки (від найменшого, яким характеризуватиметься проступок, до найбільш небезпечного, яким вважатимуться злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі).

Про нагальну необхідність запровадження кримінальних проступків в Україні свідчать й інші чинники:

1. Гуманізація кримінального права шляхом перетворення окремих нетяжких злочинів на кримінальні проступки. Критерієм для перетворення окремих злочинів на кримінальні проступки визнають тяжкість покарання, що найкраще відображає ступінь суспільної небезпеки певного діяння.

2. Гарантування судового захисту прав особи у справах про кримінальне обвинувачення (щодо конфіскації майна, виправних робіт, короткострокового арешту тощо) на підставі вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[5]. Так, жоден інший державний орган, окрім суду, не може приймати рішення про застосування до особи зазначених покарань.

3. Реалізація вимог Конституції України про можливість конфіскації майна лише на підставі рішення суду.

4. Позбавлення адміністративних судів невластивих для них повноважень (розгляд адміністративних позовів Антимонопольного комітету, податкових органів, митних органів по накладення штрафів і застосування конфіскації майна тощо) та надання кримінальним судам цих повноважень щодо накладення стягнень у вигляді конфіскації майна.

5. Запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, що є прямою вимогою численних актів міжнародного права, в тому числі Конвенцій Ради Європи та актів Європейського Союзу. Юридичні особи повинні нести кримінальну відповідальність за кримінальні проступки[7].

Кримінальні проступки розслідують органи дізнання. Хто це буде – наразі конкретно невідомо. Можливо, цим займатимуться окремі працівники, набрані в спеціальний підрозділ, а, можливо, дільничні офіцери поліції. Але, на наш погляд, це мають бути колишні оперативні працівники, які не пішли працювати детективами. Адже сьогодні в поліції триває експеримент з об'єднання функцій слідчого та оперативника в єдиного детектива з метою зменшення бюрократії у взаємодії між ними, яка затягує розслідування[6]. Фаховість оперативного працівника зможе зробити розслідування проступків якіснішим.

Враховуючи наведене, можна зазначити, що це інститут кримінального проступку повинен насамперед розвантажити слідство і спростити процедуру розслідування для кримінальних правопорушень, які не несуть значної суспільної небезпеки, що в свою чергу дозволить провадити ефективне досудове розслідуваннявцілому. Так, з одного боку поліції нарешті з'явиться час і можливість розслідувати дрібні злочини – крадіжки телефонів, велосипедів, речей з машин тощо. А з іншого – у кваліфікованих слідчих звільниться час якісніше розслідувати тяжкі, особливо тяжкі злочини.

Загалом, якщо взяти всі кримінальні проступки, то ними стануть майже 100 складів злочинів невеликої та середньої тяжкості, передбачених чинним Кримінальним кодексом України.

Література:

1.Кантюка М.Г. Запровадження інституту кримінального проступку в контексті сучасного реформування прокуратури / 2015рURL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3196>

2.Кримінальнийпроцесуальний кодекс УкраїниURL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Закон України « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>

4. Оксанич Р. Інституту кримінальних проступків зелене світло? 20.11.2017URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/institutu-kriminalnih-prostupkiv-zelene-svitlo.html> (дата звернення 13.05.2019)

5.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.04.11.1950URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004(дата звернення 13.05.2019)

6. КрапивінС. Кримінальні проступки: панацея від дрібних злочинів, чи обмеження прав?2018 р. URL:https://ukr.lb.ua/blog/evgen_krapyvin/400068_kriminalni_prostupki_panatsey_a_vid.html

Балан М. В.,

заступник військового прокурора Західного регіону України

(Військова прокуратура Західного регіону України)

Літвін Ю. І.,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу,

кандидат юридичних наук, доцент

(Національна академія Державної прикордонної служби України

ім.Б.Хмельницького)

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА
ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ**

У юриспруденції сьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття правоохоронної діяльності як наряду чи форми діяльності держави. У вузькому аспекті – це правоохоронна діяльність, спрямована на протидію злочинності й іншим правопорушенням. У широкому розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність, за якої спеціально уповноважені суб'єкти забезпечують охорону права від посягань, реалізацію політики держави у цій сфері [1,с.7-8]. Правоохоронна діяльність представляє собою державну правомірну діяльність, що впливає на поведінку громадян шляхом охорони права, припинення, виявлення (розслідування) та відновлення порушеного права, з обов'язковим додержанням встановлених процедур. У протидії злочинності, пов'язаної з порушенням державного кордону України (ДКУ), на теперішній час значне місце відводиться Державній прикордонній службі України (ДПСУ) - правоохоронному органу спеціального призначення, якому делеговано сукупність повноважень у сфері забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній

(морській) економічній зоні. [2,с.49-68]. Протягом 2018 року органами охорони державного кордону України та їх підрозділами виявлено 3000 кримінальних та 77000 адміністративних правопорушень; 161 порушення повітряного простору з перетином державного кордону; 1006 осіб з підробленими документами та 100 - з чужими; виконано 56500 доручень уповноважених державних органів; затримано 3268 нелегальних мігрантів за порушення прикордонного законодавства, з них - за незаконне перетинання державного кордону 1129 осіб (у т.ч. на кордоні з Словаччиною - 405, Польщею – 252; Росією - 146, Молдовою – 133, Угорщиною – 97, Румунією – 88, Білорусією - 8), за порушення правил перебування – 2084 особи; відмовлено у в'їзді 4646 потенційним нелегальним мігрантам [3]. Основні завдання правоохоронного органу спеціального призначення ДПСУ виконує шляхом реалізації функцій правоохоронного, спеціального та оборонного характеру. На реалізацію правоохоронних функцій ДПСУ за час незалежності України, зокрема, впливали: реформування Прикордонних військ України у правоохоронний орган спеціального призначення - ДПСУ; нова редакція ст.75 ККУ (1960 р.) у зв'язку з встановленням адміністративної відповідальності за незаконне перетинання ДКУ та криміналізація незаконного переправлення осіб через державний кордон – ст.75¹ ККУ (18.01.2001 р.); прийняття нового ККУ (05.04.2001 р.), у якому злочини за незаконне перетинання ДКУ (ст.331 ККУ) та незаконне переправлення осіб через ДКУ (ст.332 ККУ) із глави «Злочини проти держави» розділу «Інші злочини проти держави» перенесено до розділу «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»; декриміналізація ст.331ККУ (18.05.2004 р.); криміналізація порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї – ст. 332¹ККУ (18.02.2016 р.) та криміналізація незаконного перетинання ДКУ – ст.332² ККУ (18.10.2018 р.); позбавлення ДПСУ повноважень органу дізнання у зв'язку з прийняттям нового КПК України (13.04.2012 р.), які були визначені КПК України (1960 р.); надання оперативним підрозділам органів охорони ДКУ

статусу суб'єкта кримінального процесу на стороні обвинувачення щодо здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ч.1 ст.41 КПК), користуючись при цьому правами слідчого; зміна підслідності ст.332 ККУ від слідчих СБУ до слідчих НПУ (10.11.2015 р.), а тому, на теперішній час розслідування злочинів, які пов'язані з порушенням ДКУ здійснюють за ст.332 ККУ слідчі НПУ, за ст.ст. 331¹, 332² ККУ слідчі СБУ; виключення оперативних підрозділів органів охорони державного кордону України (ООДКУ) із подвійного підпорядкування та утворення їх централізованої вертикалі [4,с.206-212]. Аналіз вказаних факторів, практики протидії злочинності на ДКУ свідчить, що ефективна реалізація правоохоронних функцій органів охорони державного кордону України потребує відповідного криміналістичного забезпечення, яке б своєчасно враховувало зміни у загрозах прикордонній безпеці, а також стан правоохоронної діяльності ООДКУ та їх потреби щодо ефективному протистоянню цим загрозам. Криміналістичному забезпеченню різних аспектів діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби із злочинністю в останній період стало приділятися все більше уваги в Україні та за кордоном. Однак, необхідно відзначити різноманітність підходів учених щодо самого поняття, змісту й системи криміналістичного забезпечення, а також відставання наукових розробок криміналістичного забезпечення від потреб практики [5]. Не є виключенням у цьому питанні стан криміналістичного забезпечення ООДКУ у протидії злочинності на ДКУ [6,с.29-32;7,с.208-212]. Поза увагою науковців залишається криміналістичне забезпечення розслідування порушень ДКУ в умовах чинного КПКУ, техніко-криміналістичне та інформаційно-аналітичне і інформаційно-довідкове забезпечення виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинення яких пов'язане із перетинанням ДКУ, криміналістичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності та, зокрема, тактики негласних слідчих (розшукових) дій та ін. [8,291-294]. У даному викладі вважаємо за необхідне висловити своє бачення щодо можливих напрямів

вирішення певних проблем. Вказані нами окремі зміни у законодавстві та їх динаміка об'єктивно викликають відставання криміналістичних рекомендацій, новітнього техніко-, тактико та методико-криміналістичного забезпечення від потреб практики. Для цього потрібно, перш за все, напрацювання самої практики, яка б показувала певні проблеми та які б виступали об'єктом розробки належного криміналістичного забезпечення. Щодо напрямків розробки належного криміналістичного забезпечення, враховуючи особливості місця ООДКУ у системі правоохоронних органів по забезпеченню прикордонної безпеки, то, на нашу думку, є необхідність на теперішній час у розробці (вдосконаленні) криміналістичного забезпечення щодо виявлення порушень державного кордону та використання первинної інформації у кримінальному провадженні, взаємодії ООДКУ із контролюючими органами, слідчими НПУ та СБУ, залучення оперативних підрозділів у досудове розслідування та ін. Ефективність розслідування порушень державного кордону у значній мірі залежить від належного методико-криміналістичного забезпечення розслідування порушень ДКУ (незаконне переправлення та незаконне перетинання), які б враховували особливості змін кримінального законодавства та кримінально-процесуального регулювання досудового розслідування, особливості тактики злочинної діяльності та тактики слідчих дій, які проводяться у прикордонній смузі (контрольованому прикордонному районі), особливості криміналістичної характеристики злочинної діяльності на ДКУ та розробки таких криміналістичних характеристик, які б були «працюючі» під час розслідування порушень ДКУ.

Література:

1. *Білас А. І.* Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Білас Андрій Іванович ; Національний університет «Львівська політехніка, Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2016. – 23 с.

2. *Притула А.М.* Теоретико-правові засади оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України : монографія / А.М.Притула. – Одеса : Фенікс, 2019.- 332 с.

3. Державна прикордонна служба України. Інфографіка (Результати оперативно-службової діяльності за 2018 рік) (01.04.2019). URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/photo-infografika-rezultati-operativno-sluzhbovoi-diyalnosti-za-2018-rik/>.

4. *Притула А. М.* Щодо проблем у кваліфікації незаконного переправлення осіб через державний кордон України та порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. – 580 с.

5. *Ищенко А.В., Ієрусалимов І.О., Удовенко Ж. В.* Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 160 с.

6. *Балан М. В., Літвін Ю. І.* Щодо окремих питань стану криміналістичного забезпечення огляду місця події при порушенні державного кордону України та актуальності потреб його подальшого вдосконалення //Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези III Всеу країнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 1 березня 2019 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. 760 с.

7.*Літвін Ю.І.* Щодо поняття криміналістичного забезпечення діяльності органів охорони державного кордону України /Капітанчук Л.Ю., Літвін Ю.І.// Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 20 жовт. 2017 р.) / редкол.: В. В. Федосєєв (голов. ред.), М. В. Членов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2017. – Вип. 9. – 266 с.

8. *Капітанчук Л. Ю.* Криміналістичний аспект правоохоронної діяльності ДПСУ// Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. – 580 с.

Бєгалов Є.П.,
здобувач наукового ступеня
доктора філософії науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології ННІ № 2
(Національна академія внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Особлива актуальність використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним переправлення осіб через державний кордон поза пунктами пропуску пояснюється тим, що їх використання дозволяє більш достовірно встановити безпосередній факт перетину кордону та сприяє отриманню доказів протиправної діяльності окремих осіб.

Розслідування незаконного перетину кордону України викликає чимало труднощів, які обумовлюються організованістю їх виконання, конспірацією, наявністю зв'язків із громадянами інших держав. Реформування кримінального процесуального законодавства та правоохоронної системи у цілому висуває підвищені вимоги до органів досудового розслідування щодо досконалого володіння тактикою та методикою розслідування окремих категорій

кримінальних правопорушень. Дослідження особливостей використання спеціальних знань під час огляду місця події при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон дозволить виділити важливі питання, які необхідно вирішувати слідчим у кримінальних провадженнях за вказаною категорією правопорушень.

Слідчий огляд є однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій, яка регламентується ст. ст. 233, 237–239, 241 КПК [1]. Одним із найскладніших видів огляду є огляд місця події, який є невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незміненому стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідчої картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку правопорушників, проведення інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення.

Під час досудового розслідування слідчі мають справу як із традиційними для криміналістики, так і з нетрадиційними слідами та речовими доказами. У таких випадках для належної підготовки та організації слідчої (розшукової) дії, виявлення й оцінки всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, правильного відбору тих об'єктів, які пов'язані з підготовкою та вчиненням правопорушення, лише базової юридичної підготовки слідчого може бути не достатньо. Тому, з метою забезпечення ефективності огляду місця події доцільно залучати спеціалістів. Особливо важливо, щоб спеціаліст, що надає допомогу слідчому в огляді місця події, мав не лише спеціальні знання в певній галузі, але й достатні навички їх застосування на практиці.

Частиною 1 ст. 71 КПК України передбачена участь у кримінальному провадженні спеціаліста, **який володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок**, а ч. 2 ст. 71 КПК України – можливість залучення спеціаліста для надання

безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження і судом під час судового розгляду [1].

Наразі у штатній структурі слідчих відділів (відділень) діють підрозділи, що мають виконувати функції з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій [2].

Для виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [3] при чергових частинах органів та підрозділів поліції створюються СОГ до складу яких включаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою.

Варто визнати, що на сьогоднішній день катастрофічно не вистачає інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів), які б цілодобово могли залучатися для огляду місця події. Особливо це стосується міських та районних підрозділів поліції, територія обслуговування яких межує з кордоном. У таких малочислених підрозділах поліції може бути всього один-два інспектори-криміналісти, які не в змозі цілодобово забезпечувати техніко-криміналістичний супровід розслідування кримінальних правопорушень. Крім того, враховуючи значну віддаленість від місця їх дислокації та значний час, необхідний для огляду місця незаконного перетину кордону поза пунктами пропуску, окремі керівники підрозділів поліції навмисне не включають інспекторів-криміналістів до складу СОГ, яка буде здійснювати огляд, щоб, при потребі, задіяти його у будь-який момент для виконання інших завдань.

З моменту фактичного перетину кордону поза межами пропускних пунктів до моменту встановлення такого факту проходить певний період часу, і деякі сліди втрачають ідентифікаційні властивості, а то і взагалі стають непридатними для подальшого дослідження, або зовсім втрачаються, особливо

при несприятливих кліматичних умовах. Часто правопорушники застосовують приховання слідів порушення кордону зокрема, здійснюється рух спиною вперед, «слід у слід», у спеціальному взутті, що імітує сліди домашніх або диких тваринних та ін. [4, с. 88]. У багатьох випадках місце події при порушеннях державного кордону поза пунктами пропуску охоплює значну територію або включає огляд декількох ділянок (місця перетинання кордону, маршрут нелегальних мігрантів, місце їх затримання тощо) [5, с. 127].

Безсумнівним вважаємо те, що огляд місця події незаконного перетину кордону поза пунктами пропуску слідчому та спеціалісту слід проводити спільно. Робота у взаємодії дасть змогу плановірно й ретельно обстежити обстановку, виявити та вилучити усі об'єкти, що знаходяться на місці події і мають відношення до цієї події та процесуально правильно їх задокументувати.

Найбільш типовими слідами, які візуально виявляються та вилучаються спеціалістом у зазначеній категорії кримінальних правопорушень є сліди взуття людини та шин транспортних засобів.

Під час огляду слідів транспортних засобів особлива увага має звертатись на пошук можливих деталей і частин (слідів-предметів), що відокремилися від транспортного засобу (уламків фар, вітрового скла, фар, бамперу тощо); речовин (плям масла, охолоджуючої рідини, фарби, ґрунту, частинок сипкого вантажу); супутні сліди (сліди ніг водія). Адже сліди виступаючих, відділених частин транспортних засобів стають об'єктами криміналістичного дослідження для визначення групової (тип, вид засобу) та індивідуальної належності до конкретного транспортного засобу. Крім того, при встановленні, яка частина транспортного засобу залишена на місці події, можливо в подальшому проводити його пошук за характерною ознакою.

В ході огляду місця події спеціаліст за слідами взуття (ніг) може вирішити наступні основні питання: скільки осіб брало участь у перетині кордону та характер їх руху (прихований, без приховування тощо); у якому напрямі рухалися правопорушники та які перепони намагалися оминати; з якою швидкістю пересувалися правопорушники і де робили зупинки.

Як свідчить практика, під час проведення огляду місця незаконного перетину кордону поза пунктами пропуску спеціалістом практично не вилучаються зразки рослинного походження (деревина, кора, листя дерев і трав'янистих рослин, квіти, коріння, стебла, кореневища, смола, живиця тощо). **Адже сліди об'єктів рослинного походження та продуктів життєдіяльності рослин в подальшому можуть бути виявлені на одязі підозрюваного, транспортних засобах, що задіявались до вчинення кримінального правопорушення та бути одним із джерелом доказів перебування злочинця безпосередньо в місцях, де здійснювався незаконний перетин кордону.**

Розглянувши особливості використання спеціальних знань під час огляду місця події, пов'язаного із незаконним перетином кордону, можна зазначити, що тактика проведення огляду та фіксації місця події, незалежно від нормативно-правового закріплення, не змінюється, однак у зв'язку з недостатнім залученням спеціалістів і недостатнім використанням техніко-криміналістичних засобів, не всі докази виявляються, вилучаються і досліджуються, особливо на початковому етапі розслідування. Надані нами рекомендації щодо використання знань спеціаліста під час огляду місця незаконного перетину кордону поза пунктами пропуску можуть враховуватися у подальшому як слідчими, так і іншими співробітниками поліції при розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. (зі змінами) №4651-V1. *Офіційний вісник України*. 2012. №37.Ст. 1370.

2. Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Інструкція; Наказ МВС України від 3 листопада 2015 р. №1339. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>. (Дата звернення 05.05.2018 р.).

3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.; Наказ МВС України від 7 липня 2017 р. №575. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>. (Дата звернення 05.05.2018 р.).

4. Руденко В. П. Пограничное следопытство: учебн. пособ. Хмельницький: Издание Института ПБУ, 1994. 96 с.

5. Канітанчук Л. Ю. Особливості розслідування нелегальної міграції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 250 с.

Богайчук І.Б.,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Львівський держаний університет внутрішніх справ)

НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ, ЇЇ ОГЛЯД І ВИЙМКА

У Кримінальному процесуальному кодексі України прийнятого 2012 року був запроваджений інститут негласних слідчих (розшукових) дій. Мета такої новели стала вдосконалення процедури доказування. Але також одночасно виникла проблема безпеки особи від втручання правоохоронних органів у приватне життя. У даній роботі буде описано таку негласну слідчу (розшукову) дію як накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виймка.

До законодавства яке регулює проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії належать: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, Закон України «Про поштовий зв'язок» від 4 жовтня 2001 року та Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про

організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 року.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування (1). Право на арешт кореспонденції дозволяє слідчому проводити огляд і виїмку кореспонденції, зокрема, такої як:

- листи усіх видів;
- бандеролі;
- посилки;
- поштові контейнери;
- перекази;
- інші матеріальні носії передання інформації між особами.

Під іншими матеріальними носіями передання інформації між особами, на які може бути накладений арешт, потрібно розуміти інформацію, викладення і передача якої можлива разом з поштовим переказом, а також повідомлення, що приймаються від відправника на паперовому або магнітному носії для передачі електронним шляхом, і які доставляються адресату відтвореними в фізичній або електронній формі. Такі повідомлення вручаються адресату в запечатаному вигляді, як письмова кореспонденція (2).

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмці або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами

контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (3).

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій передбачає певну процедуру для їх проведення. Рішення про їх проведення приймаються слідчим, прокурором, в деяких випадках, передбачених КПК України, слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого у погодженні з прокурором. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» говорить що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства (4). Отже, як бачимо процедура проведення даних дій є складною, але це зовсім не означає, що завжди такі дії є законними. Існують багато випадків, коли права людини в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій порушуються. Про це свідчить практика ЄСПЛ. Одним із прикладів такої ситуації є справа Волохи проти України рішення по якій було винесено 2 листопада 2006 року. Суть полягало у тому, що огляд і виїмка кореспонденції продовжувалась навіть тоді коли справа проти винної особи була вже закрита. ЄСПЛ присудив виплати уряд України дві тисячі євро.

Що зробила держава задля уникнення таких ситуацій? У КПК 2012 року було запроваджено процедуру повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії. Так, в статті 253 КПК вказано, що «Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом» (5).

Для більшої захищеності прав та свобод людини у подібних ситуаціях потрібно встановити чітку процедуру відшкодування шкоди потерпілим та посилити покарання для працівників правоохоронних органів та органів прокуратури при порушенні законодавства під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Луцик. В. Накладення арешту на кореспонденцію як негласна слідча (розшукова) дія. *Юридичний вісник*. №3. 2014. С. 398
3. Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів, України Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. **Відсутність гарантій проти свавільного проведення негласних розшукових дій.** URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/05/vidsutnist-garantij-proty-svaviln/>

Боднар Я.І.,
здобувач вищої освіти «бакалавр»
3-го курсу факультету №1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Татарин І.І.,
старший викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Законодавець визначає різновиди втручання у приватне спілкування, до яких відносить такі негласні слідчі (розшукові) дії як:

- аудіо-, відео контроль особи;
- арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 4 ст. 258 КПК).

Однією із таких негласних слідчих (розшукових) дій є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є одним із ефективних і дієвих засобів отримання доказів у кримінальному провадженні під час здійснення досудового розслідування. Практика застосування цієї негласної слідчої (розшукової) дії оперативними підрозділами свідчить про те, що на сьогоднішній день у їх практичній діяльності виникають окремі проблемні питання зі своєчасністю та допустимістю отримання фактичних даних про ознаки певних кримінальних правопорушень. Ці проблемні питання суттєво ускладнюють процес доказування у кримінальному провадженні [1, с.33].

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж висвітлено в статті під номером 263 Кримінального процесуального кодексу України. В даній статті зазначено, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Транспортні телекомунікаційні мережі визначаються мережами, котрі забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу. Зняття інформації полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку [2].

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження,

відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються [3].

Основна проблема у знятті інформації з транспортних телекомунікаційних систем характеризується втручанням у приватне спілкування особи, що не завжди є бажаним для неї та може завдати шкоду інтересам інших людей, що не мають відношення до конкретного кримінального провадження.

Право людини на захист від такого втручання або таких посягань охороняється статтею 163 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції, які передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації [4].

Розглядаючи скаргу заявника на порушення недоторканості приватного життя у зв'язку з тим, що кілька його телефонних розмов із паном Р. були зафіксовані на технічні носії останнім без його згоди, у справі «Ван Вандель проти Нідерландів» Європейський суд з прав людини визнав, що при цьому заявник був позбавлений мінімальної міри захисту, на яку він має право відповідно до принципу верховенства права в демократичному суспільстві. Суд дійшов висновку, що втручання в особисте життя було здійснене не «згідно з законом», а цього досить щоб визнати порушення статті 8 Конвенції [5, с. 122].

Виходячи з вище сказаного, доходимо висновку, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж здійснюється за згодою власника або

за рішенням суду. При наявності згоди особи на прослуховування її телефону дозволу суду не потрібно й це не буде обмеженням конституційних прав людини.

Література:

1. Іскендеров Е.Ф. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як засіб отримання доказів оперативними підрозділами. Національний університет «Одеська юридична академія». Вісник кримінального судочинства № 4/2016 р. с.33-39.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 11.01.2019, підстава - 2227-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Наказ 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

4. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Визнання неконституційними окремих положень від 26.02.2019, підстава - v001p710-19. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Уваров В.Г. Зняття інформації з телекомунікаційних мереж. Актуальні проблеми юриспруденції №2. 2017 р. с.121-124.

Бублик Н.С.,

викладач кафедри кримінального процесу,

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗДІЙСНЮВАНОЇ ЩОДО ОСОБИ

На сучасному етапі в науці кримінального процесу термін «обвинувачення» використовується в багатьох розуміннях – як конституційна функція, сторона провадження, вид процесуальної діяльності, елемент принципу змагальності, правовий інститут тощо. Однак юридичною наукою не вироблено єдиного підходу до розуміння цієї правової категорії [1, с. 151].

І.В. Гловюк, досліджуючи проблеми тлумачення поняття «обвинувачення», слушно зазначає, що у доктрині достатньо усталеним є визначення обвинувачення у матеріально-правовому та процесуальному значенні [2, с. 18].

Ще у минулому столітті, Ф.Н. Фаткуллін виклав сутність поняття «обвинувачення» у вказаних вище значеннях. Так, на думку автора, обвинувачення у матеріально-правовому значенні – це сукупність встановлених у справі та таких, що ставляться у вину обвинуваченому, суспільно небезпечних та протиправних фактів, які складають сутність того конкретного складу злочину, за який ця особа несе кримінальну відповідальність та має бути засуджена.

Обвинувачення у процесуальному значенні – це заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів та осіб щодо викриття обвинуваченого у злочині що йому інкримінується і щодо обґрунтування його кримінальної відповідальності із тим, щоб досягти його публічного засудження [3, с.11-12].

Обвинувачення у процесуальному сенсі визначається – як сукупність дій, спрямованих на те, щоб викрити особу, яка вчинила злочин, та забезпечити застосування до неї заслуженого покарання, у деяких доктринальних джерелах визнається кримінальним переслідуванням [4, с.190].

Крім того, визначаючи процесуальну сутність дій, М.О. Чельцов зазначає, що обвинувачення полягає у збиранні доказів вчинення злочину певною особою, у викритті обвинуваченого в перебігу розслідування і судового розгляду, в обґрунтуванні кримінальної відповідальності обвинуваченого[5, с.88].

Аналіз наведених понять надає можливість дійти висновку, що обвинувачення у матеріально-правовому значенні визначається як обґрунтоване твердження про вчинення особою протиправного діяння, а процесуальний зміст обвинувачення характеризується сукупністю процесуальних дій спрямованих на притягнення особи до кримінальної відповідальності

На даний час, у статті 3 Кримінального процесуального кодексу України законодавцем визначені поняття «обвинувачення» та «державне обвинувачення».

Під обвинуваченням розуміється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленим Кодексом (п. 13 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

Державне обвинувачення визначається як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

Виходячи зі змісту наведених понять, можна дійти висновку, що у Кримінальному процесуальному кодексі сутність поняття «обвинувачення» розглядається також у матеріально-правовому та процесуальному значенні.

У дослідженні цього питання неможливо оминати увагою визначення сутності поняття «обвинувачення» яке запропоновано у міжнародному правозахисному документі, спрямованому на захист громадянських та політичних прав людини – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Розглядаючи сутність поняття «обвинувачення» в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, О.С. Мазур зазначає, що поняття «кримінального обвинувачення» у практиці Європейського суду з прав людини відрізняється своєю «автономністю». Суд сприймає кримінальне обвинувачення як універсальне поняття, яке є наслідком будь-яких діянь протиправного характеру незалежно від ступеню їх суспільної небезпечності. При цьому суттєвою ознакою застосування статті 6 Конвенції є те, що Суд не пов'язує термін «обвинувачення» з самим обвинувальним актом, який складається слідчим (прокурором) по закінченню досудового слідства [6, с. 24].

Крім того, у науковій літературі існує обґрунтована думка щодо визначення «обвинувачення» у значенні кримінально-процесуальної функції, як основний напрям кримінальної процесуальної діяльності [7, с. 58].

Аналіз публікацій за останні роки, дає можливість дійти висновку що на даний час не існує єдиного підходу до визначення назви цієї функції. Як слушно зазначає І.В. Гловюк, це пов'язано в першу чергу з тим, що «співвідношення кримінального переслідування та обвинувачення є одним із найскладніших у теорії кримінально-процесуальних функцій; воно обумовлено відсутністю сталої доктринальної концепції щодо змісту обох цих категорій...» [8, с.141].

Література:

1. Шульган І.І. Обвинувальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні / І. І. Шульган // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2015. - Вип. 35(2.3). - С. 151.

2. Гловюк І.В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект) / І. В. Гловюк // [Вісник кримінального судочинства](#). - 2015. - № 1. - С. 18.
3. Фаткуллин Ф.Н. Изменение обвинения / Ф.Н. Фаткуллин. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 11-12.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – С. 190.
5. Чельцов М. А. Советский уголовный процес : учебник / М. А. Чельцов. М. : Госюриздат, 1951. – С. 88.
6. Мазур О.С. «Кримінальне обвинувачення» в контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / О.С. Мазур // Журнал європейського і порівняльного права. – 2016. – Вип. 3. – С. 24.
7. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. – К.: Ваіте, 2014. – С. 58.
8. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Гловюк Ірина Василівна. - Одеса, 2016. – С. 141.

Винниченко Ю.Д.,

курсант III курсу факультету № 1 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: Дуфенюк О.М.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету №1 ІПФПНП,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

CHILD-FRIENDLY ДОПИТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:

СТАНДАРТИ ОБЛАШТУВАННЯ «ЗЕЛЕНИХ КІМНАТ»

Допит – є обов’язковим елементом кожного кримінального провадження. Це передбачений законом механізм отримання інформації про подію, що

охоплює процесуальний, криміналістичний, організаційний, психологічний і етичний аспекти. Адже для якісного та ефективного проведення цієї слідчої (розшукової) дії потрібно знати не лише вимоги кримінального процесуального законодавства, але й застосовувати тактичні прийоми та рекомендації, що враховують індивідуальність, психологію, вікові особливості особи, яку допитують. Особливої уваги заслуговує допит дитини, адже досвід комунікації з працівниками поліції, прокуратури, суду може має суттєвий вплив на її свідомість, а для тих, хто став жертвою чи свідком насильства, змушувати кілька разів розповідати про подію означає додатково створювати травматичну ситуацію, наслідком якої може бути виникнення відчуття тривоги, страху осуду, мовчання неповнолітнього свідка чи потерпілого.

Розуміючи це, міжнародна спільнота останніми роками активно розробляє механізми запобігання додатковому психологічному травмуванню дітей, що потрапили у поле зору правоохоронних органів. Впроваджено поняття *child-friendly justice* (правосуддя, дружнє до дітей), одним із елементів якого є розробка стандартів проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину, у приємній, дружній обстановці та в спеціально пристосованих для таких цілей приміщеннях. Найбільш доцільним вважається використання таких приміщень при розслідуванні сексуального насильства та сексуальної експлуатації дитини, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії [1, с.178-179]. Європейський досвід переконливо свідчить, що використання таких кімнат сприяє налагодженню психологічного контакту з дитиною і водночас забезпечує дотримання норм процесуального права з метою фіксації необхідних доказів та подання їх суду. Реалізацію цих завдань забезпечує спеціальне обладнання, щодо якого вже вироблені мінімальні стандарти.

Україна також долучається до цього процесу. Вперше термін «зелена кімната» (аналог закордонних дружніх до дитини кімнат – *child-friendly room*) було запроваджено у 2008 році. Департаментом кримінальної міліції у справах дітей були видані Методичні рекомендації щодо організації та функціонування

«зеленої кімнати» для дітей, які потребують соціально-психологічного захисту [2 с.11-12]. Однак цей нормативний акт втратив чинність, тож на законодавчому рівні офіційного правового регулювання, а водночас і закріплення стандартів обладнання та порядку використання таких кімнат, сьогодні немає.

На основі узагальнення європейського досвіду та врахування Керівних принципів Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружного до дитини, можна виокремити топ-десять обов'язкових елементів обладнання «зелених кімнат»:

- 1) наявність двох суміжних кімнат: терапевтичного залу, у якому безпосередньо працюють із дитиною і здійснюють допит та робоче місце для працівників, які спостерігають за поведінкою дитини (кімната спостереження);
- 2) наявність належної звукоізоляції приміщення;
- 3) забезпечення комфортного мікроклімату (постійна температура і свіже повітря);
- 4) достатня кількість зручних м'яких місць для сидіння (диван, крісла для дітей різних вікових груп, у тому числі з високими спинками, що дозволяють приймати розслаблену позу);
- 5) належне освітлення;
- 6) естетичне оформлення «зеленої кімнати» (пастельні теплі тони пофарбованих стін, розписів, наявність кімнатних квітів, різноманітних дитячих іграшок і т.ін.);
- 7) наявність допоміжних засобів для демонстрації дій (анатомічні ляльки), виразу емоцій (засоби для малювання);
- 8) наявність звукозаписувальної та відеоапаратури (камери, комп'ютери, необхідне програмне забезпечення), що дозволяє в режимі прямої трансляції спостерігати за процесом опитування та фіксувати увесь процес;
- 9) засоби забезпечення позавізуального спостереження, з метою забезпечення (спеціальне скло);

10) засоби комунікації між співробітниками, залученими до заходу, з метою взаємної консультації, психолога та слідчого [2; 3 с. 12-18; 4].

Питання засобів зв'язку між двома кімнатами потребує додаткової уваги. У практичній діяльності використовують два методи зв'язку між кімнатами, перший з яких полягає у тому що, спеціаліст, який веде опитування, під час перерви в розмові, виходить до залу спостереження і консультується з особами, які знаходяться там. Інший метод полягає у використанні радіозв'язку між працівниками, при чому в залі спостереження знаходиться мікрофон, а спеціаліст, який веде опитування, одягає спеціальний навушник. У такому разі люди, які спостерігають за опитуванням, наприклад, слідчий, прокурор, можуть формулювати питання, тому ж психологу, який працює безпосередньо з дитиною.

«Зелена кімната» допомагає дітям відчувати затишну, доброзичливу атмосферу, сприяє відкритому/довірливому спілкуванню/діалогу з дорослими. Як засвідчує досвід, діти в таких кімнатах краще ідуть на контакт. Дане приміщення можна також використовувати для проведення заходів щодо психологічної профілактики та корекції відхилень у поведінці дітей, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню дітьми злочинів і правопорушень [5, с.25].

Сьогодні в Україні тільки починає функціонувати практика проведення таких *child-friendly* допитів. «Зелені кімнати», які створено у Києві, Харкові, Одесі, Сарнах Рівненської області, Івано-Франківську, Луцьку, вже обладнано відповідно до вище вказаних міжнародних стандартів. Однак у практичній діяльності «зелені кімнати» не використовуються в повному обсязі, адже немає чіткої норми у КПК України, яка дозволяє проводити слідчу (розшукову) дію з урахуванням цілого комплексу тактичних особливостей. Далі вимагається під час допиту неповнолітнього присутність цілої низки осіб, а матеріали відеозапису не дають змоги виключити необхідність повторного допиту дитини в суді. Відсутня регламентація цього механізму і на рівні відомчої інструкції, тому слідчі, за звичай, допит дитини продовжують проводити у службових

кабінетах. Окрім цього, провести допит дитини у «зеленій кімнаті» неможливо у більшості регіонах у зв'язку з їх відсутністю.

Література:

1. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 178–184.
2. «Зелені кімнати»: нормативно-правове забезпечення функціонування / К.Б. Левченко, М.В. Євсюкова ; за заг. ред. О.М. Бандуркита К.Б. Левченко. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 24 с.
3. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання / Н.П. Бочкор, О.В. Даценко, К.Б. Левченко та ін. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 28 с.
4. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.
5. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. 114 с. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-druk-2-/168075de3b>.

Гловюк І.В.,

завідувач кафедри кримінального процесу,

доктор юридичних наук, доцент,

адвокат АО «Barristers»

(Національний університет «Одеська юридична академія»)

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ: ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ОСКАРЖЕННЯ

Стаття 331 КПК України передбачає, що під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого. Вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 КПК України. Таким чином, КПК України не передбачає невідкладної перевірки у апеляційному порядку ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та про продовження строку тримання під вартою. Проте, ухвала слідчого судді з цих же питань може бути оскаржена у апеляційному порядку, у відповідності до ст. 309 КПК України. Відповідно, виникає питання стосовно правомірності обмеження права на доступ до суду у таких випадках із урахуванням європейських стандартів доступу до суду.

Одним із прав людини, які найочевидніше пов'язані із верховенством права, є право на доступ до правосуддя [1]. Як нами обґрунтовувалося раніше, за загальним правилом, особа має право на доступ до вищестоящего суду. Проте, право на доступ до вищестоящего суду, як і до суду першої інстанції, не є абсолютним. Принципом усталеної практики є те, що будь-які обмеження права на перегляд, що містяться у національному законодавстві, мають за аналогією з правом на доступ до суду, який закріплено п. 1 ст. 6 Конвенції, переслідувати законну мету та не порушувати саму суть цього права (рішення «Руслан Яковенко проти України» (заява № 5425/11)). Доступ до суду у

контексті перегляду має відповідати тим же стандартам доступу до суду, що і у суді першої інстанції. При цьому слід враховувати у контексті усіх стадій, де має місце доступ до суду, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням, що не обмежують або зменшують доступ, який надається особі, таким чином чи в такій мірі, щоб сама сутність права була порушена. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями (рішення «Мельник проти України» (заява № 23436/03)) [2, с. 42-43].

Прийняття кримінально-процесуального рішення щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та щодо продовження строку тримання під вартою у судовому розгляді має істотну специфіку порівняно із стадією досудового розслідування. Як зазначає В.А. Завтур, ч.3 ст. 199 КПК України визначає підставами для продовження такого запобіжного заходу наявність обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою або обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Якщо друга підстава повністю втрачає актуальність на стадії судового розгляду, то перша зазнає істотної трансформації у зв'язку із тим, що певна частина ризиків, особливо тих, що пов'язані із можливістю спотворення та знищення доказів, автоматично «відпадає», адже відповідні речі, документи можуть бути вже досліджені судом (але не депоновані) [3, с. 163-164].

Право на свободу та особисту недоторканність, передбачене ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 29 Конституції, 12 КПК України, є одним з фундаментальних прав людини. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що основною метою статті 5 є запобігання свавільному або необґрунтованому позбавленню волі (McKay v. The United Kingdom (Маккей проти Сполученого Королівства) [ВП], § 30). Право на свободу та особисту недоторканість має найважливіше значення в «демократичному суспільстві» за змістом Конвенції (Medvedyev and

Others v. France (Медведєв та інші проти Франції) [ВП], § 76; Ladent v. Poland (Ладент проти Польщі), № 11036/03, § 45, 18 березня 2008 року) [4, с. 7].

У досудовому розслідуванні наявна дворівнева перевірка наявності підстав та умов обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та продовження строку тримання під вартою. Натомість, у судовому розгляді перевірка наявності підстав та умов обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження строку тримання під вартою не є оперативною, вона переноситься до моменту апеляційного оскарження підсумкового судового рішення, що, враховуючи відсутність формалізованих строків судового розгляду, свідчить про те, що ця перевірка може бути значно віддаленою у часі від прийняття ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження строків тримання під вартою. Це, у свою чергу, свідчить про відсутність оперативності відновлення порушеного права особи на свободу та особисту недоторканність.

У науковій літературі є думки щодо некоректності чинної законодавчої регламентації цього питання [5, с. 303-304], пропонується прямо передбачити в ст.392 КПК України право на оскарження ухвал, винесених в порядку положень ст.ст. 315, 331 КПК України щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [6, с. 119]. Також відстоюється точка зору, що відповідно до ч.1 ст.310, ст. 331, п.2 ч.1 ст.395 КПК України висновок про можливість оскарження ухвал суду першої інстанції про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу під час судового розгляду (в порядку положень ст.ст. 315, 331 КПК України) спирається на положення чинного законодавства України, рішення Конституційного Суду України та ЄСПЛ [6, с. 121]. Викладена і протилежна думка [3, с. 48]. Зазначається також, що слід визнати положення ч. 2 ст. 392 КПК такими, що не відповідають конституційним гарантіям, передбаченим ст. 8, 29, 55, п. 8 ст. 129 Конституції України, оскільки позбавляє права на оскарження та перегляд ухвал суду (під час судового провадження про обрання та продовження строку тримання під вартою, чим самим обмежується особисте право громадянина на свободу та особисту недоторканність, права

особи перевірити законність тримання її під вартою шляхом звернення до апеляційного та касаційного судів, тобто, є такою, що не відповідає Конституції України та Конвенції про захист прав та основоположних свобод [7, с. 19].

Таким чином, така нормативна регламентація оскарження та практика застосування норм свідчить про відсутність в Україні ефективного засобу захисту права особи на свободу та особисту недоторканність у разі неправосудності ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та продовження строку тримання під вартою, що суперечить ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та не корелюється із тлумаченням ефективності засобу юридичного захисту у практиці ЄСПЛ та Рекомендації Rec (2004) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту.

Література:

1. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» «Про верховенство права» // Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/\\$FILE/CDL-AD\(2011\)003rev-ukr.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/$FILE/CDL-AD(2011)003rev-ukr.pdf)
2. Гловюк І. В. Резолютивна частина ухвали слідчого судді та право на справедливий суд. Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (13 черв. 2018 р.). = Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 40-44.
3. Завтур В.А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Завтур Віктор Андрійович. Одеса, 2018. 237 с.
4. Довідник із застосування статті 5. Право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 5 Конвенції. – 2014. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

5. Круценко Т.В. Проблема реализации права на обжалование меры пресечения избранной, измененной, продленной или отмененной в стадии судебного разбирательства. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 6. С. 302-304. URL: http://www.pap.in.ua/6_2015/92.pdf
6. Радутний О. Е. Прогалини у доступі до правосуддя на стадії судового розгляду. Актуальні проблеми судового права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 20 квіт. 2017 р.). Харків, 2017. Т. 1. С. 118–122.
7. Костюченко О. Питання конституційності ч. 2 ст. 392 КПК України щодо права на апеляційне та касаційне оскарження ухвал суду, винесених під час судового розгляду щодо обрання та продовження міри запобіжного заходу (витяг з правового висновку). Бюлетень Асоціації адвокатів. України. 2018. № 4(33). С. 18-19.

Данилюк О.В.,

курсант 2-го курсу

факультету №2 ІФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА (ПОПРАВКИ ЗАКОНОДАВЦЯ)

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК) є одним із найбільш важливих джерел правових норм кримінального процесуального права та забезпечує виконання його завдань, що закріплені у ст. 2 КПК. [1]. Саме тому, кожна помилка законодавця може призвести до непоправних наслідків, що слід враховувати вносячи поправки до КПК.

Процес внесення законопроекту є непростим, та неможливим в прогнозуванні його застосування, проте до законодавця виникає ряд питань, чому така легковажність у прийнятті закону і наявність ізольованості від розуміння практичної значимості та настання наслідків. Враховуючи наведене,

робота присвячена саме розкриттю проблематики сучасного кримінального процесуального законодавства та співставленням з реальним застосуванням нововведень у практичне використання.

Отож, як відомо, 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України було прийнято КПК, що набрав чинності 20 листопада 2012 р. [1]. Навіть за незначний проміжок часу стало очевидним, що кодекс має як переваги, так і недоліки, а також суперечливі норми, що недостатньо конкретно визначають процесуальну форму проведення окремих процесуальних дій на різних стадіях кримінального провадження, а у деяких випадках містять незрозумілу чи невизначену термінологію або взагалі не унормовують проведення важливих процесуальних дій. На дану тему ряд науковців висловились в часописах, наукових статтях. Так, наприклад, багато хто звертав увагу, що згідно ст. 93 КПК сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування копій документів. [1] Водночас на практиці суди зазвичай не визнають копії документів процесуальним джерелом доказів, адже відповідно до ст. 99 КПК потерпілий зобов'язаний надати суду саме оригінал документа (всі випадки надання дублікатів окремо передбачені КПК) [1]. Зрозуміло, що більшість цих прогалин усунена законодавцем, але здійснено це за певний проміжок часу та через збій у системі виконавчих і судових органів, звичайно це є фактом реформації та вдосконалення права, але слід все ж бути більш обачнішим у прийнятті поправок до законодавства, зокрема КПК.

Ці та інші вказані обставини наочно свідчать про складність і нагальну необхідність подальшого вдосконалення КПК для приведення у відповідність між собою окремих процесуальних норм, визначення порядку проведення ряду процесуальних дій, що нині врегульовані недостатньо повно; саме тому метою роботи є розгляд нововведень у КПК.

Виглядає, що законодавець наче експериментує, оскільки у ряді випадків КПК зазнає значних змін які порушують роботу не лише виконавчої гілки влади, а й судової. Так, з 11 січня 2019 р. набрали чинності зміни до ч. 5 ст. 27 КПК України. [1] які передбачають під час судового розгляду, досудового

розслідування забезпечення повного фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Офіційним записом судового засідання вважається лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК. Однак, на практиці, далеко не всі суди мають можливість для повної реалізації вимог КПК щодо фіксації засідань [3].

Наступне: можливість оскаржувати підозри. Досить розумна новація, тому що в умовах безладу в правоохоронних органах часто підозри висувають без належних на те підстав, як зазначив А. Геращенко[5]. Проте головний прокурор України Ю. Луценко вважає інакше, а саме: не давати можливість підозрюваним оскаржити підозру, бо сам статус документа під назвою «Підозра» введено саме для того, щоб людина знала: увага, слідчі працюють щодо вас у такому-то напрямку [6].

Слід зазначити, що розумним рішенням було б створити комісію для проведення аналізу поправок за реальних умов, враховуючи практичну складову. За словами заступника глави Національної поліції В. Невгади, в Головному слідчому управлінні створено робочу групу, яка щоденно аналізує роботу слідчих підрозділів з моменту прийняття змін до КПК. Так, аналіз діяльності слідчих підрозділів свідчить, що впродовж 10 днів по Україні судами розглянуто в середньому близько 60% клопотань про проведення експертиз, направлених слідчими [4]. Окрім, фактично за всіма цими фактами призначено експертизи. Також від судів отримано дозволів на видачу тіл для захоронення протягом доби – 41% від загальної кількості наданих клопотань, протягом двох діб – 39%, на третю добу – 13%. Крім того, фіксуються терміни більше чотирьох діб – це понад або 6,5% від кількості поданих клопотань[4]. Тобто з цього випливає, що кількість неопрацьованих клопотань має тенденцію на збільшення і саме це є гострою проблемою як і складнощі з залученням експерта на досудовому розслідуванні, що тягне за собою уповільнення слідчих дій.

Не виключенням стало введення судового контролю під час призначення експертиз у кримінальному провадженні. Так, санкція слідчого судді необхідна в будь-якому випадку, коли смерть людини має ознаки насильницької. Ця новація відома як «поправка Лозового». Суть якої в тому, що раніше призначення експертизи робив слідчий, і тому ця процедура була простішою, і найголовніше, що це робилось оперативно, а зараз слідчий пов'язаний тим, що він повинен звертатися до слідчого судді. І слідчий суддя повинен вирішувати це питання. Так, навантаження збільшилось не тільки на суддів, а й на слідчих [2].

Наведені вище, чергові зміни до КПК знову погіршили позиції потерпілого і покращили позиції злочинців. Тепер буде ще складніше розслідувати злочини і доводити вину. Оскільки, за нововведенням закон дає слідчому судді п'ять днів на розгляд клопотання про призначення експертизи. Як наслідок впливає логічне запитання: що повинна робити жертва протягом цього терміну? Оскільки сліди кримінального правопорушення зникають на тілі потерпілої особи. Так, наприклад, природні процеси, які знищують певні сліди кримінальних правопорушень проти статевої свободи і недоторканості особи.

Загалом, необхідні реформи – це звичайне явища, проте на ділі, деякі з них, зокрема «поправка Лозового», можуть призвести до настання суттєвих незручностей у роботі виконавчої гілки влади. Вирішенням цього питання слугувало б створення комісії для проведення аналізу роботи в цілому з залученням науковців, фахівців з багаторічним досвідом для обговорення рішень щодо правильності та ефективності регулювання процесуальних питань, шляхом внесення якісних поправок у КПК.

Література:

- 1.Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 04.05.2019)
2. Порошенко підписав закон про зміни до процесуальних кодексів: політика : веб-сайт. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-poroshenko-pidpisav-zakon-pro-zmini-v-protsesualni-kodeksi-218531.html> (дата звернення 04.05.2019)

3. Суддя повідомив про перші проблеми, що виникли у зв'язку з новими змінами в КПК України: веб-сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132010-suddya-povidomiv-pro-pershi-problemi-scho-vinikli-u-zvyazku-z-novimi-zminami-v-kpk> (дата звернення 04.05.2019)
4. У поліції розповіли про зміни в роботі після набуття чинності «поправок Лозового» в КПК України: веб-сайт. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3058129/u_politsiyi_rozpovily_pro_zminy_v_roboti_pislya_nabuttya_chynnosti_popravok_lozovogo_v_kpk (дата звернення 04.05.2019).
5. Антон Геращенко про «поправку Лозового»: Можливість оскаржувати підозри – досить розумна новація. Будемо поліпшувати: веб-сайт. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/anton-gerashchenko-pro-popravku-lozovogo> (дата звернення 04.05.2019).
6. Непродумані поправки до КПК паралізували правоохоронну систему: веб-сайт. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/lutsenko-neproductmani-popravki-do-kpk-paralizuvali-pravoohoronnu-sistemu-238996.html>

Долинюк Х.Т.,

курсант 2-го курсу

факультету № 2 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Інститут процесуального керівництва існує відносно недавно, а саме з моменту введення в дію кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) від 2012 року, що безперечно обумовлює його актуальність, враховуючи деякі проблемні питання практичного втілення в життя.

Процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні визначається, передусім, Законом України «Про прокуратуру» та КПК.

Питання функцій прокурора були предметом досліджень таких науковців, як Ю. М. Грошевий, М. В. Косюта, О. М. Ларін, В. М. Савицький. Вказане питання активно обговорюється і є предметом дослідження багатьох сучасних науковців і практиків. Зокрема, свої міркування з цього приводу в наукових статтях висловлювали О. Геселев, О. Толочко, М. Реденко, В. Півненко, В. Юрчишин, В. Корж, В. Комарницька та інші.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» до функцій органів прокуратури належать: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим законом; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян[1].

Згідно КПК встановлено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. (ч. 2 ст. 36 КПК України) [2].

Слід зазначити, що функцію процесуального керівництва не можна зводити до способу здійснення прокурорського нагляду, оскільки зміст і завдання процесуального керівництва і прокурорського нагляду є різними. Так, термін «керівництво» можна розтлумачити як діяльність керівника щодо спрямування процесу, вплив на розвиток, стан чого-небудь [3, с. 425]. «Керівництво» охоплює право керівника давати вказівки, розпорядження, втручатися у безпосередню діяльність підконтрольного органу чи посадової особи, спрямовувати її, доручати здійснення певних завдань або самотійно їх виконувати. Особа ж, яка здійснює нагляд, таких повноважень не має. Наглядати означає слідкувати за чиеюсь діяльністю, забезпечувати порядок.

Доктрина кримінального процесу, в свою чергу, містить різні погляди на сутність та значення процесуального керівництва. Так, Гришин Ю.А. вважає, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом [4, с. 301].

Мірковець Д.М. вважає, що в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. Він пропонує термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності цих владних суб'єктів досудового розслідування [5, с. 301]. Тобто можна виділити точку зору, відповідно до якої процесуальне керівництво має розглядатися як функція лише керівника органу досудового розслідування.

Зустрічається позиція, автори якої взагалі не знаходять ніякої різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вважаючи ці два поняття тотожними [4, с. 301]

Однак, слід констатувати, що згідно КПК прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2].

Окрім зазначеного, щодо питання співвідношення функцій процесуального керівництва та прокурорського нагляду теж склалося декілька поглядів. Так, С. А. Шейфер вважає за необхідне обмежити процесуальне керівництво лише функцією нагляду за слідством, тобто контролем за законністю та своєчасністю здійснення процесуальних дій і рішень, без права втручатися у сферу організації слідчої роботи, за кінцеві результати якої прокурор не може відповідати [5, с. 137].

Серед науковців існує ще й інша думка, згідно з якою прокурор на досудовому провадженні здійснює як керівництво розслідуванням, так і нагляд за його законністю. Прокурор здійснює нагляд за розслідуванням, коли розглядає скарги на дії слідчого, скасовує його незаконні постанови або вимагає від органів розслідування для перевірки матеріали кримінального

провадження. Однак, в тих випадках, коли прокурор ініціює відсторонення слідчого від проведення слідства він не тільки здійснює нагляд, а й виконує діяльність, яка, за характером, є адміністративною [6, с. 119].

Отже, як ми бачимо щодо процесуального керівництва є дуже багато думок. На нашу думку процесуальне керівництво є важливим досягненням сьогодення, оскільки завдяки йому під час здійснення процесуального керівництва, прокурор реалізує ряд прав та виконує свої обов'язки безпосередньо під час проведення процесуальних слідчих або негласних (слідчих) дій. Позитивним є те, що прокурор уповноважений давати рекомендації чи вказівки, звертати увагу на недоліки допущені під час їх роботи, проводити самостійно конкретні процесуальні дії та виступає контролюючою ланкою прийнятих рішень органів досудового розслідування. Такі повноваження прокурора на досудовому розслідуванні суттєво допомагають йому під час подальшого підтримання обвинувачення в судовому розгляді.

Література:

1. Закон України «Про прокуратуру» —
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n6>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. —
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
4. Голосов С.С. Процесуальне керівництво прокурором на стадії досудового розслідування // *Актуальні проблеми політики* 2015. Випуск №55. С.300-307.
5. Шейфер С. А. О формах осуществления прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / Прокуратура в системе политических и правовых институтов общества. М.: ВНИИПП, 1994. 137 с.
6. Малюга В. Нагляд прокурора за додержанням законів у формі процесуального керівництва при проведенні досудового розслідування / *Вісник*

Дуфенюк О.М.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету № 1 Інституту з підготовки

фахівців для підрозділів Національної поліції

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна)

ТРИВАЛІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ:

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД vs УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Реформування будь-якого правового інституту пов'язане із внесенням змін до законодавства, однак Україна є лідером «законодавчої інфляції» у Європі [1]. Нормативно-правова база гіпердинамічна і часом практика не встигає слідкувати за змінами, виробити тактику дій, а темпи і зміст нововведень мають характер «шокової терапії». З однієї сторони, процес невпинного пошуку розв'язання проблем, відповідей на виклики, які постають перед суб'єктами судово-експертної діяльності слід оцінювати позитивно, проте з іншої – не завжди впроваджені зміни виправдовують очікування суспільства, а все ж потребують значних витрат часу та зусиль для пристосування до нових реалій. Водночас для справедливості слід зауважити, що польська практика кримінального провадження останніми роками також відчула негативний вплив значної мінливості правових приписів у відносно короткому темпоральному періоді (маємо тут на увазі кількарізову новелізацію КПК у 2017 р.). Та це радше виняток, а не системне явище, що й так на думку польських фахівців кафедри кримінального процесу з Ягелонського університету означає, що законодавець «ошалів» [2].

І все ж зміни потрібно вносити, адже це єдиний шлях оптимізувати діяльність, наблизити її до європейських стандартів. За даними масштабного

соціологічного опитування 2932 слідчих з усіх областей України (без урахування АР Крим), проведеного за сприяння Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», абсолютна більшість респондентів (86 %) поділяють думку, що поточний процес реформування кримінальної юстиції в Україні не враховує достатньою мірою цілі досудового розслідування. Під час опитування 85 % респондентів погодилися із тим, що Україна повинна докладати більше зусиль по застосовуванню міжнародних стандартів та кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції [3]. З огляду на це, розглянемо приклад досвіду Польщі зупинення досудового розслідування у зв'язку з необхідністю отримання висновку експерта.

У Польщі досить давно існує проблема значної тривалості кримінальних проваджень. За моїми власними спостереженнями у Криміналістичній лабораторії Комендатури воєводської поліції в м. Познань (*Komenda Wojewódzka Policji w Poznaniu*), у VIII кримінальному відділі Районного суду Познань – Грюнвальд і Єжице в м. Познань (*Sąd Rejonowy Poznań – Grunwald i Jeżyce w Poznaniu*) та в Прокуратурі Районній Познань – Нове Місто (*Prokuratura Rejonowa Poznań – Nowe Miasto*) однією з типових причин значного подовження строків кримінального провадження є очікування від трьох місяців до року (!) висновку навіть нескладної за об'єктами і завданнями експертизи. Тут немає жодної регламентації строків експертиз. Фахівці погоджуються, що очікування на висновки експерта є тривалим, однак якщо визначити надто короткі терміни їх підготовки у конкретних справах, можуть виникнути негативні наслідки у вигляді неякісних, неретельних досліджень [4, s. 156]. Тоді взагалі втрачається будь-який сенс застосування спеціальних знань.

Польське суспільство в цілому погоджується з тим, що реакція держави на порушення права може тривати роками. Втім існують прецеденти звернення до ЄСПЛ на підставі порушення права на розгляд справи у розумний строк [5, s. 9]. Крім того, саме швидкість винесення судових рішень є ключовим параметром забезпечення доступності та передбачуваності судового рішення. Як слушно вказує А. Огренчук, несвоєчасне правосуддя рівнозначне

відсутності правосуддя взагалі, а тривалість судочинства – зворотно-пропорційна індексу довіри осіб до системи правосуддя [6, с. 84].

Причинами значної тривалості експертних досліджень є, по-перше, необхідність підготовки висновків високої якості; по-друге, нестача кваліфікованих кадрів в окремих галузях наукового знання, що зумовлює виникнення великих черг виконання доручень на проведення експертиз. Наприклад, Т. Томашевський та Й. Решотарський досліджуючи організаційно-тактичні засади фоноскопичної експертизи, говорять про надто малу в стосунку до сучасних потреб практики кількість експертів, вважаючи це основною практичною проблемою. Вчені справедливо зауважують, що історичні витoki такої ситуації сягають часів, коли дослідження були надто дорогі і проводились в основному у центральних поліцейських лабораторіях особами, які проходили кошовне навчання. Сьогодні однак спостерігається значне зростання кількості доручень на проведення експертиз при відносно незмінній кількості експертів у цій галузі [7, с. 260]. Безумовно, це приводить до віддтермінування часу видання висновків. Відтак, враховуючи глобальну тенденцію дедалі більшого поширення технологій моніторингу, відео- та звукового запису, матеріали з яких можуть мати істотне значення для кримінального провадження як джерела доказової інформації, доцільно збільшити кількість експертів фахівців у цій галузі та акредитації науково-дослідних установ. Отже врівноваженість попиту та пропозиції повинно функціонувати і в сфері судово-експертної діяльності.

В Україні також одним із ключових питань в організації судово-експертної діяльності є її нормування та визначення оптимального навантаження на експерта. Дедалі частіше практики звертають увагу на зростання навантаження (кількості доручень експерта) при незмінному підході до штатного розпису [8, с. 16; 9, с. 49–50]. Як стверджує Р. Комісарчук, середнє навантаження експертів варіюється в залежності від видів (спеціальності) трудової діяльності і в ідеалі не повинно перевищувати 30 експертиз і досліджень на рік на одного співробітника. У протилежному випадку значне перевищення навантаження

сприяє зниженню якості виконуваної роботи або ж робляться висновки про неможливість дослідження [10, с. 56–57]. Інша негативна сторона аналогічно до польської практики – суттєве продовження строків проведення експертиз. Аналогічно зазначають фахівці Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України, останніми роками спостерігається значна динаміка зростання трудомісткості виконуваних завдань – зростає не тільки кількість об’єктів в рамках окремо взятого завдання, але й складність вирішуваних питань, зокрема за напрямками комп’ютерно-технічних, телекомунікаційних, фоноскопичних, вибухотехнічних і балістичних, хімічних досліджень; збільшується і частка завдань, в рамках яких потрібно досліджувати великі масиви інформації (в окремих роботах до 150 НЖМД ємкістю більше 1 ТБайт кожен), здійснювати експертне дослідження шкідливого програмного продукту, аналізувати телекомунікаційні мережі різних стандартів тощо [9, с. 49–50]. Це звісно приводить до виникнення черги доручень, а часом і порушення засади розумного строку розслідування, адже зупинити його у цій ситуації на підставі ч. 1 ст. 280 КПК України неможливо.

Чинний КПК Польщі також прямо не передбачає таку процесуальну підставу для зупинення слідства, проте час підготовки висновку експерта вважається «довготривалою перешкодою» (*długotrwała przeszkoda*), тому відповідно до арт. 22 § 1 КПК Польщі прокурори виносять постанову про зупинення провадження для допущення доказів з висновку експерта (*postanowienie o zawieszeniu postępowania dla dopuszczenia dowodu z opinii biegłego*). Видається таке процесуальне рішення про зупинення досудового розслідування є раціональним виходом із ситуації, коли справді останніми роками спостерігається тенденція до збільшення часу проведення судової експертизи, а про системні реформи, як от збільшення кількості судових експертів, збільшення винагороди праці експерта, збільшення кількості експертних установ – не йдеться. Безумовно, з метою уникнення зловживань, наприклад, штучного затягування процесу розслідування шляхом призначення

численних і не завжди доречних експертиз, важливо чітко передбачити випадки, коли можна скористатись таким інструментом.

Література:

1. Україна – лідер «законодавчої інфляції» в Європі. *Законотворчість і виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС*. № 1. Липень 2017. URL: https://peg.org.ua/data/other_f/BE_brief1_UKR.pdf.
2. Nowelizacje KPK 2017. URL: <http://www.law.uj.edu.pl/kpk/strona/nowelizacje-kpk-2017/>.
3. Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу. Результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів. Київ: Видавництво Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», 2015. URL: http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2016/02/CJReform_survey.pdf.
4. Pawelec S. Wadliwość opinii biegłego w procesie karnym jako pochodna zawartych w postanowieniu o jej dopuszczeniu. *Prokuratura i prawo*. 2014. Nr 4. S. 149–170.
5. Jarczewska M. Prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie przez sąd. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 27.07.2015 r. w sprawie Rutkowskiej i inni przeciwko Polsce (skargi nr 72287/10, 13927/11, 46187/11). *Krajowa Rada Sądownictwa*. 2016. Nr 1. S. 9–12.
6. Огречук А. Судова реформа: погляд адвоката, критерії ефективності судової системи. *Судова реформа в Україні: європейський вектор*: III Судово-правовий форум (Київ, 19–20 березня 2015 р.). Київ: Юридична практика, 2015. С. 83–87.
7. Tomaszewski T., Rzeszotarski J., Weryfikacja kwalifikacji biegłych wydających opinie kryminalistyczne (na przykładzie) opinii fonoskopijnych). *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości*. Książka pamiątkowa dedykowana Profesorowi M. Owocowi. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008. S. 255–265.
8. Пілюков Ю. О. Окремі питання взаємодії та нормативно-правового врегулювання діяльності Експертної служби МВС України та підрозділів

дсудового розслідування Національної поліції України в умовах реформування системи МВС України. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26). С. 13–19.

9. Некраха Д. О., Охріменко О. І. Стан та перспективи експертних досліджень в СБУ, окремі проблемні питання. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2015. Вип. 60. С. 48–55.

10. Комісарчук Р.В. Окремі аспекти реалізації криміналістичної технології в експертній діяльності. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 49–59.

Захарова О.В.,

доцент кафедри кримінального процесу

та криміналістики Ф №1 ПФПНП,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Гринь К.М.,

курсант 3 курсу Ф2

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЇ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Криміналістична техніка набуває все нових джерел отримання доказів під час розслідування того чи іншого злочину. Одним з них є дактилоскопія – отримання доказів по залишених злочинцем слідах, відбитках пальців рук і т.д. Злочинці застосовують різноманітні маневри та засоби аби завести слідство в глухий кут. Тому криміналістична техніка прагне нових аспектів у розвитку дактилоскопії, яких ми можемо запозичити з країн де новітні засоби виявлення, фіксації та дослідження слідів виявлених на місці вчинення злочину набули широкого використання та показують хороші результати.

Проблематикою даного питання займалися вчені, як Х. Вучетич, Е. Генрі, Д. Ашбо, Г. Гросс, Г. Грановський, Г. Цимакурідзе, В. Корноухов, Г. Самойлов,

Г. Каммінз, Ч. Мідло, А. Фокіна, Д. Маріанашвілі, Г. Давидов, Х. Ліндмяе, К. Бобоев, Ю. Ярослав, Є. Вікторова, В. Юсупов та інші.

Відкриттям, яке може привести до революції в розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, назвали результати досліджень учених з Університету Свонсі та Університету Лестера (Велика Британія). Дослідники звернули увагу на те, що протирання металевих предметів тканиною не завжди призводить до повного видалення відбитків пальців. Зацікавившись цим фактом, вони провели низку дослідів із метою встановити причину цього феномена й удосконалити способи виявлення та вилучення відбитків пальців рук із металевих предметів. Після експериментів було встановлено, що неорганічні складові потожирової речовини, яка утворює папілярні візерунки (зокрема хлоридіон), призводять до мікрокорозії металу в місці перебування пальцевого відбитку. Ця корозія є досить стійкою до видалення й залишається навіть після омивання металеві поверхні теплою мильною водою, яка змиває всі сліди потожирової речовини. Крім того, було встановлено, що мідь та її сплави, такі як латунь, дуже легко піддаються корозії під впливом потожирової речовини, що одразу наштовхнуло на думку щодо адаптування цієї ідеї до виявлення й вилучення відбитків пальців із відстріляних гільз. Подальші експерименти привели до розробки методики, в якій використовувались кольорові порошки, які під впливом струму великої напруги (близько 2500 V) виявляли сильні адгезивні властивості на тих ділянках гільз, що піддавалися корозії через дію потожирової речовини.

Учені впевнені, що це відкриття знайде своє застосування не лише у Великій Британії, а й далеко за її межами. Особливо перспективним воно вбачається для вирішення так званих «холодних кейсів» – нерозкритих злочинів минулих років. Правоохоронні органи зазвичай зберігають речові докази з місць нерозкритих убивств протягом тривалого часу, і вони можуть стати цінною знахідкою для застосування цієї методики. Цілком можливо, що найближчим часом суспільство почує про розкриття резонансних злочинів, учинених багато років тому. У 2015 році науковцями Університету Лестера

разом із представниками Поліцейського коледжу Чжецзян (Китай) була укладена угода для вдосконалення, апробації та навчання роботи із криміналістичними засобами, в основі яких лежить методика виявлення старих відбитків пальців на металевих гільзах [1].

Як приклад новітніх технічних засобів у галузі дактилоскопії можна назвати EVISCAN. Ця інноваційна високотехнологічна робоча станція, розроблена в Німеччині, дозволяє експертам виявляти, покращувати якість і зберігати в цифровому вигляді невидимі та маловидимі відбитки пальців рук. Відповідний пристрій працює з відбитками без фізичного контакту та без використання хімічних речовин. Відбитки пальців скануються й передаються в установлене програмне забезпечення для підвищення якості зображення. Речовини, відбитки пальців і ДНК на сто відсотків залишаються в їх первинному стані й можуть бути досліджені повторно навіть через кілька років по тому. Не менш важливою перевагою цього обладнання є надзвичайна швидкість роботи. Якщо раніше пошук, виявлення та дослідження відбитків пальців могли займати години й дні, то зараз завдяки усуненню досить тривалого підготовчого етапу, ретельному пошуку та фіксації на фотоплівку час роботи зі слідами скоротився до лічених хвилин [2].

Сьогодні в США зробили черговий крок і активно впроваджують систему ідентифікації наступного покоління NGI (Next Generation Identification), яка поєднує в один комплекс різноманітні підходи до ідентифікації особи: дактилоскопічний, за фотокартками та за райдужною оболонкою ока [3].

Слід зазначити, що разом із поширенням використання дактилоскопічних ідентифікаційних систем і застосуванням дактилоскопічних сканерів у різних галузях людської діяльності вдосконалюються і злочинні технології для їх обману. Ще у 2002 році японський криптограф Цутому Мацумото продемонстрував, що дактилоскопічні сканери, які існували на той момент, можна досить просто ввести в оману. Спочатку він виготовив штучний палець за допомогою желатину, що міститься в жувальних цукерках, потім узяв склянку з маловидимим відбитком пальця, проявив його, обробивши парами

цианоакрилового клею, більш відомого під назвою «суперклей», та сфотографував цифровою камерою. За допомогою Photoshop відбитку було надано більшої чіткості й контрастності. Отримане зображення було роздруковане на прозорій плівці та згодом витравлене на мідній пластині, після чого відбиток був перенесений на желатиновий палець. У процесі подальших експериментів криптографу вдалося успішно «подолати» 80 відсотків дактилоскопічних сканерів [4].

І це – не єдина проблема. Трапляються випадки, коли сканери не розпізнають «легальні» відбитки через забруднення, високу вологість, або, навпаки, сухість пальців, а також різні захворювання шкіри. Об'єднана група вчених із Чеської Республіки та Південної Кореї провела ґрунтовні дослідження впливу дерматологічних захворювань шкіри рук на можливості ідентифікації людини за відбитками пальців. Дослідивши близько трьох десятків захворювань шкіри рук, учені визнали наявність досить серйозної проблеми в ідентифікації осіб з ураженою шкірою рук за допомогою дактилоскопічних сканерів. Серед можливих шляхів вирішення цієї проблеми вони пропонують, крім іншого, використовувати програмне забезпечення з алгоритмами покращення цифрових зображень відбитків, а також створити базу даних відбитків пальців, шкіру яких пошкоджено через вплив дерматологічних захворювань [5].

Однак, імовірно, рішення вже знайдено. У 2015 році вчені з Інституту Ланжевена (Париж, Франція) сконструювали новий дактилоскопічний пристрій, який сканує так звані «внутрішні відбитки» пальців. Однією з причин розробки цього пристрою став саме той факт, що, за даними цих дослідників, близько 5 % людей мають ті чи інші проблеми з використанням стандартних сканерів через дефекти та пошкодження шкіри пальців рук, які утворилися як у процесі трудової діяльності або через дерматологічні захворювання, так і умисно, з метою протидії правоохоронним органам щодо встановлення особи. Новий сенсор, розроблений ученими, використовує технологію, яка називається «оптична когерентна томографія» й уже успішно застосовується в медицині для

діагностування окремих захворювань. Сутність її полягає в аналізуванні інтерференційної картини, що виникає, коли промінь світла проходить через біологічний об'єкт (наприклад палець) і наново з'єднується з вихідним променем. У цьому пристрої дослідник на виході може отримати чітке відображення дактилоскопічного візерунка, розташованого на глибині приблизно пів міліметра під шкірою пальців рук, який має ті ж самі топографічні ознаки, що й папілярний візерунок на зовнішньому шарі шкіри пальців рук. Тобто прилад сканує безпосередньо той своєрідний «трафарет», завдяки якому в разі пошкодження шкіри відновлюються папілярні візерунки. Зазначається, що пристрій може також відображати потові пори, які самі є додатковою ідентифікуючою ознакою [6].

Таким чином, потенційно цей пристрій може як використовуватися для ідентифікації осіб з пошкодженими шкіряними покривами долонь і пальців рук, так і протидіяти спробам використання штучних підроблених відбитків, які не мають «внутрішнього трафарету».

Дактилоскопічні системи ідентифікації все ще залишаються надійними та достатньо швидкими для вирішення покладених на них завдань. Для того щоб вийти на належний рівень впровадження новітніх дактилоскопічних та інших ідентифікаційних технологій, правоохоронні органи України потребують негайного здійснення відповідних заходів у галузі матеріально-технічного забезпечення, моніторингу новітніх наукових розробок, навчання й обміну практичним досвідом з фахівцями правоохоронних органів країн Євросоюзу та США.

Література:

1. Bond J. W. This new fingerprint technique could revolutionise the way we solve gun crime // The Conversation : сайт / The Conversation Trust (UK) Limited. September 12, 2016. URL: <https://theconversation.com/this-new-fingerprint-technique-could-revolutionise-the-way-we-solve-gun-crime-64927> (дата звернення: 06.05.2019).

2. Contactless Latent Fingerprint Detection / German eForensics GmbH. URL: <https://www.eviscan.com/en/> (дата звернення: 06.05.2019).
3. Next Generation Identification (NGI) // FBI : офіц. сайт. URL: <https://www.fbi.gov/services/cjis/fingerprints-and-other-biometrics/ngi> (дата звернення: 06.05.2019).
4. Leyden J. Gummi bears defeat fingerprint sensors. Sticky problem for biometric firms // The Register : сайт / Situation Publishing. 16 May 2002. URL: <https://www.theregister.co.uk/Archive/2002/05/16/> (дата звернення: 06.05.2019).
5. Influence of Skin Diseases on Fingerprint Quality and Recognition / Dolezel M., Drahansky M., Urbanek J., Brezinova E., Kim T. Journal of Biomedicine and Biotechnology. 2012. Vol. 2012. DOI: 10.1155/2012/626148. <https://www.hindawi.com/journals/bmri/2012/626148/> (дата звернення: 07.05.2019).
6. Auksoy E., Boccara A. C. Fingerprint imaging from the inside of a finger with full-field optical coherence tomography. Biomedical Optics Express. 2015. Vol. 6, Iss. 11. P. 4465–4471. DOI: 10.1364/BOE.6.004465. <https://www.osapublishing.org/boe/abstract.cfm?uri=boe-6-11-4465> (дата звернення: 08.05.2019).

Климкевич Р.А.,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У МЕЖАХ ЄС

Питання вільного переміщення і використання доказів в межах ЄС не є новим для доктрини кримінального процесу, залишається досі актуальним та невирішеним. Ця проблематика розглядалася крізь призму Рамкових Рішень та Директив ЄС, а також була предметом дослідження багатьох науковців.

Історія доказового права ЄС пройшла складний шлях становлення та розвитку, зазнала кардинальних змін правових підходів. Еволюція доказового

права бере свій початок від принципу *locus regit actum* [1], відповідно до якого будь-які судові доручення повинні виконуватися запитуваною стороною відповідно до її національного кримінального процесуального законодавства. Однак, через труднощі практичної реалізації, він був замінений принципом *the forum regit actum* [2], відповідно до якого держава, яка виконує доручення, повинна дотримуватися вимог і процедури, які чітко встановлені запитуючою стороною.

Абсолютно новим етапом на шляху до співпраці у кримінальних справах стало прийняття Директиви Європарламенту і Ради 2014/41/ЄС про Європейський Ордер на проведення розслідування 3 квітня 2014 року [3], яка повинна бути впроваджена у національне законодавство держав-членів ЄС до 22 травня 2017 року.

Варто погодитися із вченими, які вказували, що до прийняття цієї Директиви, регулювання вищезазначеного питання характеризувалося мозаїчністю [4, 245]. Причиною цього була значна кількість міжнародних нормативних актів, що фрагментарно регулювали деякі аспекти збору та взаємного визнання доказів у межах ЄС.

Європейський Ордер на проведення розслідування замінив в передбаченому Директивою обсязі багатосторонні конвенції про правову допомогу у кримінальних справах (зокрема, Європейську Конвенцію про правову допомогу у кримінальних справах 1959 року [1], Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами ЄС 2000 року[2]), а також рамкові рішення (зокрема, Рамкове Рішення 2008/978/ЈНА про Європейський доказовий ордер [5]).

Європейський Ордер на проведення розслідування є новим правовим механізмом, який повинен бути спрямований на полегшення збору доказів у кримінальних провадженнях ЄС. За своїм змістом цей Ордер є рішенням, яке видано судовим органом країни-члена ЄС для того, щоб здійснити одну чи кілька слідчих дій в межах іншої країни-члена ЄС. Директива охоплює широке коло слідчих дій: допит свідків, отримання інформації чи доказів, які вже

наявні в органу якому надіслали ордер, перехоплення телекомунікаційних повідомлень, а також інформації про банківські рахунки. Ордер являє собою вимогу про проведення розслідування з метою отримання доказів.

Особливостями даної Директиви є те, що вона:

- встановлює правове регулювання стосовно усіх видів доказів;
- встановлює конкретний час для виконання Ордеру;
- встановлює чітке коло випадків відмови у виконанні Ордеру;
- може застосовуватися як для здійснення процесуальних дій на території іншої держави, так і для отримання доказів, які знаходяться на території іншої держави-члена ЄС [6,45].

Ключовим аспектом є те, у який спосіб буде отримано доказ у державі, яка виконує Ордер. Директива встановлює імперативне правило про необхідність повідомлення запитуючої сторони про спосіб отримання доказів і виконання умов Ордеру. При цьому, допустимо встановлювати конкретні умови отримання доказів (наприклад, допитати свідка з одночасним пред'явленням йому фотографії для впізнання).

Стаття 4 Директиви встановлює у яких саме випадках може видаватися Ордер: а) у кримінальних провадженнях, які здійснюються судовими органами стосовно кримінального правопорушення, яке передбачене кримінальним законодавством запитуючої країни; б) у провадженнях, розпочатих адміністративними органами стосовно дій, які є карними у запитуючій державі, внаслідок порушення норм права, яке може призвести до розгляду справи у суді ; в) у провадженнях, розпочатих судовими органами стосовно дій, які є карними у запитуючій державі, внаслідок порушення норм права, яке може призвести до розгляду справи у суді; г) вищезазначені провадження, які стосуються юридичних осіб.

Заслужовує на увагу положення Директиви про те, що підозрюваний, обвинувачений або їхній захисник має право подавати клопотання про видачу Ордеру відповідно до національного кримінального процесуального законодавства.

Не можна не відзначити той факт, що Директива базується на дотриманні принципу пріоритету прав людини. Пункт 19 преамбули зазначає, що «забезпечення свободи, безпеки та правосуддя в межах Союзу базується на взаємній довірі та презумпції дотримання іншими державами-членами права ЄС, а також інших фундаментальних прав». Однак, ця презумпція не є абсолютною. Якщо існують серйозні підстави вважати, що здійснення слідчої дії, зазначеної в Ордері призведе до порушення основних прав відповідної особи і виконуюча держава не буде здійснювати свої обов'язки стосовно захисту основних прав людини, у виконанні Ордеру повинно бути відмовлено.

Однак, незважаючи на закріплення цих базових прав, іноземні науковці [6,47] піддають критиці положення цієї Директиви в контексті забезпечення прав людини, оскільки, здійснюючи певні слідчі дії, порушується право людини на невтручання у приватне життя. Також існує така думка, що європейський законодавець проігнорував інші важливі права людини, зокрема право на свободу, безпеку та захист. Наприклад, у Директиві немає положення про тривалість допиту чи або право на доступ до захисника. На наш погляд, слід доопрацювати текст Директиви у напрямку забезпечення прав і свобод особи.

Окрім цього, Європейський Ордер на проведення розслідування не позбавлений інших концептуальних недоліків, які перешкоджають його ефективності. Зокрема, Директива не супроводжується правилами, які б сприяли взаємному визнанню доказів, зібраних відповідно до цієї процедури.

Допустимість доказів, зібраних в межах Європейського Ордеру на проведення розслідування продовжує регулюватися національними кримінальним процесуальним законодавством країн-членів ЄС.

Незважаючи на відсутність єдиних стандартів, держави-члени не повинні визнавати недопустимими докази, зібрані відповідно до іншої процедури, ніж це передбачено їхнім національним процесуальним законодавством. Варто погодитися із зарубіжними вченими [7,51], які вважають, що у разі виникнення сумнівів про те, чи варто такі докази вважати допустимими, потрібно

враховувати вплив таких доказів на фундаментальні права людини, зокрема на право на захист, з метою визначення справедливості процедури збирання доказів та її відповідність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8].

Таким чином, прийнявши цю Директиву, Європейська Спільнота продемонструвала, що прагне зробити своє доказове право гнучким та ефективним; водночас, щоб не лише отримувати докази, які наявні в іншій державі-члені ЄС, а також проводити слідчі дії на території іншої держави з метою збирання доказів.

Однак, прийняття Директиви про Європейський Ордер на проведення розслідування не розставило «крапки на і» у проблематиці визнання доказів, зібраних на території іншої держави ЄС, допустимими. Причиною цього є те, що дана Директива не скористалася перевагами статті 82 Договору про функціонування ЄС, яка надає можливість встановлювати мінімальні правила взаємного визнання доказів допустимими. Тому дана Директива буде ефективною лише для тих держав-членів ЄС, кримінальні процесуальні законодавства яких передбачають схожі процедури збирання доказів.

Література:

1. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_036
2. Конвенція про взаємодопомогу у кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 29 травня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_23833
3. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters, OJ L 130/
4. Бирюков П.Н. Европейский следственный ордер // Современное международное право: глобализация и интеграция: сборник научных статей LIBER AMICORUM в честь профессора П.Н. Бирюкова / отв. ред. А. Я. Капустин. – Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016. С. 244-249

5. Council Framework Decision 2008/978/JHA of 18 December 2008 on the European evidence warrant for the purpose of obtaining objects, documents and data for use in proceedings in criminal matters // OJ L 350, 30.12.2008, p. 72–92.
6. Regina Garcimartin Montero. The European Investigation Order and the respect of fundamental rights in criminal investigations. Eurocrim, the European criminal law associations' forum. 2017. № 1. P. 45-50 <https://eucrim.eu/articles/european-investigation-order-respect-fundamental-rights/>
7. Matryna Kusak. Mutual admissibility of evidence in criminal matters in the EU. A study of telephone tapping and house search. - IRCP research series, volume 53, 2016. – 245 p.
8. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

Королік А.В.,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Богайчук І.Б.,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ

Одним із найдавніших способів розкриття злочину було стеження за підозрюваним, переміщенням речі або певним місцем. Такий метод дозволяв детально вивчити всі обставини та скласти логічний ланцюг для того щоб викрити злочин. Не дивно, що така тактика зберіглася і сьогодні та була втілена у Кримінальному процесуальному кодексі як негласна слідча (розшукова) дія під назвою - спостереження за особою, річчю або місцем.

Із всієї системи існуючих на сьогодні як негласних слідчих (розшукових) дій так й оперативно-розшукових заходів спостереження за особою, річчю або місцем є єдиним, яке було унормоване у першому вітчизняному кримінальному процесуальному кодексі - Статуті кримінального судочинства Російської Імперії 1864 року, що свідчить про його вкрай важливе значення для досудового розслідування злочинів [1, с.333].

Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис [2].

Спостереження за особою проводиться на підставі ухвали судді. Однак існують випадки коли спостереження може здійснюватися до постановлення такої ухвали. Зокрема, тоді коли існують виняткові невідкладні випадки пов'язані із урятуванням життя людей або для запобігання тяжких чи особливо тяжких злочинів. Спостереження за особою, річчю або місцем полягає у візуальному спостереженні яке в залежності від способу, можна поділити на такі групи:

- 1) без використання жодних технічних засобів;
- 2) з використанням засобів фотографування, відеозапису та технічних засобів для спостереження;
- 3) з використанням лише технічних засобів для спостереження;
- 4) з використанням технічних засобів для спостереження та відеозапису;
- 5) з використанням технічних засобів для спостереження та фотографування;
- 6) з використанням лише засобів відеозапису;
- 7) з використанням лише засобів для фотографування;

8) з використанням засобів для фотографування та відеозапису [3, с.12].

Серед об'єктів проведення такої негласної слідчої дії є особа, річ, місце. Якщо говорити про стеження за особою то воно може бути поза її волею або за її згодою. Коли особа знаю про спостереження за нею, то може видати бажані речі, а не ті які є насправді і це сфальсифіковує дані отриманні в ході проведенні операції.

Доцільно було би згадати про спеціалістів, які залучаються для проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Залучення до спостереженням за особою, річчю або місцем спеціаліста може бути здійснено на підставі ч. 6 ст. 246 КПК України. Разом з тим, зазначений аспект залишається нормативно неврегульованою та практично невідпрацьованою нормою. До кола осіб, що можуть залучатися слідчим чи прокурором до проведення НС(Р)Д окремі науковці відносять спеціалістів у певних галузях знань, перекладачів, а також осіб, що конфіденційно співпрацюють із уповноваженими законодавством органами [4, с.437]. Найчастіше у якості таких спеціалістів можуть виступати працівники оперативних підрозділів, які мають багаторічний досвід. Також варто зазначити, що учасники спостереження можуть залучатися у якості свідків та давати свідчення чи було дотримано законності під час проведення дій.

Якщо говорити про проведення спостереження за особою, річчю або місцем в контексті порушення прав та свобод людей, то всі дані які стосуються особистого життя, честі та гідності особи повинні знищуватися прокурором.

Проведення спостереження є однією із найефективніших методів розслідування. Про це свідчить не лише велика кількість розкривання злочинів за допомогою даної методики, але й багатовікова історія її використання. В майбутньому проведення таких дій для ще точнішого досудового розслідування повинна використовуватися найновіша та найпотужніша техніка яка дасть змогу краще бачити та чути усі дії особи або відстежувати кожен подію місця, яке спостерігається та отримувати точні дані про переміщення речі.

Література:

1. Жалдак. С. І. Еволюція спостереження за особою, річчю або місцем, як засобу збирання доказів у вітчизняному кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. №1. 2014. С. 334

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2339>

3. Грібов. М. Л. Види візуального спостереження у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. №1. 2014. С. 74

4. Леончик. Я. Ю. Окремі аспекти залучення спеціаліста до спостереження за місцем, річчю або особою та допиту його учасників. *Закарпатські правові читання*. Том 1. 2017. С. 545

Луцик В.В.

завідувач кафедри

кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГАЛУЗЕВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ І ОБ'ЄКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА НЕГЛАСНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

Конституційна реформа 2016 року призвела до зміни конституційних функцій прокуратури, і замість функції нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю з'явилася функція нагляду за нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку (яку узагальнено можна назвати нагляд за негласною діяльністю органів правопорядку). Запропонована зміна функцій прокуратури відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права.

Відповідно до світової практики та усталеної в Європі юридичної термінології до інституту "орган правопорядку" ("law enforcement agency") належать здебільшого поліцейські служби (цивільна поліція, мілітаризована поліція (жандармерія), військова поліція, інші органи, до компетенції яких віднесені слідство та оперативно-розшукова діяльність.

Згідно з Кодексом поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку, ухваленим Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 році [1], поняття "посадова особа з підтримки правопорядку" включає усіх посадових осіб (тих, які призначаються, або тих, які обираються), діяльність яких пов'язана із забезпеченням правопорядку та які мають поліцейські повноваження (особливо ті, що пов'язані з повноваженнями здійснювати арешт або затримання). До того ж така діяльність охоплює не лише усі дії примусового характеру, але й поширюється на усі види заборон, що встановлені кримінальним законом.

Виходячи із системного тлумачення чинного законодавства до негласної діяльності органів правопорядку можна віднести оперативно-розшукову діяльність та її різновиди контррозвідувальну та розвідувальну діяльність. Щодо негласних слідчих (розшукових) дій, які за своїм змістом теж входять до негласної діяльності, то вони не виступають предметом даного вигляду, оскільки нагляд за законністю їх проведення входить у функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Розглянемо більш детально окремі види негласної діяльності. Так, відповідно до ст. 2 ЗУ «Про ОРД» оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Законодавче визначення поняття ОРД є базовим для з'ясування суті і змісту як вказаної діяльності в цілому, так і її окремих елементів і видів (напрямів).

У вітчизняному законодавстві термін "оперативно-розшукові заходи" вперше з'явився в Основах кримінального судочинства Союзу РСР і союзних

республік, прийнятих 25 грудня 1958 р. Відповідно до ст. 29 Основ на органи дізнання було покладено "вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочинів та осіб, що їх вчинили» [2]. Детальніша регламентація ОРД реалізовувалася в закритих нормативних актах Уряду УРСР, МВС СРСР і КДБ СРСР, а також закритих постановах ЦК КПРС.

Тільки у 1992 р. у зв'язку з прийняттям Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність» [3] стало формуватися українське оперативно-розшукове законодавство.

ОРД є різновидом правоохоронної діяльності, яка має виключно державний характер. Це визначається тим, що вона законодавчо визначена і санкціонована державою, обмежена довкола її спеціальних суб'єктів, діючих від імені держави, здійснюється в порядку і в межах, визначених і обмежених державою, підконтрольна державним органам, спрямована на забезпечення права і його захист специфічними засобами і методами.

Особливістю ОРД є її **розшуково – пошуковий характер**. Це обумовлено передусім таємним, замаскованим характером дій злочинців, їх діяльністю в умовах неочевидності, ретельною попередньою підготовкою своїх дій, зухвалістю, жорстокістю злочинної поведінки, знищенням слідів вчинюваних суспільно – небезпечних діянь, необхідністю отримання відомостей про осіб, що здійснюють скоїли злочини, з'ясування обставин вчинених злочинів та ін.

За своєю суттю ОРД спрямована на отримання інформації, виявлення прихованих (приховуваних) злочинів, ознак і фактів злочинної діяльності, їх суб'єктів, розшук осіб. У практичному відношенні більшість економічних, корупційних злочинів, фактів наркозлочинності виявляється виключно оперативно-розшуковим шляхом.

Розвідувально-пошуковий характер аналізованої діяльності підтверджує і режим роботи органів, які здійснюють ОРД, захист відомостей про ці органи, наділення їх правом залучати до співпраці громадян на конфіденційній основі.

Із змістовного боку ОРД становить проведення ОРЗ. Проте ОРД не обмежуються тільки процедурою їх проведення. Вона охоплює також проведення організаційних заходів, застосування тактичних прийомів, дій, здійснення заходів забезпечуючого характеру, залучення до участі в ОРД фізичних і юридичних осіб, застосування спеціальних технічних засобів і хімічних речовин, які зрештою сприяють проведенню конкретних ОРЗ або їх сукупності. Важливо відмітити, що і організаційні, і тактичні, і забезпечуючі заходи носять підпорядкований характер стосовно ОРЗ, часто передують їм або є їх наслідком, логічно, технічно, методично впливають з них.

ОРД проводиться як гласно, так і негласно. Негласність означає неочевидність, прихованість ОРЗ, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі і від співробітників ОРО, навіть якщо вони мають відповідний допуск, але передусім - від об'єктів (осіб, груп, організацій), щодо яких вони проводяться. Це дозволяє нейтралізувати можливу протидію з боку об'єктів ОРД, забезпечити безпеку учасників ОРЗ, результативність заходів, зберегти в таємниці сам факт проведення ОРЗ, використовувані при цьому засоби і методи.

Негласність може бути обумовлена як практичною доцільністю, так і неможливістю гласного проведення окремих ОРЗ, відкритого використання засобів, методів або залучення окремих учасників заходів. Наприклад, недопустиме розголошення відомостей про осіб, що сприяють ОРО на конфіденційній основі, про штатних негласних співробітників без їх згоди. Тільки негласними можуть бути такі ОРЗ, як оперативне проникнення, контрольована поставка, зняття інформації з каналів зв'язку.

Під гласністю ОРД слід розглядати проведення ОРЗ, зміст, завдання, учасники яких не приховуються ні від оточуючих, ні від об'єктів їх проведення.

ОРД здійснюється спеціальними суб'єктами, якими є тільки оперативні підрозділи державних органів, уповноважених на те ЗУ «Про ОРД»(ст. 5).

Те ж стосується збору інформації про безпеку держави і суспільства. У цьому полягає єдність ОРД з розвідувальною і контррозвідувальною діяльністю спеціально уповноважених органів держави.

Як вже було відмічено, за своєю суттю ОРД носить розшуково – пошуковий характер, тобто безпосередньо пов'язана з проникненням в задуми злочинців, в їх середовище з метою отримання необхідної інформації про вчиненні і підготовлювані злочини.

Одночасно ОРД містить елементи контррозвідувальної діяльності, тобто за допомогою ОРЗ, оперативно-розшукових засобів і методів припиняє розвідувальну і контррозвідувальну діяльність організованих злочинних формувань, терористичних організацій і окремих осіб, що здійснюють і готують злочини, знаходяться в розшуку за вчинення злочинів, а також забезпечується захист державної таємниці і власна безпека суб'єктів ОРД.

Законодавче визначення розвідувальної діяльності міститься у ЗУ "Про розвідувальні органи України" в ст. 1. - *розвідувальна діяльність - діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, у тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України.* [4]

Стаття 4 ЗУ "Про розвідувальні органи України" визначає завдання розвідувальних органів України:

- добування, аналітична обробка та надання визначеним законом органам державної влади розвідувальної інформації;
- здійснення спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, воєнній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку, захисту та охорони державного кордону;

- забезпечення безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю;

- участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією у порядку, визначеному законом;

- вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, у тому числі у кіберпросторі, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Порядок проведення розвідувальних заходів і порядок використання спеціальних методів і засобів при здійсненні розвідувальної діяльності встановлюються нормативними правовими актами органу виконавчої влади в області забезпечення безпеки.

Законодавче визначення контррозвідувальної діяльності (КРД) міститься в ст. 1 ЗУ «Про контррозвідувальну діяльність», відповідно до якої контррозвідувальна діяльність - спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. [5]

Підставами для проведення контррозвідувальної діяльності є:

- 1) наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою спеціальних форм, методів і засобів, про:

- здійснення розвідувальної діяльності проти України спеціальними службами іноземних держав, а також організаціями, окремими групами і особами;

- посягання на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України;

- терористичні посягання чи терористичну діяльність, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

2) виконання визначених законом завдань щодо:

- контррозвідувального забезпечення економічного, інформаційного, науково-технічного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів та їх об'єктів, національної системи зв'язку, Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження, а також закордонних дипломатичних установ України і безпеки громадян України за кордоном;

- контррозвідувального захисту органів державної влади, правоохоронних і розвідувальних органів, охорони державної таємниці;

- захисту посольств і представництв іноземних держав в Україні та їх співробітників від терористичних посягань;

- вивчення і перевірки осіб, які оформлюються для допуску до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках чи залучених до конфіденційного співробітництва;

- забезпечення власної безпеки, у тому числі співробітників органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, членів їх сімей та осіб, які допомагають і сприяють у здійсненні контррозвідувальної діяльності;

- інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (щодо загроз державній безпеці України);

3) потреба виявлення технічними засобами і припинення роботи радіоелектронних та інших пристроїв, функціонування яких створює загрози

державній безпеці України чи передумови до витоку інформації з обмеженим доступом, а також радіовипромінювань радіоелектронних засобів, що використовуються у протиправних цілях.

З точки зору кримінального судочинства КРД - це різновид ОРД, однак в КПК нічого не говориться про використання результатів КРД в кримінальному судочинстві, але регламентовано використання результатів ОРД.

Що стосується зовнішньої розвідувальної діяльності, то вона виходить за межі ОРД, оскільки ОРД торкається тільки сфери злочинної діяльності, а зовнішню розвідку цікавлять явища ширшого порядку.

В подальшому основна увага у посібнику буде приділена діяльності прокурора щодо здійснення нагляду саме за оперативно-розшуковою діяльністю, яка є більш широкою за своїм змістом.

Розглянемо тепер об'єкти прокурорського нагляду за негласною діяльністю органів правопорядку.

Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

- Національної поліції - підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
- Державного бюро розслідувань - внутрішньої безпеки, забезпечення особистої безпеки;
- Служби безпеки України - контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;
- Служби зовнішньої розвідки України - агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;
- Державної прикордонної служби України - розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у

- справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;
- управління державної охорони - підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;
 - органів доходів і зборів - оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою;
 - органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;
 - розвідувального органу Міністерства оборони України - оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки.
 - Національного антикорупційного бюро України - детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю.

Дана стаття визначає вичерпний перелік органів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 цього закону проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Що ж стосується об'єктів нагляду за контррозвідувальною діяльністю то їх перелік визначений ст. 5 ЗУ «Про контррозвідувальну діяльність». Зокрема до них належать:

- Служба безпеки України - спеціально уповноважений орган державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності;

- розвідувальні органи України;
- підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України;
- підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Управління державної охорони України.

Всі інші органи, за винятком Служби безпеки України, мають право проводити окремі контррозвідувальні заходи виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків.

Що ж стосується розвідувальних органів, то їх коло закріплено у ст. 6 «Про розвідувальні органи в Україні» та вони реалізують свою діяльність у таких сферах:

- Служба зовнішньої розвідки України - у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній;
- розвідувальний орган Міністерства оборони України - у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній;
- розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону - у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні.

При здійсненні нагляду за розвідувальною діяльністю прокурорам потрібно враховувати, що розвідувальний орган Міністерства оборони України може залучати органи військового управління розвідки та військові частини розвідки Збройних Сил України в порядку, визначеному Президентом України, до заходів добування розвідувальної інформації з метою підготовки і

застосування Збройних Сил України для оборони держави та боротьби з тероризмом. Під час добування розвідувальної інформації органи військового управління розвідки та військові частини розвідки Збройних Сил України застосовують технічні засоби розвідки, а в особливий період і під час залучення до боротьби з тероризмом - спеціальні технічні засоби.

Література:

1. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
2. Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Навчально-методичні матеріали з історії держави і права України. ННІ ПМК ХНУВС. 2013.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18.02.1992 р. [із змінами і доповненнями станом на 16.05.2019 р.]. Відомості Верховної Ради України. 1992. №22. ст. 303.
4. Про розвідувальні органи в Україні: Закон України № 2331-III від 22.03.2001 р. [із змінами і доповненнями станом на 09.05.2018 р.]. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 19. ст. 94.
5. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України № 374-IV від 26.12.2002 р. [із змінами і доповненнями станом на 21.12.2016 р.]. Відомості Верховної Ради України. 2003. №12. ст. 89.

Майстренко М.М.,

старший викладач кафедри

кримінального процесу та криміналістики,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Дяк В.М.,

курсант 2-го курсу факультету №1 ПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄДИНИЙ РЕЄСТР ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ: АНАЛІЗ ЗМІН

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) закріплює норми, які регламентують порядок відкриття першої стадії кримінального провадження – досудове розслідування. Однак, так було не завжди, оскільки за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності полягав у тому, що у книзі обліку злочинів та пригод райвідділу міліції (КОЗП) реєструвалась заява, по ній протягом 10 днів (з дати реєстрації у згаданій книзі) правоохоронці повинні були провести дослідчу перевірку. За результатами перевірки орган дізнання, слідчий або прокурор могли прийняти тільки два рішення: порушити кримінальну справу або відмовити у порушенні кримінальної справи. У всіх випадках виносилась відповідна постанова (постанова про порушення кримінальної справи, постанова про відмову в порушенні кримінальної справи), яка була офіційним рішенням посадовця про наявність/відсутність ознак злочину.

Одним із прихильників дослідчої перевірки є М. Строгович, який відстоював думку, що практичне значення моменту порушення кримінальної справи дуже велике. Вірне вирішення питання про підстави до порушення кримінальної справи забезпечує такий порядок, за якого судово-слідчі органи реагують тільки на злочини; цим усуваються необґрунтовані порушення кримінальних справ та марна трата сил та засобів судово-слідчого апарату на розслідування та розгляд дій, що позбавлені суспільно-небезпечного змісту, а тому не потребують втручання тих органів, основним завданням яких є боротьба зі злочинністю [7, с. 102-103].

С. Слінько стадію порушення кримінальної справи поділяв на два етапи: процедуру перевірки матеріалів, які надійшли до органу дізнання, та

порушення кримінальної справи, в якому відображено основне завдання стадії. Порушення кримінальної справи дає підстави для провадження досудового слідства. Порушення кримінальної справи є обов'язковою стадією кримінального процесу і служить правовою підставою для проведення процесуальних дій [5].

Швидкий та всебічний розгляд заяв та повідомлень про злочини створює оптимальні умови для вирішення слідчим завдань: встановити об'єктивну істину та забезпечити захист прав громадян і юридичних осіб. Несвоєчасне порушення кримінальної справи ці умови ускладнює: особи, зацікавлені в результатах справи, отримують можливість приховувати сліди злочину та перешкоджати встановленню істини [4, с. 211-216].

Відповідно до КПК України 2012 року досудове розслідування розпочинається не з винесення офіційного документу – постанови про порушення кримінальної справи чи проведення сукупності дослідчих дій у вигляді дослідчої перевірки, а з внесення до бази даних – Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) – відомостей, що містять, на думку заявника, потерпілого чи правоохоронців, ознаки кримінального правопорушення.

Отже, на відміну від КПК 1960 року КПК України 2012 року не те що скасовує інститут дослідчої перевірки та стадії порушення кримінальної справи, а максимально його скорочує з 10 днів до 24 годин, адже, відповідно ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відомості до ЄРДР.

На слідчого, прокурора після внесення відомостей, що свідчать про кримінальне правопорушення до ЄРДР, також покладається зобов'язання розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких

відомостей, надати заявнику витяг з ЄРДР, що фактично заміняє колишню постанову про порушення кримінальної справи.

У Реєстрі автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюються номер кримінального провадження, який складається з коду органу, який розпочав досудове розслідування, року, коду відомства та територіального органу, номеру кримінального провадження [3].

За умов сьогодення факт обмеження у часі уповноважених осіб щодо внесення відомостей в ЄРДР є виправданим та його оцінка займає високий рівень, оскільки ЄРДР слугує незамінним атрибутом органів досудового розслідування, тому що через дану базу ведеться облік, пошук, збирання, захист, зберігання, а також відображення ходу досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Щодо доповнення Положення про порядок ведення ЄРДР, Генеральна прокуратура змінила порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відповідний наказ від 31 січня 2019 року № 16 набув чинності 26 березня. Внесено ряд нових норм, які доповнюють, заміняють та вдосконалюють нормативну базу даного Положення. Є суттєві зміни, а саме:

1) органи Державної кримінально-виконавчої служби позбавлені функцій реєстратора, та виключені з користувачів ЄРДР;

2) вносяться дані до ЄРДР, як про дату затримання особи так і про дату її звільнення;

3) уточнено строки внесення відомостей до ЄРДР, а саме про:

- дату складання (скасування) повідомлення про підозру, дату і час вручення повідомлення про підозру, зміну раніше повідомленої підозри - невідкладно;

- продовження строків досудового розслідування прокурором (статті 219, 295, пункт 1 частини третьої статті 294 КПК України) - протягом 24 годин з моменту задоволення прокурором клопотання з цих питань;

- продовження строків досудового розслідування слідчим суддею (статті 219, 295 1, пункти 2, 3 частини третьої статті 294 КПК України) - протягом 24

годин з моменту постановлення ухвали про задоволення слідчим суддею клопотання з цих питань [2].

Слушно зазначив С.М. Смоков, що у КПК України чітко не визначено час закінчення строків досудового розслідування. Так, ст. 283 КПК вбачає, що досудове розслідування закінчуються зверненням прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про що вносяться відомості до ЄРДР. Водночас, чітко не визначено чи є датою завершення досудового розслідування безпосередньо дата підписання прокурором відповідного клопотання або обвинувального акту, чи дата його направлення до суду (реєстрації у канцелярії прокуратури), чи дата фактичного надходження таких документів до канцелярії суду, чи дата внесення прокурором відповідних відомостей до ЄРДР [6, с. 110-115].

Видається, що саме дата внесення відомостей у ЄРДР є закінченням досудового розслідування.

В результаті вищевикладеного, можна зробити висновки: по-перше – слідчий, прокурор повинні ретельно слідкувати за часом внесення відомостей до ЄРДР, а також часом здійснення певної процесуальної дії; по-друге – законодавцю потрібно вдосконалити норму де б було чітко визначено час закінчення строків досудового розслідування, в контексті внесення відомостей до ЄРДР.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України в редакції від 11.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2536>
2. Про затвердження Змін до Положень про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наказ ГПУ від 31.01.2019 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0179-19#n23>

3. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наказ ГПУ від 06.04.2016 № 139 в редакції від 26.03.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>

4. Сачко О.В. Правове регулювання дослідчої перевірки інформації про незаконний обіг наркотичних засобів в Україні. Право і суспільство - №2 -2014.

5. Слінько С.В. Теорія і практика досудового розслідування: генезис та перспективи реформування: автореф. Дис. На здобуття ступеня канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова-експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С.В. Слінько. – Дніпропетровськ, 2010. – 36 с.

6. Смоков С.М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, №1, 2013, 110-115 с.

7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : В 2т. / М.: издательство «Наука», 1970. – Т.2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву.

Моисеева И.А.,

доцент кафедры уголовного права,

уголовного процесса и криминалистики,

кандидат юридических наук, доцент

(Гродненский государственный университет

имени Янки Купалы, Республика Беларусь)

ЛЕГАЛИЗАЦИЯ (ОТМЫВАНИЕ) СРЕДСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ, КАК РЕАЛЬНАЯ УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА

Проблема противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, приобретает все большую актуальность как для отдельно взятых государств, так и для мирового сообщества в целом. Легализация

(«отмывание»), с одной стороны, сопутствует экономической преступности, а, с другой стороны, расширяет преступную деятельность, криминализует экономику и способствует росту коррупции. Эксперты ФАТФ отмечают прямую зависимость числа совершаемых коррупционных преступлений от эффективности мер борьбы с «отмыванием» денежных средств. В конечном итоге легализация преступных доходов способна создавать серьезные барьеры на пути к позитивным социально-экономическим преобразованиям.

Что касается влияния на банковский сектор экономики, то следует отметить, что операции, связанные с легализацией («отмыванием») средств, полученных преступным путем, способны увеличить риск потери репутации для банков, а также негативно влиять на курсы валют и процентные ставки. В конечном счете, эти денежные средства поступают в финансовую систему, могут подрывать экономику отдельных стран, создавая серьезную угрозу для национальной и международной безопасности, снижают налоговые доходы государства и, соответственно, наносят косвенный ущерб добросовестным налогоплательщикам (данная потеря доходов означает более высокие ставки налогообложения). Кроме того, рост количества операций, направленных на легализацию («отмывание») средств, полученных преступным путем, ведет к уменьшению доходов всех уровней бюджетной системы, увеличению расходов, необходимых для финансирования правоохранительного сектора, дефициту бюджета, несбалансированности государственной денежно-кредитной политики.

Уголовная ответственность за легализацию преступных доходов впервые была введена в Республике Беларусь в мае 1997 г. Введение уголовной ответственности за легализацию преступных доходов отвечало потребностям правоприменительной практики, столкнувшейся с ростом преступности в стране, продолжавшимся до 2005 года включительно.

Статья 152⁶ УК 1960 года, устанавливавшая уголовную ответственность за легализацию преступных доходов, применялась в Республике Беларусь до 2001 года крайне редко. Она не в полной мере отвечала международным

стандартам в области противодействия этим преступлениям, в частности, Конвенции Совета Европы № 141 «Об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности (ETS N 141)» (заключена в г. Страсбурге 8 ноября 1990 года и до настоящего времени не ратифицирована Республикой Беларусь). Статья 235 УК 1999 года, действующего в стране в настоящее время, согласуется с её положениями, хотя до 2010 года четырежды подвергалась тем или иным правкам.

Согласно ст. 235 Уголовного кодекса Республики Беларусь легализация («отмывание») средств, полученных преступным путем, – это совершение финансовых операций со средствами, полученными заведомо преступным путем, для придания правомерного вида владению, пользованию и (или) распоряжению указанными средствами в целях утаивания или искажения происхождения, местонахождения, размещения, движения или действительной принадлежности указанных средств.

В соответствии со ст. 1 Закона № 165-З при осуществлении банковских операций под финансовой операцией понимаются открытие банковского счета, разовые платеж, перевод, поступление, выдача, обмен, внесение средств. При осуществлении депозитарных операций под финансовой операцией понимаются открытие счетов «депо», депозитарный перевод ценных бумаг. Следовательно, согласно ст. 1 Закона № 165-З преступление, предусмотренное ст. 235 УК, признается выполненным независимо от формы и способа осуществления сделки с имуществом, полученным преступным путем.

Легализация («отмывание») средств, добытых преступным путем, невозможна без реально совершённого ранее предшествующего преступления, предметом которого выступили эти средствами. Зачастую таким предшествующим преступлением является незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов (ст. 328 Уголовного кодекса Республики Беларусь) и незаконное перемещение через таможенную границу Евразийского экономического союза или Государственную границу Республики Беларусь наркотических средств,

психотропных веществ либо их прекурсоров или аналогов (Ст. 328¹ Уголовного кодекса Республики Беларусь).

Обобщенная модель легализации («отмывания») средств, полученных преступным путем, состоит из трех стадий: 1) размещение; 2) расслоение и 3) интеграция.

Осуществление расчетов с минимальным набором сведений для идентификации (в частности, в случае с электронными кошельками) создает максимально благоприятные условия для использования этих технологий в схемах, направленных на легализацию («отмывание») средств, полученных преступным путем. Иногда бывает трудно определить, из какой страны осуществляется доступ по Интернету к персональным счетам.

На стадии размещения преступники изменяют форму денежных средств, чтобы скрыть их нелегальное происхождение. Именно на этой стадии при осуществлении расчетов с использованием электронных денег существуют определенный риск легализации («отмывания») средств, полученных преступным путем. Причины этого следующие: а) анонимность клиентов на некоторых интернет-сайтах и в системах электронных платежей; б) отношения с клиентами являются заочными; в) возможность многократной регистрации; г) удаленный доступ к интернет-сайтам и системам электронных платежей; д) относительная анонимность некоторых способов платежей.

На стадии расслоения преступники пытаются скрыть следы уже совершенного преступления, по которым их могут выявить и привлечь к ответственности. В последнее время на данной стадии стали активно использоваться технологии дистанционного банковского обслуживания (ДБО) и системы, осуществляющие электронные платежи. Исследователи называют следующие источники риска легализации в условиях осуществления расчетов с использованием электронных денег на стадии расслоения: а) быстрота перевода денежных средств; б) глобальный характер операций и проблема подсудности; в) объем (большое количество операций и сумм); г) ограниченное участие человека.

На стадії інтеграціїпреступники трансформують денежные доходи, полученные от противозаконной деятельности, в средства, имеющие внешне легальное происхождение.

Легализацией («отмыванием») признается сокрытие преступного происхождения денежных средств и иного имущества, прерывание связи преступных доходов с источником их происхождения. Таким образом, состав легализации («отмывания») преступных доходов могут образовать только такие сделки и (или) финансовые операции, в результате которых происходит прерывание связи преступных доходов с источником их происхождения, а виновные лица получают возможность использовать их под видом собственных легальных доходов.

Все сказанное выше позволяет сделать вывод о том, что необходимо выработать слаженную систему государственного контроля, позволяющую пресечь возможность легализовать («отмыть») средства, полученные преступным путем.

Мудрецька Г.В.,

доцент кафедри кримінального процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Запровадження інституту спеціального досудового розслідування створило реальну можливість для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини, але з метою ухилення від неї переходять від органів досудового розслідування та суду на території інших держав, а також – на окремих територіях країни, на яких через тимчасову

окупацію та проведення антитерористичної операції не функціонують органи державної влади України.

Аналізуючи нормативну регламентацію цього провадження, варто зазначити, що воно є особливим порядком кримінального провадження. Про це свідчить чітке коло злочинів, провадження щодо яких може здійснюватися в такому порядку; спеціальний суб'єкт, стосовно якого здійснюється провадження; законна підстава здійснення, передбачена в КПК. Запровадження інституту спеціального кримінального провадження в нашій державі пов'язується зі спрощенням і прискоренням кримінального судочинства. Здійснення такого провадження за наявності гарантій забезпечення прав особи, закріплених у Конвенції, цілком позитивно сприймається Європейським судом з прав людини [1, с 421–430].

Дійсно, здійснення спеціального досудового розслідування в Україні не суперечить міжнародно-правовим актам та відповідає рішенням Європейського суду з прав людини. Зокрема, в Резолюції 75 (11) Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії регламентації розгляду, який проводиться за відсутності обвинуваченого» 1973 року, одним із перших критеріїв визначено його винятковий характер. Серед гарантій, які мають бути забезпечені під час такого провадження, називають: 1) наявність згоди підозрюваного або обвинуваченого на його застосування, якщо санкція інкримінованого йому кримінального правопорушення не передбачає позбавлення волі; 2) участь захисника; 3) належне повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого про місце і час проведення процесуальних дій з його участю у слідчого, прокурора чи в суді; 4) заборона застосовувати цей порядок щодо неповнолітніх; 5) право засудженого на оскарження заочного вироку тощо [2].

Проте, європейський досвід свідчить не на користь української моделі спеціального кримінального провадження [3, с. 35]. Зокрема, фундаментальним правам людини, закріпленим у п. 3 «d» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 3 «с» ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції) та інших міжнародних документах. У п.п.

60, 61 Доповіді, схваленої Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні у березні 2011 року, зазначено право кожного на: виклад своєї позиції [4, с. 181], що передбачає особисту присутність обвинуваченого в суді. Вказане положення вбачається також із засад судочинства, визначених у ч. 2 ст. 129 Конституції України та ст.ст. 7, 20-23 КПК України, зокрема змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення права обвинуваченого на захист, доступу до правосуддя і безпосередності дослідження доказів судом [5]. На думку фахівців, зміни соціально-політичного, воєнного й економічного характеру й доповнення до норм кримінального процесуального законодавства здебільшого спрямовані на досягнення конкретної мети. Проте частина правовідносин так і залишилася недостатньо врегульованою. Вочевидь, що проведення спеціального досудового розслідування за своєю формою і змістом є новим специфічним правовим інститутом, тож належало б закріпити ці новели серед основних засад кримінального провадження. На підставі чого на практиці постає безліч запитань щодо дотримання гарантій підозрюваного та здійснення уповноваженими органами процесуальних дій у межах спеціального досудового розслідування. Так, згідно з ч. 5 ст. 139 КПК України ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження [6]. Тобто для застосування спеціального кримінального провадження необхідна певна юридична сукупність, зокрема, оголошення особи у міжнародний та/або міждержавний розшук. В ст. 5 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року № 1632-VII встановлено, що ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває в районі

проведення антитерористичної операції, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому КПК України, з особливостями, встановленими цим Законом. Вимога про оголошення у міждержавний або міжнародний розшук не поширюється на випадки, якщо вирішується питання про застосування стосовно цих осіб спеціального кримінального провадження. Тобто, законодавець закріпив норму, що неявка відповідної особи, яка перебуває в зоні проведення антитерористичної операції, на виклик уповноваженої особи або органу понад два рази без поважної причини є підставою для «автоматичного» початку спеціального кримінального провадження. Проте, наведені приписи закону суперечать ч. 3 ст. 9 КПК України, де визначено, що закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України. З викладеного слідує, що пріоритетне значення надається саме КПК України як нормативно-правовому акту, який є основним, ключовим у регулюванні кримінальних процесуальних правовідносин, а тому у випадку виникнення будь-яких суперечностей між його положеннями і нормами інших нормативно-правових актів, застосовуватися мають норми КПК України.

Література:

1. МакБрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. [2-ге вид.]. К.: К.І.С, 2013. 576 с.
2. Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. *Право і Безпека*. 2015. № 2 (57) URL: <http://oaji.net/articles/2016/2258-1452250729.pdf>
3. Попелюшко В. Провадження in absentia у кримінальному процесі Німеччини. *Право України*. 2015. С. 34–42.
4. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) / Пітер Ван Дайк,

Грета Галлер, Джефрі Джоуел, Каарло Туорі; пер. з англ. С. Головатого (за підтримки Американської агенції з міжнародного розвитку / USAID) // *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.

5. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3(15). С. 1–7 URL:<http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/baulin.pdf>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 8.

Навроцька В.В.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ У РАЗІ СМЕРТІ ПОТЕРПІЛОГО

Згідно з положенням ст.46 КК України, підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності містить два складові елементи, взяті у своїй єдності:

- 1) примирення особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості (крім корупційних злочинів) із потерпілим від цього злочину;
- 2) відшкодування зазначеною особою завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди.

Це вимагає тлумачення словосполучення «відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» як обов'язкової умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим

згідно ст.46 КК України. Зокрема, необхідно з'ясувати, чи можливе виконання цієї умови у разі, якщо злочином спричинено смерть потерпілого.

Слід зазначити, що науковий підхід у тлумаченні відповідної проблеми теж достатньо суперечливий [3, с.166; 4, с.107; 11, с.136]. Свого часу я й сама обстоювала точку зору, згідно якої смерть безпосередньо постраждалого від злочину не виключає закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України у разі примирення близьких родичів та членів сім'ї загиблого із його кривдником [5, с.208; 6, с.60-63; 7, с.78; 8, с.322-323; 9, с.70-71]. Проте нині мій підхід до вирішення відповідного питання змінився кардинально [10].

Зараз моя позиція щодо аналізованої проблеми, така:

1. Поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі далеко не тотожні. У значенні, в якому це поняття неодноразово використовується у КК України, потерпілий – це учасник суспільних відносин, що охороняються від злочинних посягань, це особа, якій злочином безпосередньо заподіюється фізична, моральна чи матеріальна шкода.

Кримінально-процесуальне поняття «потерпілого» законодавець ввів для того, аби виділити його з поміж інших учасників кримінального судочинства, наділити певними правами й обов'язками. Водночас, особа стає потерпілим у кримінально-правовому сенсі одразу після вчинення щодо неї злочину (чи іншого суспільно-небезпечного діяння) незалежно від початку кримінального провадження з цього приводу. Кримінально-правове поняття потерпілого має бути (і є!) первинним стосовно відповідного кримінально-правового поняття. Воно необхідне для того, аби вирішити питання, пов'язані із криміналізацією, кваліфікацією суспільно-небезпечних діянь, диференціацією кримінальної відповідальності та звільненням від неї.

2. Відтак, права, які надаються потерпілому у кримінально-правових відносинах, може реалізувати лише він сам особисто. Лише особа, якій злочином заподіяно шкоду, може оцінити ступінь своїх страждань, прощати

(або ж, навпаки, не прощати) злочинця, приймати (чи не приймати) від нього вибачення, миритися (або не миритися). Будь-які інші особи не можуть вирішувати відповідні питання від імені самого потерпілого, бо це означає підміну учасників відповідних суспільних відносин.

3. Стаття 46 КК України серед підстав звільнення на першому місці ставить саме примирення з потерпілим (це відображено, зокрема, у назві цієї статті). Відшкодування завданих злочином збитків або усунення заподіяної шкоди є похідною підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. Відшкодування або усунення шкоди можливе лише у нерозривному зв'язку з примиренням: якщо немає примирення, то потерпілий не зобов'язаний таке відшкодування приймати. Неможливо провести відшкодування або усунення шкоди без ясно вираженої згоди самого потерпілого.

4. Право на примирення – це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким ні присвоєне, не може бути нікому делеговане. Таке право є природнім правом людини, похідним від інших прав людини (таких як право на життя, права на особисту свободу, права на свободу вираження поглядів, права на справедливий суд). Узурпування права на примирення іншими особами (нехай і визнаними потерпілими від злочину у кримінально-процесуальному сенсі), є наругою над правами людини. Тим більше воно недопустиме, коли стосується загиблого внаслідок злочину, котрий не може виразити свою волю. Перебирання такого права іншими особами є наругою над пам'яттю, добрим іменем, волевиявленням загиблого. Існує великий ризик зловживання цим правом внаслідок підкупу, який маскується відшкодуванням завданих злочином збитків.

5. Будь-які кримінально-правові наслідки вчинення злочину, включаючи звільнення від кримінальної відповідальності, не повинні стояти на заваді реалізації завдань КК України (ч.1 ст.1 цього Кодексу). Звільнення від кримінальної відповідальності (а, тим самим - і від покарання) можливе лише тоді, коли навіть при його застосуванні будуть досягнуті цілі, задекларовані у ч.2 т.50 КК України (зокрема, кара винного). Лише особа, особисто якій

злочином заподіяно шкоду, може оцінювати доцільність чи недоцільність відплати (кари) за посягання щодо неї. Інші особи, котрі особисто не постраждали від злочину (зокрема, визнані потерпілими у процесуальному розумінні), не можуть у повному обсязі оцінити масштаби та глибину страждань, болю, переживань потерпілого від злочину.

6. Злочин (як явище суспільно небезпечне) заподіює шкоду, насамперед, не конкретній фізичній особі, а суспільним інтересам. Право помилювання злочинця взагалі-то прерогатива Президента як представника усієї держави, а не осіб, визнаних потерпілими у кримінально-процесуальному значенні. Врахування позиції потерпілого при застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України, жодним чином не змінює публічно-правовий характер відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину тоді, коли свою волю і ставлення до вчиненого виражає сама особа, яка була учасником відповідних суспільних відносин. Разом із тим, надання права говорити за іншого (загиблого!) його родичам чи іншим особам, визнаним потерпілими у процесуальному значенні, означає переведення вирішення питання про правові наслідки злочину у приватно-правову сферу – сферу перемовин та торгів про те, скільки ж коштує таке «примирення».

7. Інститут потерпілого у кримінальному процесі має корінні відмінності від однойменного матеріально-правового поняття. Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи (це, зокрема, стосується вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених ст.118 КК України («Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони чи перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця»), ч.1 ст.119 КК України («Вбивство через необережність»), ч.3 та 4 ст.134 КК України («Незаконний аборт або стерилізація») та ч.2 ст.137 («Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей»)), то права потерпілого можуть мати близькі родичі чи члени сім'ї безпосередньо постраждалого (ч.6 ст.55 КПК України). Але з такими особами регламентоване ст.46 КК України примирення не може відбутися, позаяк вони не є потерпілими у матеріально-правовому сенсі.

Потерпілий у процесі (про якого йдеться у ч.6 ст.55 КПК України) – це своєрідний представник особи, яка особисто не може захистити свої процесуальні права та виразити процесуальні інтереси. Він, звісно ж, має й власні процесуальні права, проте не наділяється правами виражати волю того, хто постраждав від злочину, зокрема, миритися / чи не миритися із кривдником.

8. Невизнання за потерпілим як учасником кримінального процесу права на примирення зовсім не означає втрату права на відшкодування завданих збитків. Будь-яка шкода, заподіяна злочином, повинна бути компенсована своєчасно та в повному обсязі, безвідносно до того, відбулося чи не відбулося примирення. Примирення може впливати лише на правове становище винного. Якщо ж внаслідок злочину потерпілий загинув, то те, що немає з ким миритися, повинен насамперед і головним чином відчувати на собі винуватець смерті.

9. У контексті ст.46 КК України поняття «відшкодування завданих збитків» означає компенсацію завданої злочином матеріальної шкоди. «Усунення заподіяної шкоди» - це компенсація завданої фізичної чи моральної шкоди, приведення порушеного блага у попередній (існуючий до злочину) чи максимально близький стан. Така компенсація може бути здійснена у різній формі, у тому числі й шляхом виплати матеріального еквівалента такої шкоди – затрат на лікування, протезування, плати за моральні страждання та переживання. Звісно, що фізична чи моральна шкода не можуть бути усунуті в повному обсязі, таке усунення не більше, як юридична фікція.

10. Життя як унікальна цінність не піддається відшкодуванню, у випадку смерті потерпілого воно не може бути відновлене. Тому у разі вчинення злочину, внаслідок якого настала смерть потерпілого, усунення заподіяної шкоди неможливе.

11. Життя іншої людини є унікальною цінністю, особливим об'єктом правової охорони. Розпоряджатися ним може лише сам носій життя. Чинне законодавство не передбачає (і, навіть, забороняє) будь-які угоди, які стосуються життя іншої людини. Не викликає сумніву, що така позиція

стосується і примирення з тим, хто позбавив життя, прийняття компенсації за смерть іншої людини.

Відтак, напрошується єдино можливий висновок із викладеного вище: у разі настання смерті потерпілого внаслідок злочину, неможливе звільнення від кримінальної відповідальності на підставі, передбаченій ст.46 КК України. Адже неможливе ні примирення з потерпілим (мириться уже немає з ким), ні усунення заподіяної шкоди (оскільки смерть – це незворотній наслідок).

Вчасна і повна компенсація витрат, обумовлених смертю потерпілого (зокрема, на поховання, у зв'язку із втратою годувальника) може і має бути врахована як дійове каяття при призначенні покарання (п.2 ч.1 ст.66 КК України), а не як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що аналогічний висновок відображено й у Постанові Верховного Суду України від 16 січня 2019 р. [12].

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. №2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 р. №4652-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 1152с.
4. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України: Монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ; Ліра лтд., 2004. 216с.
5. Навроцька В. Закриття кримінальної справи за примиренням сторін як компромісний спосіб вирішення конфлікту *Законодавче регулювання альтернативних способів вирішення спорів. Світова та національна практика ADR*: матеріали Третього львівського міжнародного форуму (Львів, 27-28 травня 2010 року). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2010. С.202-212.

6. Навроцька В. Захист близькими родичами померлого від злочину своїх процесуальних інтересів у справах публічного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №7. С.60-63.

7. Навроцька В.В. Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням сторін як альтернатива кримінальному переслідуванню *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні*: матеріали Другого львівського міжнародного форуму (Львів, 26-29 травня 2009 року). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. С.75-80.

8. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440с.

9. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: дис. ...канд.. юрид. наук: 12.00.09 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2007. 255с.

10. Навроцька В.В., Навроцький В.О. Науковий висновок (поданий до Верховного Суду України) щодо змісту поняття потерпілого від злочину в ст.46 КК та можливості усунення заподіяної шкоди у разі смерті потерпілого у справі №39/397/17.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384с.

12. Постанова Верховного Суду України від 16 січня 2019 р. (справа №439/397/17; провадження №13-ббкс18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

Пайда Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ В БАНДИТИЗМІ

У добу реформування політичного та економічного життя країни вагомого значення набуває підвищення рівня ефективності боротьби зі злочинами, в тому числі за рахунок озброєння правоохоронних органів ефективними методиками їх розслідування. Не виключення в цьому плані й розслідування бандитизму, як одного з особливо тяжких злочинів. Аналіз матеріалів слідчо-судової практики показує, що нерідко суди визнають недостатніми докази, якими сторона обвинувачення обґрунтовує наявність банди та виправдовує обвинувачених за цим пунктом. Серед причин недостатньої якості слідства не останнє місце посідають криміналістичні прорахунки при допиті підозрюваних.

Зважаючи на те, що бандитизм згідно зі ст. 257 Кримінального кодексу України визначається як організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі, можна стверджувати, що під час розслідування цього злочину, слідчому треба враховувати багато факторів, від яких залежатиме як правильність кваліфікації дій членів такого формування, так і правильність оцінки наявності ознак банди як організованої групи взагалі. Багато з цих ознак є суб'єктивними (мета створення банди, обізнаність членів про її озброєність та ін.), а тому допит підозрюваних є важливим (але, підкреслимо, далеко не єдиним) засобом їх доказування.

Змістом допиту, як відомо, є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення. В навчальних джерелах він визначається як процес передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини та осіб. Така інформація надходить до допитуваного в момент

сприйняття ним тих або інших явищ або предметів, запам'ятовується, а під час допиту відтворюється і передається слідчому, тобто допит має пізнавальний характер [1, с. 352].

Для того, щоб допит був ефективним, слідчий повинен чітко усвідомлювати, яку інформацію і за допомогою яких прийомів він має намір отримати. Тактика допиту підозрюваних під час розслідування бандитизму, ґрунтуючись на загальних тактичних рекомендаціях проведення цієї слідчої (розшукової) дії, в той же час має суттєві особливості, обумовлені специфікою тактичних цілей розслідування та слідчими ситуаціями, коли відсутні відомості, що дозволяють скласти всебічне уявлення про подію злочину, а також не вивчені особистості підозрюваних.

Варто зазначити, що перед проведенням допиту, незалежно від статусу допитуваної особи, слідчий має ретельно підготуватися до проведення слідчої (розшукової) дії шляхом вивчення наявних матеріалів кримінального провадження, а також скласти письмовий план. На практиці слідчі нехтують цією рекомендацією, що призводить до затягування, необхідності проведення додаткових допитів, а це негативно впливає на розслідування бандитизму, оскільки, зазвичай, співпраця підозрюваних зі слідством досить пасивна.

Якщо склалася слідча ситуація, за якої члени банди затримані, то необхідно кожного з них допитати як підозрюваного. Предмет допиту підозрюваних може охоплювати обставини, що пов'язані з причинами затримання, роллю у нападах, зі стосунками з особами, які брали участь у вчиненні злочинів, лідерами банди, визначенням об'єктів нападу тощо. Найбільш пріоритетним залишається з'ясування інформації про інших учасників банди [2, с. 419].

Допит підозрюваних у бандитизмі має досить складний характер, з огляду на те, що цей злочин нерідко вчиняються вчинятися раніше судимими особами, які мають досвід протидії розслідуванню. Крім того, члени банди часто заздалегідь узгоджують лінію поведінки на випадок їх викриття. Тому треба особливу увагу звертати на послідовність допиту членів банди. Якщо відомо,

що конкретний член банди є менш психологічно стійким або він є новачком, то з нього треба розпочинати допит, щоб потім ефективно використовувати його показання. В деяких випадках, навпаки, першим допитується організатор групи. У разі отримання від нього правдивих відомостей досить легко проводяться допити інших учасників.

Якщо допитується декілька підозрюваних, потрібно визначити послідовність і черговість їх допиту. Як тактичні прийоми при допиті підозрюваних можуть бути використані такі прийоми як пошук «слабкої ланки», використання конфліктної ситуації між членами банди («роз'єднання членів банди»), демонстрація доказів тощо.

Як справедливо зазначає В. В. Бичков [3, с. 19], застосування тактичних прийомів при допиті підозрюваних залежить від займаної ними позиції. Тобто або вони надають правдиві відомості, або вони надають частково правдиві свідчення, або вони надають неправдиві відомості чи взагалі відмовляються їх давати. Слідча практика свідчить про те, що на початковому етапі розслідування бандити зазвичай дають неправдиві свідчення або ж відмовляються їх давати. В такому разі отримання інформації та викриття підозрюваного проводиться за допомогою використання тактичних комбінацій, операцій а також систем тактичних прийомів допиту. До таким прийомів відносять:

1. Прийоми емоційного впливу: використання протиріч між інтересами; використання чинника раптовості (несподівані питання); використання позитивних якостей особистості; спонукання до співпраці шляхом ознайомлення допитуваного із пом'якшуючими обставинами; посилення прихованих і явних конфліктів в банді.

Для застосування прийомів емоційного впливу, як зазначає В. В. Мозяков, допит доцільно починати з того учасника банди, щодо якого наявна більша кількість інформації та щодо якого зібрано найбільша кількість обвинувальних доказів, або з того, хто з членів банди є більш комунікабельним, відвертим, легковажним чи емоційним [4, с. 737].

Особливої ефективності набувають схожі за характером прийоми «використання протиріч між інтересами» та «психології розкладання злочинної групи», які використовуються у випадках повідомлення неправдивих показань або відмови від дачі показань. Для цього необхідно створити умови інформаційного обмеження для підозрюваних, взятих під варту. В першому випадку слідчий наголошує на тому, що допитані співучасники вказали на його вину в організації та виконанні злочину, або співучасники мають докази щодо його вини. Інколи буває, що допитуваний буде мати суперечності щодо організації діяльності банди чи інші внутрішні конфлікти, а тому може надавати правдиві відомості про кожного співучасника у зв'язку з особистою неприязню. В другому випадку в ході допиту слідчим створюються обґрунтовані підстави вважати, що певний співучасник міг розповісти повні й достовірні відомості про подію злочину, а тому відмова давати правдиві показання іншими співучасниками лише зашкодить їхньому підготовленому алібі.

2. Тактичні прийоми логічного впливу: демонстрація доказів, що спростовують свідчення допитуваного, від менш вагомих до більш вагомих; демонстрація доказів, які вимагають конкретизації показань, що призводить до виникнення протиріч між раніше наданими свідченнями або показаннями співучасників; логічний аналіз протиріч у показаннях допитуваного та його співучасників.

Прийоми логічного впливу рекомендується використовувати для спростування, викриття неправдивої заяви про алібі учасника банди, тобто про відсутність допитуваної особи на місці події, або перебування в цей час в іншому місці.

3. Тактичні комбінації: створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого; маскування головної мети допиту (метод непрямого допиту); приховування від допитуваного обізнаності слідчого про певну сукупність обставин; допущення легенди (вільна розповідь

допитуваного завчасно підготовленого неправдивого алібі для подальшої перевірки).

У конфліктній ситуації для ефективного отримання достовірних показань використовують метод непрямого допиту, який полягає в постановці слідчим другорядних питань, які допитуваному видаються такими, що не відносяться до безпосереднього предмету допиту. При цьому питання повинні конкретизувати головне питання, але фактично маскуючи його (наприклад, якщо виявлені відбитки пальців підозрюваного, то варто задавати такі питання, відповіді на які виключають можливість стверджувати, що ці відбитки залишені не в момент вчинення кримінального правопорушення, а раніше або пізніше).

Таким чином, допит підозрюваних при розслідуванні бандитизму є складною в тактичному плані слідчою (розшуковою) дією, оскільки, як правило, протікає в конфліктній ситуації, зумовленій активною протидією з боку допитуваних, необхідністю вирішення додаткових тактичних завдань, пов'язаних з визначенням послідовності допиту злочинців, а також з'ясуванням обставин створення та функціонування організованого злочинного угруповання. Але ці труднощі можуть бути подолані за рахунок грамотного застосування арсеналу відповідних тактичних прийомів, в тому числі, з використанням притаманних банді, як і будь-якій соціальній групі, внутрішніх конфліктів.

Література:

1. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В. Криміналістка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
2. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.
3. Бычков В. В. Особенности допроса подозреваемого в бандитизме. *Следователь*, 2005. №7. С. 18-20.
4. Мозяков В. В. Руководство для следователей. Москва: Экзамен, 2005. 912 с.

Поляк Ю.П.,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу

факультету №1 ПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Науково-технічна революція, динамічний розвиток суспільних відносин та процеси реформування кримінально-процесуального законодавства є безперечними рушійними силами на шляху до встановлення якісно нових підходів у дослідженні питань фіксації процесуальних дій за допомогою технічних засобів.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 103 КПК України однією з форм фіксування кримінального провадження є фіксування процесуальних дій на носії інформації, за допомогою технічних засобів. Відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК України рішення про фіксацію процесуальної дії під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим [1].

Під технічними засобами, які застосовуються у кримінальному провадженні розуміють сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, повному, швидкому та неупередженому розслідуванню кримінальних правопорушень [2 с. 14].

Дійсно поняття технічних засобів є комплексним та багатограним за своєю природою та суттю, що включає безліч елементів пізнавально-практичної діяльності суб'єкта, який здійснює ті чи інші процесуальні дії.

Слід звернути увагу на те, що застосування науково-технічних засобів може бути ефективним і взагалі допускається лише за наявності відповідності їх таким неодмінним умовам, які вони повинні задовольняти:

1) дотримання морально-етичних принципів сучасного суспільства, тобто вони повинні бути безпечними для життя та здоров'я учасників процесуальної дії, не принижувати чию-небудь гідність, проведення дослідів і маніпуляцій не повинно бути аморальним в очах учасників, особливо тих, щодо яких здійснюється дослідження;

2) науковість засобів полягає у тому, що вони повинні мати наукову обґрунтовану можливість і практичну результативність їх технічної конструкції та застосування, прогнозовану можливість отримання об'єктивних, вірогідних і відтворюваних результатів;

3) законність засобів означає те, що повинна бути чітка законодавча регламентація порядку їх застосування, фіксації отриманих результатів, умов і процедури примусового їх застосування, визначення виключного кола осіб, які мають право їх застосовувати [3 с. 27].

Існують різні критерії поділу науково-технічних засобів, що використовуються під час проведення процесуальних дій. Так за видом наукові-технічні засоби розподіляють на: прилади, апаратуру й обладнання, інструменти та пристосування, приладдя та матеріали, а також комплекти технічних криміналістичних засобів. За цільовим призначенням, тобто функцій, для виконання яких призначено конкретний технічний засіб, розрізняють засоби призначені для: виявлення слідів і предметів, тобто речових доказів, фіксації слідів і криміналістично значущої інформації, виготовлення матеріальних моделей слідів і знарядь злочину, закріплення та вилучення об'єктів, їх попереднього та експертного дослідження, дистанційного провадження слідчих (розшукових) дій, криміналістичної реєстрації, наукової організації праці слідчого, забезпечення особистої безпеки співробітників правоохоронних органів, фіксації правопорушників на місці події та попередження злочинних посягань [4 с. 42-43].

Аналізуючи слідчу та судову практику можна дійти до висновку, що більша частина технічних засобів, які застосовуються при розслідуванні злочинів пов'язані із застосуванням фотографування, звуко- чи відеозапису, засобів вимірювання, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, відбитків та зліпків, спрямовані на фіксацію слідів злочинів. [5 с. 321].

У системі слідчих (розшукових) дій особливе місце через процедуру проведення та застосування технічних засобів посідає обшук. Слід відзначити дієвість та суспільну необхідність такої процесуальної дії.

Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Відповідною правовою підставою проведення обшуку є ухвала слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. А згідно зі ст. 236 КПК України при обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження тобто послуговуватись відповідним технічним оснащенням [1].

Потрібно зазначити, що відеофіксацію обшуку слід починати з того моменту, коли особі, яка є власником приміщення, де проводиться обшук, слідчий пред'являє ухвалу про проведення обшуку. Спеціалісту слід фіксувати на відеофонограму всіх учасників обшуку та всіх осіб, які перебувають у приміщенні, що обшукується. Він здійснює зйомку інтер'єру кімнат, які належить обшукати. Матеріали відеозапису повинні відображати: момент роз'яснення прав і обов'язків учасників слідчої (розшукової) дії, заходи слідчого щодо організації обшуку. Обов'язково слід зафіксувати момент, коли слідчий пропонує власнику приміщення добровільно показати місця, де

приховані предмети, цінності, які становлять інтерес у кримінальному провадженні та видати їх. Проведений за допомогою звуко-, відеозаписувальних технічних засобів запис під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Підсумовуючи вищевикладене треба сказати, що проведення обшуку є безсумнівно однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій, яка вимагає значних витрат сил, часу, а також системи різнобічних знань слідчого. Фіксування перебігу цієї процесуальної дії має вирішальне значення у кримінальному провадженні [6 с. 40-43].

Під час здійснення досудового розслідування, слідчий, як уповноважена особа здійснювати кримінально-процесуальну діяльність формує об'єктивну картину, підтвердження або ж спростування існування тих чи інших суспільних явищ за допомогою такої слідчої (розшукової) дії, як допит.

Допит – це процесуальна слідча (розшукова) або судова дія, що є регламентованим кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [4 с. 306].

Допит за своєю природою є комплексною, пізнавально-психологічною діяльністю, оскільки проходить у формі спілкування, бесіди. Саме під час здійснення цієї слідчої (розшукової) дії надзвичайно важливе значення на початковому етапі має встановлення психологічного контакту між процесуально уповноваженою особою та допитуваним. Потрібно встановити сприятливу емоційну атмосферу, довірчі відносини, бо саме це визначить ефективність, а головне результативність такої процесуальної дії.

Відповідно до ч. 5 ст. 224 КПК України під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис [1 с. 142].

Застосування відеозапису для фіксації допитів зводить нанівець відмову від раніше даних показань та їхньої зміни, дозволяє спростувати вигадані заяви

обвинувачених та інших осіб про нібито застосовані в ході досудового слідства протизаконні прийоми, а також дає судові повну можливість оцінити отримані в ході цих слідчих дій показання [7 с. 329].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 15 березня 2019 року – Харків : Право, 2019. – 374 с.
2. Рибалко Ж.Л. Застосування технічних засобів у кримінальному провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ж.Л. Рибалко – К., 2014 – 21 с.
3. Доказування в кримінальному провадженні : науково-практичний посібник / В.Г. Гончаренко ; Академія адвокатури України К. : Прецедент, 2014 – 42 с.
4. Криміналістика : підруч. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.] : за ред. В.Ю. Шепітька – 5-те вид. переробл. та допов – К. : Ін Юре, 2016 – 640 с.
5. Кримінальне забезпечення розслідування злочинів : Монографія / Ю.М. Чорноус – Вінниця : ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2017 – 492 с.
6. Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів [Текст] : метод. Рек. / [В.В. Невгад, Р.М. Дударець, А.А. Саковський, М.П. Климчук] – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 67 с.
7. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська] – 2-е вид., перероб. і доп – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017 – 480 с.

Резнік Ю.С.,

старший викладач,

кандидат юридичних наук

(Національна академія прокуратури України)

ЗМАГАЛЬНІСТЬ В ЗАСТОСУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективність використання досягнень науки і техніки в розслідуванні, а також у судовому розгляді кримінальних справ залежить від врахування сучасних наукових можливостей і різних факторів, обумовлених реаліями слідчої та суддівської роботи.

Безумовно, основна форма використання спеціальних наукових знань в розслідуванні та в судовому розгляді кримінальних справ - це судова експертиза. Всі процесуальні дії, змістом яких є застосування спеціальних знань, пов'язані з цим інститутом.

В умовах побудови правової держави, проведення судової реформи є сенс звернутися до досвіду країн з розвиненою демократією. Як відомо, прикладом реалізації принципів правової держави в реальному житті багато в чому є Німеччина. У теорії доказів, в експертній і судовій практиці ФРН поширена думка, що експерт може давати свій висновок тільки в вірогідній формі. За свідченням самих німецьких фахівців, для визначення доказової цінності результатів техніко-криміналістичних досліджень застосовується теорія ймовірностей, причому перед проведенням порівняльних досліджень поверхневих слідів «як правило, ставиться питання, наскільки ймовірним є залишення слідів одним і тим же предметом?».

Вищесказане не означає, що будь-який висновок експерта, в якому будь-яка обставина встановлена з певною ймовірністю може бути використана як доказ. Необхідною умовою цього має бути визначеність ймовірного висновку експерта, тобто експерт повинен виділити одну з альтернатив, віддати їй перевагу, обґрунтувати за допомогою спеціальних знань її найбільшу

(найменшу) ймовірність. Якщо ж у висновку буде сказано, що існує певна ймовірність якої-небудь обставини, але не дана оцінка величині цієї ймовірності, то таке заключення (висновок) близько по суті до припущення і може бути визнано невизначеним. Такий висновок, як правило, не сприяє ні встановленню, ні спростуванню даної обставини, а тому є таким, що не відносяться до справи і, отже, не має доказового значення.

Ще три-чотири десятиліття тому оцінювати вірогідність встановлюваного експерт міг, як правило, лише приблизно, якісно і суб'єктивно, на основі особистого досвіду. В даний час судову експертизу широко охопив процес математизації. Вона інтенсивно збагачується досягненнями теорії ймовірностей, математичної статистики, теорії інформації, кібернетики та інших точних наук. Це дозволяє в багатьох випадках надати об'єктивний висновок, підвищити його якість за рахунок кількісних оцінок. Більше того, багато сучасних експертних методик є, по суті, вірогідно-статистичними і дозволяють відповідати на поставлене запитання, можливо, і з високою, але не стовідсотковою надійністю. Такі методики використовуються, наприклад, в портретній експертизі, в почеркознавчій, при встановленні факту контактної взаємодії та інших. Процес збільшення кількості таких методик і розширення кола розв'язуваних з їх допомогою питань носить стійкий характер. Одне з останніх досягнень судової експертизи генотіпоскопія, хоча і дозволяє ідентифікувати людину по крові і іншим слідах біологічного походження, але лише з високим ступенем ймовірності.

Що стосується судової медицини, то на думку В.А. Татаренко «статистична обробка результатів досліджень доцільна і можлива при проведенні судово-медичних експертиз практично всіх об'єктів. При цьому він вважає за необхідне, щоб в кожному конкретному випадку була «визначена ступінь вірогідності висновку експерта»[1, с. 47].

Багато методик наказують експертам давати категоричні або ймовірні відповіді на поставлені питання при досягненні деяких порогових значень (найчастіше різного) ступеня ймовірності встановлюваного факту. Таким

чином, питання про можливість знехтувати малою вірогідністю помилки в кожному конкретному випадку змушений вирішувати сам експерт. Такий стан не можна визнати нормальним. Адже ступінь ймовірності встановлюваного факту, яка дозволить визнати цей факт практично достовірним, а помилку практично неможливою, повинна залежати від тяжкості злочинного діяння, від важливості і значимості результатів експертизи для цієї конкретної справи, в конкретній слідчій ситуації. Експерт не може і не повинен мати всієї цієї інформації. Цілком очевидно, що імовірнісний характер висновків експерта зберігається в цих випадках незалежно від того, чи вибрав експерт категоричну або ймовірну форму для свого висновку [2, с. 47].

Аналіз наукової та спеціальної літератури, положень норм кримінально-процесуального законодавства, судової та слідчої практики дає можливість висловити думку про те, що в процесі призначення та проведення експертизи між суб'єктом розслідування і експертом відбувається «незрима» змагальність; повноцінна змагальність відбувається в ході допиту експерта і фахівця при отриманні відповідних показань. Аналогічна ситуація виникає, коли експерт, фахівець бере участь в судовому процесі.

З приводу цього спостерігається процес виникнення «змагальності експертиз» та «змагальності експертів».

Література:

1. *Татаренко В.А.* Статистико-вероятностный метод определения степени достоверности экспертных выводов/ Судебно-медицинская экспертиза. 1990, № 2. С. 47.
2. Там же. С. 47.

Rogalskaya V.,

Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,

Candidate of Legal Sciences

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)

**EQUALITY OF RIGHTS OF VICTIM AND SUSPECT IN CRIMINAL
PROCEDURE LEGISLATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF
ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL**

Right to a fair trial is regulated by Part 1 of Art. 6 Convention about the protection of human rights and fundamental freedoms [1]. The aforementioned right is also regulated in the national legal acts (Part 1 of Art. 21 the Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC of Ukraine)) [2]. The analysis of the above-mentioned normative legal acts gives the reason to argue that implementation of the aforementioned principle is impossible if at least one of the conditions is absent: an independent and impartial court and procedural equality of the parties.

For fair trial, equality of parties is a meaningful and binding element, the material non-compliance of which at any stage of the proceeding leads to an imbalance of the whole competitive system and gives grounds to ascertain the existence of another form of the criminal process (wanted or mixed).

The comparative analysis of the rights of the victim and the rights of the suspect, after all, the criminal-procedural legal relationship arises precisely in connection with the violation of one of them (the suspect) of the rights and legitimate interests of another (the victim) is of particular interest.

For today, the analysis of the Constitution of Ukraine and the current CPC of Ukraine gives grounds to assert that the rights of the above-mentioned participants are not absolutely equal. This situation is further complicated by the fact that the prosecutor's offices and pre-trial investigations, even when there is an imbalance of rights of the indicated process participants, pay more attention to respecting the rights of suspects than to ensure the rights and legitimate interests of victims.

In accordance with Part 1 of Art. 55 of the CPC of Ukraine, a victim of a criminal proceeding may be an individual who has suffered moral, physical or property damage by a criminal offense, as well as a legal entity which has suffered property damage by a criminal offense.

According to Part 1 of Art. 42 of the CPC of Ukraine, the suspect, is a person who has been notified of suspicion, a person detained on suspicion of a criminal offense or a person against whom a suspicion has been made, but was not handed to him because of not identifying the location of the person, but measures have been taken to convey the manner provided by the CPC of Ukraine for the commitment of messages.

Analysis of the rights of the above-mentioned participants, which in the vast majority are regulated in Art. 62 of the Constitution of Ukraine, Art. Art. 42 and 58 of the CPC of Ukraine allowed us to conclude that all these rights can be divided into two groups: 1) the rights which the legislator equally granted both the suspect and the victim; 2) exclusive rights - rights which are granted only by the suspect or only the victim.

To the first group it is possible to attribute following rights : 1) to know in performing of what criminal offence person suspicion (Para. 1 of Part 3 of Art. 42 of the CPC of Ukraine) essence is suspected, to be notified about election, change or cancellation of measures of supplying of criminal production and ending of pre-judicial investigation (Para. 2 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 2) to testify of the explanatory, or to refuse is to do it (Para. 5 of Part 3 of Art. 42 and Para. 6 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 3) to submit to the investigator, public prosecutor investigation to the proof judge (Para. 8 of Part 3 of Art. 42 and Para. 3 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 4) to declare taps and requests including - and on safety assurance with regard to oneself, close relatives either of the members of one's family, property and housing accommodation (Para. 12, 13 of Part 3 of Art. 42 and Para. 4, 5 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine) 5) to appeal decisions, action or inaction of the investigator, public prosecutor investigation judges (Para. 6 of Part 3 of Art. 42 and Para. 7 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of

Ukraine); 6) to be notified of one's rights (Para. 1 of Part 3 of Art. 42 and Para. 1 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 7) to use native language and when needed - free of charge at the expense of state to use translator (Para. 18 of Part 3 of Art. 42 and Para. 9 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 8) to make the acquaintance with materials of pre-judicial investigation according to Art. 221 CPC of Ukraine including after opening of materials in order there are Art. 290 CPC of Ukraine (Para. 14 of Part 3 of Art. 42 and Para. 11 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 9) to apply hardware at execution of remedial actions, in which he participates (Para. 11 of Part 3 of Art. 42 and Para. 12 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 10) to receive copies of remedial documents and written messages (Para. 15 of Part 3 of Art. 42 and Para. 13 of Part 1 and Para. 5 of Part 2 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 11) to participate in execution of remedial actions during execution of which I to ask questions, to submit one's remarks and objections regarding procedure of actions which it will be recorded to protocol (Para. 9,10 of Part 3 of Art. 42 and Para. 4 of Part 2 of Art. 56 of the CPC of Ukraine), 12) to have defender / representative and to decline at every instant his services (Para. 3 of Part 4 of Art. 42 and Para. 8 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine).

Exclusive rights of the victim can be conventionally separated to two groups: 1) exclusive rights of hurt person who he is allocated as a result of receipt of status “victim” - to immediate acceptance and registration of the application about criminal offence and recognition by his victim (Para. 1 of Part 2 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); to receive from authorised unit, to which he submitted application , document verifying his acceptance and registration (Para. 2 of Part 2 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); to compensation of harm caused by criminal offence in order provided by the law (Para. 10 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); 2) other rights : to reconciliation with suspected and undertaking of agreement of reconciliation (Part 4 of Art. 56 of the CPC of Ukraine); available with materials of criminal production in the case of his closing (Para. 11 of Part 1 of Art. 56 of the CPC of Ukraine).

To two conventional groups it is possible to separate and exclusive rights of suspected 1) exclusive rights of protection or “advantages of protection” which in legal literature received title “favor defensionis” and they are called to compensate absence at the party of protection of those rights which the subjects of powerful authorities on the part of accusation are allocated [3]¹ 2) other rights (to receive clarifications of one's rights (Para. 1 Part 3 of Art. 42 of the CPC of Ukraine), to use participation of the defender at the expense of state (Para. 3 Part 3 of Art. 42 of the CPC of Ukraine) to collect proofs (Para. 8 Part 3 of Art. 42 of the CPC of Ukraine) to receive copies of remedial documents on native or other language which he possesses (Para. 18 Part 3 of Art. 42 of the CPC of Ukraine).

Providing other rights only to the suspect and failing to provide them to the victim and vice versa is a gap that needs to be eliminated as soon as possible, as this indicates a disproportionate amount of procedural rights of these participants in the trial in pre-trial proceedings, which in turn leads to a violation of the “balance of rights” of the parties.

But, by expanding the rights of the victim and the suspect, one must remember that the rights of the participants in the criminal process can not be completely identical, since then the procedural statuses of the subjects of criminal proceedings are “aligned”. Therefore, it is expedient not to provide the victim and suspect with all the exclusive rights that are currently present in the parties to the opposing parties, but only those that do not belong to the exclusive rights of the defense and the exclusive rights of the victim.

Offering this, we understand that in criminal proceedings there is a persistent point of view that it is not necessary to equate the mentioned participants with the rights to pre-trial proceedings, since on the charge side with the victims are the state bodies that carry out pre-trial proceedings and they have the right and are able to

¹ Not to say nothing for the occasion of suspicion against it and to refuse to answer at every instant questions; to give false testimonies; to reference with him(it) as with innocent in crime performing, pursuant to innocence presumption principle; to interpretation of all doubts in validity of fault to his benefit: not to prove one's innocence in crime performing; to require check of detention validity; in the case of detention either preventive punishment applications are to immediate notice of the members of the family, close relatives or other persons of detention and the place of one's stay and other

protect and represent the interests of victims. Ideally, that is the way it really should be, but in real life, the prosecution process does not always have and maintain a single position in the criminal proceedings. Therefore, in our opinion, it would be appropriate to bring the rights of the victim as close as possible to the rights of the suspect, so that they have the opportunity to facilitate the activation of the indictment of the officials who conduct pre-trial proceedings. This, in turn, will help ensure equality of the parties in the pre-trial stages of the criminal process and increase the competition at this stage of the proceedings.

Reference list:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парламент. вид-во, 2000. – С. 27–63.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;

3. Яворський Б.І. Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення функціонування засади змагальності у кримінальному судочинстві: Автореф. дис. ... к.ю.н.:12.00.09 / Б. І. Яворський - Київ, 2010. - С.4.

Романцова С.В.,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА**

Найчастіше жертвами сексуального насильства, стають діти. Згідно із дослідженнями Ради Європи кожна п'ята дитина в Україні стала жертвою різних форм сексуального насильства. Вік дітей постраждалих від сексуального

насильства теж зменшується шаленими темпами, жертвами стають діти від 6 років, однак є випадки коли жертвами стали діти одного року.

Сексуальне насильство – це той вид кримінальних правопорушень, які важко виявляти й розслідувати, оскільки рідні та близькі дітей не хочуть заявляти у правоохоронні органи, побоюючись слідчої й судової тяганини. Адже у випадку відкриття кримінального провадження, здійснення досудового розслідування та передання матеріалів до суду, на практиці дитина має дати свідчення щонайменше тричі, оскільки обов'язковими є допит слідчим потерпілої особи для встановлення обставин вчинення злочину, опитування під час психолого-психіатричної експертизи у випадках розбещення або опитування під час судово-медичної експертизи та свідчення в суді. Разом з тим, як свідчать результати дослідження, здебільшого кількість опитувань значно більша, і бували випадки, коли дітей опитували понад 100 разів [1].

Для розслідування випадків, де жертва – дитина, слідчим та суддям необхідно мати спеціальні навички, бо діти дають показання по-іншому ніж дорослі, не володіють специфічною «дорослою» лексикою, а це ускладнює збір доказів та їх прийняття судом. Наприклад, не можна проводити допит відразу під час прийняття заяви - це дуже травмує психіку та відчуття самоповаги дитини. Допит може бути проведений лише слідчим, але за обов'язкової участі психолога (педагога). В ідеалі в спеціальній зеленій кімнаті. Кожне наступне опитування (а у нас їх може відбуватися до восьми) – зменшує достовірність показів. Дитина вважає: якщо її питають знову, то перший раз вона розповіла щось не те. Кожний наступний раз дитина розповідає про те, як вона розповідала про те, що сталося. А це знижує якість доказів та підвищує шанси злочинця залишитися безкарним.

Більшість спеціалістів (слідчих, суддів тощо) не підготовлені для допиту дітей, які постраждали від сексуального насильства.

Найгірше те, що місцем допитів найчастіше є кабінет слідчого. Показання дитини в більшості випадків фіксуються у протоколі. В деяких випадках, частку яких від загального числа допитів дітей, які постраждали від

сексуального насильства, важко виміряти, все ж таки проводиться відеозйомка допитів. У дуже рідкісних випадках допит проводиться у спеціальному приміщенні, так званій «зеленій кімнаті».

В Україні є необхідне підґрунтя для запровадження нової практики опитування дітей, постраждалих від сексуального насильства. Досвід використання методики «Зелена кімната», залучення до проведення опитування психологів, проведення допитів потерпілих у судах з використанням режиму відеоконференції та облаштування в судах спеціальних кімнат – усе це при правильному нормативно-правовому обґрунтуванні дасть можливість створити належні алгоритми дій всіх учасників кримінального процесу, де дитина є жертвою сексуального насильства[3].

Однак, опитування, допит, чи просто згадування (проходження знову шляху сексуального насильства, навіть, у пам'яті дитини) неприпустиме, оскільки призводить до зайвої травматизації дитини, адже кожна нова розповідь про події – це нове їх переживання.

Окрім цього, необхідно враховувати те, що здатність до зосередження уваги дошкільнят є короткотривалою і зазвичай обмежується 20–30 хвилинами. Школярі, чий інтелектуальний та соціально-емоційний розвиток відбувається гармонійно, звикли зосереджувати увагу в 45-хвилинному ритмі. Інформація, яку переказують малолітні свідки, є для них дуже обтяжливою з емоційної точки зору, а це значить – порівняно зі шкільним матеріалом – передача такої інформації є більш виснажливою.

Підлітки, навпаки, хочуть як найшвидше надати свідчення й віддають перевагу ситуації, коли опитування проводиться без перерви.

Опитування дитини слід проводити без затримок і довготривалих очікувань. Очікування опитування є обтяжливим і спричинює втому, а також викликає занепокоєння. Довготривале очікування, а потім поспіх під час опитування негативно впливають на зміст і форму свідчень.

Активність психолога повинна проявлятися не лише під час опитування. Його завданням має бути також підготовка дитини до свідчень, врахування

рівня її розвитку, пояснення її ролі у провадженні. Крім того, він повинен подбати про як найсприятливіший емоційний стан дитини, що служить належній мотивації до співпраці та свободі викладу інформації, а також про її підтримку під час проведення процесуальної дії.

Якщо опитується дитина дошкільного віку, яка, як припускається, була жертвою педофіла, необхідними будуть питання про назви частин тіла, статевих органів, знання анатомічних відмінностей між особами різної статі, відмінностей у будові тіла, які залежать від віку тощо.

Опитування дитини безпосередньо після травматичної події або через невеликий проміжок часу може призвести до несприятливих для неї наслідків і водночас обмежувати цінність отриманого матеріалу [4, с.74-75].

З метою зменшення психічного травмування дитини-жертви сексуального насильства під час досудового розслідування та судового розгляду варто:

- 1) змінити назву процесуальної дії з «допит» на «інтерв'ю»; не слід зволікати із наданням процесуального статусу потерпілого дитині, а тоді відразу переходити до її опитування);
- 2) проводити інтерв'ю з дитиною відразу після повідомлення фактів, що свідчать про вчинення сексуального насильства, компетентними органами;
- 3) проводити інтерв'ю виключно у спеціально обладнаному або пристосованому для цих цілей приміщенні;
- 4) забезпечити можливість супроводу дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення;
- 5) забезпечити проведення всіх інтерв'ю дитини (якщо виникне необхідність у додаткових діях або будуть встановлені нові факти сексуального насильства) однією й тією самою спеціально підготовленою для цих цілей особою (слідчим, психологом, слідчим суддею);
- 6) нормативно закріпити процедуру інтерв'ю дитини, постраждалої від сексуального насильства, під час досудового розслідування та при розгляді

справи у суді, максимально наблизивши її до європейських стандартів у сфері захисту прав дітей.

Більшість країн уже довели можливість запровадження дружньої практики допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства: коли вона лише один раз приїжджає до спеціального приміщення і дає необхідні свідчення. Мультидисциплінарні команди, які працюють у цих приміщеннях, мають можливість провести відповідний допит дитини, здійснити психолого-психіатричну та судмедекспертизу на місці. Свідчення, які надає дитина, фіксуються відповідним чином, що дає можливість використовувати отриману інформацію в судах.

Література:

- 1.Рекомендації щодо захисту дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації під час досудового та судового слідства. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства». URL: <https://rescentre.org.ua/dytyna-svidok/rekomendatsii-shchodo-zakhystu-ditei-vid-seksualnoho-nasylstva-ta-seksualnoi-eksploatatsii-pid-chas-dosudovoho-ta-sudovoho-slidstva>
- 2.Скільки «важить» думка дитини у польських та українських судах? Перша юридична експертиза. URL: <http://flexp.com.ua/library/article/175>
- 3.Мальована Т.І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину. Вісник кримінального судочинства. №3. 2015. С. 179-184
- 4.Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Авторі-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с.

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені І.Франка

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА СПРЯМОВАНІ НА ОРГАНІЗАЦІЮ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

На підставі аналізу чинного законодавства можна виокремити наступні повноваження спрямовані на організацію судового процесу:

а) клопотання прокурора про закриття кримінального провадження (п. 9, 14, 15 ст. 36, 283, 284, 314, 315 КПК України). Підстави та порядок закриття кримінального провадження встановлені у ст. 284 КПК, яка, крім іншого, визначає випадки, коли закриття провадження уповноважений здійснювати слідчий, а коли - прокурор. 4 листопада 2018 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» 2548-VIII від 18.09.2018 р. Вказаним законом внесено зміни до ст. ст. 220, 284, 303, 307, 309 КПК України в частині надання іншій особі, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представнику права заявляти клопотання слідчому, прокурору про закриття кримінального провадження, якщо існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пп.1, 2, 4, 9 ч.1 ст. 284 КПК, а в разі відмови у задоволенні клопотання звернутися зі скаргою до слідчого судді. Згідно ч.3 ст.314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні прокурор має право заявити клопотання про закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8, 10 частини першої або частиною другою ст. 284 КПК України.

Крім того, прокурор, який бере участь в апеляційному та касаційному провадженнях, під час виконання своїх повноважень, спрямованих на організацію судового процесу відповідно до вимог законодавства: висловлює

мотивовану позицію щодо законності оскарженого судового рішення в межах вимог, викладених в апеляційних скаргах, а за наявності підстав для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, ініціює прийняття судом відповідного рішення; встановлюють підстави та за їх наявності заявляють мотивовані письмові клопотання про передачу касаційного провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду; інформують про результати касаційного розгляду керівника прокуратури регіонального рівня або його першого заступника чи заступника згідно з розподілом обов'язків, а прокурори Генеральної прокуратури України – Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника, заступника Генерального прокурора - Головного військового прокурора, заступника Генерального прокурора - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури згідно з розподілом обов'язків [1].

б) клопотання прокурора про зупинення кримінального провадження (ст. 219, 280, 281, 282, 335, 441 КПК України). Констатуємо факт, що у стадії судового розгляду статтею 335 КПК України задекларовано наявність двох підстав для зупинення судового провадження. І тут одразу варто уточнити, законодавець найменував дану статтю не «зупинення судового розгляду», а «зупинення судового провадження», що свідчить про універсальний характер даного інституту стосовно судового провадження у першій інстанції та судового провадження з перегляду судових рішень. До того ж, законодавцем у п. 24 ч.1 ст. 3 КПК України нормативно закріплено: «судове провадження - кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами».

Так, на розгляді в Тернопільському міськрайонному суді перебувало кримінальне провадження за N 12016210180000089 від 05.02.2016 року відносно ОСОБА_2, обвинуваченого у вчиненні кримінального

правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України. Зважаючи на факт систематичного ухилення обвинуваченого від явки до суду, прокурор в судовому засіданні заявив клопотання про надання дозволу на затримання з метою приводу обвинуваченого ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. А також прокурор заявив клопотання про зупинення судового провадження до розшуку обвинуваченого. Дане клопотання прокурора Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області задовольнив повністю [2].

в) клопотання прокурора про відкладення судового засідання.

Ю.Дьомін справедливо вважає, що прокурору повинні бути притаманні всі якості, які раніше вважалися професійно необхідними як для прокурора, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, так і для державного обвинувача. Заміна прокурора можлива тільки у передбачених законом випадках (ч. 4 ст. 36, ст. 37 КПК). Засади гласності та відкритості судового провадження вимагають від прокурора уміння оперативно реагувати на всі порушення закону на цій стадії, швидко приймати обґрунтовані рішення в умовах змагальності процесу, володіти навичками риторики, публічного виступу в судових дебатах на очах у преси та суспільства і не забувати про принцип презумпції невинуватості [3, С. 24].

Судовій практиці України відомі безліч способів відкладання судового розгляду в кримінальному провадженні: від чітко визначених процесуальним законодавством (не прибуття на виклик суду; клопотання про відкладення судового розгляду у зв'язку із необхідністю подати додаткові докази; клопотання про відкладення судового розгляду для ознайомлення із матеріалами кримінального провадження; клопотання про відкладення судового розгляду у зв'язку із необхідністю підготуватися до судових дебатів тощо) до «форсмажорних» (погане самопочуття учасника судового провадження в залі суду; вимкнення електроенергії; крадіжка важливих документів; блокування залу судового засідання та ін.). Однак, законодавче

визначення поняття «відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні» у КПК України відсутнє.

г) *висловлення думки про скорочений судовий розгляд* (ст. ст.381-382 КПК України). Так, суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

д) *відкликання апеляційної чи касаційної скарги* (ст.ст. 393, 403, 425, 432 КПК України). У нормах КПК України передбачена процедура відмови від апеляційної чи касаційної скарги учасниками провадження, які мають на це право. В тому числі і прокурором.

Однак, при цьому автор цілком усвідомлює основну відмінність інститутів «відкликання апеляційної скарги», «відкликання касаційної скарги» та «відмови від апеляційної скарги», «відмови від касаційної скарги», яка полягає в тому, що відкликання скарги може здійснюватися не лише апелянтом, але й підзахисним та представленою особою, в інтересах яких вона подана, у той час, як легітимація на відмову від апеляційної скарги має лише особа, яка її подала. Відмова від апеляційної скарги прирівнюється до її неподання, тому суд апеляційної інстанції не вправі вимагати та оцінювати мотиви такого рішення [4, С. 147].

На наш погляд, подання апеляційної скарги є доконаним фактом, заперечити який неможливо. Прийнятним видається термін, який використовувався у КПК України 1960 р. – «відкликання» апеляційної скарги, тобто повернення до попереднього стану, припинення виконання апеляційною інстанцією обов'язків щодо розгляду апеляційної скарги.

е) відмова прокурора від обвинувачення, зміна прокурором обвинувачення, доповнення прокурором обвинувачення (ст.ст. 338, 339, 340 КПК України).

Прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час досудового провадження у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має достатньо широкі повноваження й під час судового розгляду справи, де він підтримує державне обвинувачення, має право відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення (п. 15 ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 337 КПК).. Це пов'язано з тим, що прокурор є незмінним протягом усього провадження у справі. Незмінність прокурора забезпечує його участь у кримінальному провадженні від початку досудового розслідування до завершення кримінального провадження вироком суду, який набрав законної сили. Це покладає на нього повну відповідальність за законність, всебічність, неупередженість досудового розслідування та позиції в стадії судового розгляду справи [5, С. 90-91].

У відповідності до ч. 1 ст. 338 КПК з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Одержавши під час судового розгляду інформацію про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалося та яке тісно пов'язане із первісним, і їх окремий розгляд неможливий (а так само встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи), прокурор вправі звернутися до суду із вмотивованим клопотанням про необхідність висунення додаткового обвинувачення в одному провадженні із первісним та/або про початок провадження щодо юридичної особи й відкладення судового засідання для надання йому часу з метою складання (і погодження) відповідних процесуальних документів (ч.1 ст. 339 КПК України).

Але якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог ст. 341 КПК повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч.1 ст.340 КПК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України № 51 від 28 березня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>.
2. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду від 03.10.2017 № 607/4889/16-К. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/69504085>.
3. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 20–28.
4. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Назар Ростиславович Бобечко. – Львів., 2016. – 498 с.
5. Спусканюк Ю. Повноваження прокурора в стадії досудового розслідування у зв'язку з реформуванням кримінально-процесуального законодавства України. Вісник прокуратури. 2012. № 7. С. 90–91.

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені І.Франка

ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Підстава цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні поділяється на фактичну основу і процесуальні передумови. Фактична основа становить собою комплекс юридично значущих обставин (юридичних фактів) з якими матеріальний закон пов'язує виникнення правовідносин між державою, яка зазнала майнової шкоди, та особами, зобов'язаними її відшкодувати (обвинуваченим, цивільним відповідачем), і з яких прокурор виводить свою матеріально-правову вимогу.

До елементів підстави цивільного позову прокурора належать:

- факт вчинення злочину;
- заподіяна шкода;
- наявність причинного зв'язку між злочином і шкодою [1, С. 7].

Видається, що процесуальні передумови цивільного позову прокурора у кримінальному провадженні складають власну систему, яку можна відобразити таким чином: 1) внутрішнє переконання прокурора в необхідності пред'явлення позову і 2) наявність шкоди, заподіяної злочином. Перша передумова становить собою засновану на законі і совісті позицію прокурора стосовно відомих йому обставин заподіяння злочином шкоди, а згідно другої прокурор може, як пред'явити позов, так і відмовитися від його пред'явлення [2, 79].

Видається, що процесуальні передумови цивільного позову прокурора у кримінальному провадженні складають власну систему, яку можна відобразити таким чином:

- 1) внутрішнє переконання прокурора в необхідності пред'явлення позову;
- 2) наявність шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;
- 3) повідомлення відповідного суб'єкта владних повноважень про встановлення прокурором підстав для представництва;

4) отримання прокурором письмової згоди органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Перша передумова становить собою засновану на законі і совісті позицію прокурора стосовно відомих йому обставин заподіяння злочином шкоди, а згідно другої прокурор може, як пред'явити позов, так і відмовитися від його пред'явлення [2, С.79].

Таким чином, тільки після виконання прокурором вказаних передумов, він може пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні.

Підстави цивільного позову можуть бути класифіковані на фактичні і юридичні. Фактичні підстави - це сукупність відомостей про заподіяння шкоди (збитків) кримінальним правопорушенням, яка може бути основою для заявлення фізичною або юридичною особою позовних вимог про її відшкодування (компенсацію) під час досудового розслідування або судового розгляду кримінального провадження. З теорії доказування випливає, що будь-яке кримінально - процесуальне рішення, в тому числі про подання цивільного позову, приймається на підставі достатньої сукупності фактичних даних, віднесених у процесуальний статус доказів.

Найбільш повно класифікація фактів, що є підставою цивільного позову в кримінальному провадженні розроблена В.В. Батуєвим. Він виділяє такі три групи фактів.

Першим і основним правостворюючим фактом, на його думку, є саме протиправне діяння (дія або бездіяльність), тобто злочин. До даної групи фактів належать факти діяння, факти заподіяння шкоди та їх причинний взаємозв'язок.

До другої групи фактів, які входять в підставу цивільного позову в кримінальній провадженні, належать факти, що встановлюють зв'язок між конкретною вимогою та особою, яка заявила цивільний позов (так звана активна легітимація). Такими фактами є обставини, що вказують на належність суб'єктивного права, на підставі якого висувається позовна вимога конкретній особі. Критерієм для обґрунтованого вирішення питання про активну

легітимацію є правильне визначення особи, яка зазнала шкоди від злочину, яке здійснюється слідчим, прокурором у процесі визнання цивільно-правових вимог цивільного позивача і судом, при розгляді цивільного позову потерпілого по суті. До фактів пасивної легітимації належать обставини, що дають змогу правильно визначити особу, на якій лежить обов'язок відшкодувати шкоду.

До третьої групи фактів, які входять в підставу цивільного позову, належать так звані факти приводу до позову. Фактом приводу до позову за загальним правилом є відсутність добровільного виконання зобов'язання боржником. При цьому оцінка цих фактів може проводитися лише судом при розгляді цивільного позову по суті [4, С. 92].

Достатність доказів для прийняття рішення про пред'явлення цивільного позову кримінально - процесуальний закон пов'язує з наявністю заподіяної кримінальним правопорушенням моральної, фізичної або майнової шкоди, причинно-наслідкового зв'язку між кримінальним правопорушенням і шкодою, як негативним наслідком, що настав в результаті його вчинення.

Юридичні підстави - це норми кримінально-процесуального та цивільного права, що надають мають право фізичній або юридичній особі вимагати від відповідача відшкодування заподіяної особі кримінальним правопорушенням майнової шкоди (збитків) та компенсації моральної шкоди.

Таким чином, значення цивільного позову в кримінальному провадженні полягає в тому, що спільний розгляд цивільного позову з кримінальним провадженням: а) забезпечує найбільш швидке відновлення майнових прав потерпілого; б) виключає прийняття судом суперечливих рішень з одних і тих же питань; в) звільняє потерпілого, обвинуваченого та інших суб'єктів провадження від обов'язку двічі брати участь у провадженні по тій же справі; г) дозволяє правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды).— М: ВЮЗИ, 1981. — 215 с.
2. Боков Д. К. Гражданский иск прокурора в уголовном процессе в защиту интересов государства : дисс. канд. юрид. наук. — М., 2012. — 202 с.

3. Батуев В.В. Обеспечение при расследовании преступления гражданского иска потерпевшего: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1999. – 228 с.

Савченко В.А.,

доцент кафедри кримінальної юстиції

Чернівецького юридичного інституту

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

Канюка І.М.,

головний експерт з контролю якості

та метрологічного забезпечення

Івано-Франківського НДЕКЦ,

кандидат юридичних наук

ДІЗНАННЯ ЯК СПРОЩЕНА ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1 січня 2020 року набирає чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким запроваджується очікувана спрощена форма досудового розслідування у формі дізнання.

Слід вказати, що така форма не є новою для вітчизняних правників, оскільки діяла, і вельми ефективно, ще з другої половини XIX століття. Як відмічає В.В. Грицаченко, у Російській імперії до 1860 року, складовою частиною якої була Україна, провадження дізнання й розслідування кримінальних справ покладалося на поліцію. Відповідно до Указів Імператора

від 8 червня 1860 року були введені посади судових слідчих. Роль поліції стала обмежуватися провадженням дізнання [1, с. 200].

У той час дізнання породжувало тільки відомості та вказівки, що не мали судового характеру, вся роль його обмежувалася пошуком даних для діяльності слідчого, сприянням їй, полегшенням її. Однак з часом дізнання в Україні пройшло еволюцію від діяльності непроцесуального, в основному розшукового характеру, результати якої не мали доказового значення у суді, до форми досудового розслідування у кримінальних справах поряд з досудовим слідством [2, с. 26].

Із прийняттям чинного КПК України, підготовленого із врахуванням міжнародних стандартів з прав людини та рекомендацій провідних європейських фахівців у галузі кримінального процесу, назріла необхідність оновлення і дізнання як спрощеної його форми. Таке оновлення знайшло своє вираження спочатку у законопроекті № 7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», а згодом і у законі від 22 листопада 2018 року під такою назвою, опублікованого нещодавно у офіційному виданні Верховної Ради.

Очікується, що Закон про кримінальні проступки дозволить розслідувати нетяжкі злочини за спрощенню процедурою, що значно розвантажить слідчих. До прийняття цього законопроекту лише слідчі здійснювали досудове розслідування за всіма заявами та повідомленнями, в яких містяться відомості про кримінальні правопорушення. Після введення поняття «кримінального проступку» та спрощеної процедури його розслідування слідчі зможуть сконцентруватися на розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів.

Вказаним законом внесено суттєві зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального процесуального (КПК) та Кримінального кодексів України (КК). Зокрема, у ст. 11 КК дається поняття кримінального правопорушення, у ст. 12 подається їх класифікація.

Відповідно до цієї класифікації кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі [3, с. 197].

Першою особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, про що зазначається у ст. 215 КПК України. Під дізнанням розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Функція дізнання передбачена сьогодні і чинним КПК України. У порівнянні з ним нововведення полягають у можливості, наприклад, співробітників оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування. Дані положення закріплені у ч. 3 ст. 38 КПК України [4].

Згідно ст. 38 КПК дізнання здійснюватимуть підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів служби безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів Державного бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

Дізнавач при здійсненні дізнання користується повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання [5].

Однак слід зауважити, що міжнародною спільнотою прийняття вказаного закону сприйнято неоднозначно. Скажімо, голова ЕУАМ (Консультативної місії Європейського Союзу) К. Ланчінскас його підтримав, експерти Ради Європи підготували загалом негативний висновок, як такий, що не відповідає міжнародним стандартам [6].

Цілу низку запитань Закон викликає у вітчизняних правників. Зокрема, повертає до себе увагу посилення покарань у низці складів злочинів, що не відповідає ані принципу рівності, ані принципу пропорційності. Вони жодним чином не вплинуть на зменшення навантаження на органи досудового розслідування, оскільки порядок розслідування лишиться для таких справ незмінним.

Запровадження окремих підрозділів дізнання може призвести до ускладнення роботи системи кримінального правосуддя. Запровадження формальних відмінностей між органами дізнання та органами досудового розслідування лише створить зайве дублювання повноважень і негативно позначиться на ефективності розслідувань.

Неприйнятною визнана чергова спроба повернути до тексту КПК можливість проведення перевірок, медичного огляду, зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису тощо. Такі зміни відкинуть назад реформу кримінальної юстиції, адже неминуче призведуть до порушень прав особи, яка фактично буде позбавлена гарантії судового контролю за діями дізнавачів. Виникає питання, чи будуть такі матеріали визнаватись джерелом доказів у кримінальному провадженні, відкритого спочатку за ознаками проступку, а згодом перекваліфікованого.

Не зрозуміло також, хто виїжджатиме у складі СОГ на місце події: слідчий чи дізнавач, а можливо обидва одразу?

Необґрунтованими є надзвичайно короткі строки дізнання: 72 години після повідомлення про підозру – у разі, якщо особа визнає вину; 20 діб – якщо особа не визнає вину чи існує необхідність у проведенні додаткових слідчих дій; 1 місяць – у разі подання клопотання про проведення експертизи. Нереальність запропонованих строків призведе до застосування органами дізнання незаконних методів тиску на осіб.

Надмірно скорочені строки розгляду обвинувальних актів у поєднанні з можливістю розгляду такого висновку судом за відсутності учасників. У разі

беззаперечного визнання особою вини – судовий розгляд як такий може взагалі не проводитися.

Однак такі побоювання та досить негативні оцінки можуть виявитись і необґрунтованими та упередженими. Зрозуміло, що необхідність запровадження спрощеного порядку досудового розслідування назріла давно. Потреба у ньому та користь від нього очевидні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицаченко В. В. Історія становлення та розвитку органів дізнання і попереднього слідства в судочинстві України. *Вісник Запорізького юрид. ін.-ту*. № 3. 1999. С. 199–211.

2. Юрченко Л. В. Теорія та практика провадження дізнання органами внутрішніх справ України : дис.. ... канд.. юрид. наук: 12.00.09. НУВС ; Харків, 2002. 209 с.

3. Воробчак А. Р. Щодо спрощеного досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми реформування кримінальної юстиції України», (23-24 трав. 2019 р., м. Чернівці). Чернівецький юрид. ін.-тут Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»; Чернівці, 2019. С. 196–200.

4. Фаринник В. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. *Юридичний вісник України*. Червень 2018. URL: https://yurincom.com/legal_practice/services/kryminalne_pravo/osoblyvosti_dosudovogo_rozsliduvannia_kryminalnykh_prostupkiv.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5M77LA.html.

6. Щотижневий політичний аналіз Центру політико-правових реформ. URL: http://pravo.org.ua/ua/review/points/november_points/.

Самарин В. И.,

доцент кафедры уголовного процесса и

прокурорского надзора,

кандидат юридических наук, доцент

(Белорусский государственный университет)

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Глобализация в современном мире связана не только с экономическими отношениями, она создает возможность для расширения человеческого мироощущения. В эру цифровизации люди во всем мире обмениваются взглядами и мыслями благодаря Интернету. Это расширение возможностей приводит к осознанию достижений юстиции, которая более транспарентно и гуманнее осуществляется в развитых государствах. Правосудие в успешных демократических обществах поддерживается просвещенными идеями, побуждающими законодателей принимать более эффективные законы. А судьи, в свою очередь, решают дело в соответствии с законами, принятыми законодательными органами. Глобализация приближает правовые системы к тому, что происходит в других государствах, и нельзя отрицать тот факт, что глобализация оказывает все большее влияние на расследование преступлений и отправление правосудия.

В рамках интеграционных процессов взаимопроникновение норм права происходит упорядоченно, как правило, и в межгосударственном масштабе. Хотя такое взаимовлияние возможно и спонтанно, например, в ходе изучения положительного опыта иных государств. Такой процесс взаимовлияния правовых систем в рамках культурного диалога в литературе именуют интернационализацией права [1, с. 230]. Хотя отдельные авторы указывают, что необходимо различать интернационализацию права, как процесс стихийный, и правовую интеграцию, как деятельность, специально направленную на обеспечение сбалансированного, бесконфликтного функционирования

правовых систем [2, с. 9-10]. Такой подход нам кажется не совсем верным, так как интеграция права явно является составной частью интернационализации. В этом смысле интернационализация уголовно-процессуального права с ростом трансграничного значения уголовно-процессуальной деятельности требует углубления компаративистского знания уголовного процесса. В этом же контексте оперирует термином интернационализация уголовного процесса А. А. Трефилов [3, с. 3]. Отмеченные тенденции характерны для правовых систем многих государств. Так, американские исследователи отмечают возрастание случаев использования иностранного права в судах, что связано с интернационализацией уголовного процесса [4, с. IV].

По мнению И. И. Лукашука, интернационализация выражается в увеличении числа совместных элементов в уголовно-процессуальных системах, способности их взаимодействия, в том числе с международным правом [5, с. 423]. Тем самым, видно, что этот термин носит деятельностный характер.

Исходя из понимания термина «интернационализация», в отношении уголовного процесса его можно понимать в двух смыслах:

1) процесс выхода уголовно-процессуальной деятельности на международный уровень:

а) посредством обеспечения международной судебной (правовой) защиты по уголовным делам в рамках международных организаций (например, Совета Европы, Комитета ООН по правам человека);

б) посредством создания международных органов уголовной юстиции;

2) проявление схожих общих начал, понятийного аппарата, институтов в уголовном процессе многих государств.

Правовые системы современных государств испытывают проникновение принципов, стандартов, норм извне. Это могут быть привнесения из права международного (в т.ч. регионального) уровня, которое разрабатывается многими государствами, либо наднационального права (в узком смысле), создаваемого в рамках интеграционных образований. Соответствующие процессы носят характер глобализации, т. е. распространения некоторых общих

закономерностей развития на другие государства и народы [6, с. 132] либо интеграции (объективный и, в известной мере, спонтанный процесс объединения государств и народов благодаря расширению международных связей и интернационализации общественной жизни [7, с. 30]). В широком смысле наднациональное право охватывает нормы, создаваемые вне правовой системы отдельно взятого государства, и тогда оно включает и международное право и право, созданное в рамках интеграционных образований. Но в последние десятилетия исследователи права Европейского Союза выработали узкий подход к наднациональному праву [8, с. 11] и уже справедливо используют в этом случае термин «интеграционное право» [7, с. 132-143]. Опосредованно через уголовно-процессуальное право наднациональное (глобализация и интеграция) затрагивает и уголовный процесс.

Как указывал И. Кант, политическая идея государственного права подразумевает, что оно «должно быть соотнесено со всеобщим и полновластным международным правом» [9, с. 132]. И здесь под государственным он понимал именно национальное право. Однако в тот период он полагал, что «опыт отрицает для нас всякую надежду на это».

В результате указанной интернационализации сложилась международно-правовая парадигма уголовного процесса. Заметим, что термином «международно-правовая парадигма» в последнее десятилетие оперировали ряд авторов [10, с. 23; 11; 12, с. 14], не вдаваясь в определение его содержания.

В философии существуют различные подходы к определению понятия «парадигма» [13, с. 42], которые показывают его неоднозначность, допуская возможность различных интерпретаций. Если рассматривать парадигму как модель, установку, определяющую взгляды, поведение, направление, цели деятельности людей, их сообществ [14, с. 238], то в этом контексте можно анализировать и изменение системы представлений и ценностей законодателя, правоприменителя и общества в целом в определенной сфере общественных отношений, регулируемых правом.

О наличии юридической (правовой парадигмы) теории права начали говорить сравнительно недавно. Так, А.Ю. Мордовцев рассматривает юридическую парадигму в качестве архитектурной структуры юридической ментальности наравне с юридическим мышлением и традиционным для конкретной общности «кодексом (предправового) поведения» [15]. При этом им отождествляется юридическая парадигма и парадигма правового сознания.

На наш взгляд, международно-правовая парадигма подразумевает систему представлений законодателя, правоприменителя и общества о праве и основанной на нем деятельности, а также соответствующих ценностей в контексте общепризнанных принципов и норм международного права. Данную парадигму можно рассматривать и в отраслевом аспекте. Так, учитывая, что уголовный процесс представляет собой урегулированную уголовно-процессуальным законом деятельность органов дознания, следствия, прокуратуры и суда по расследованию преступлений, рассмотрению уголовных дел и их разрешению, а также, частично, по исполнению приговора [16, с. 13], то опосредование в соответствующем законодательстве принципов, закрепленных в международных правовых актах, допущение прямого применения в уголовно-процессуальной деятельности международных договоров предполагает проявление международно-правовой парадигмы в национальном уголовном процессе.

Международно-правовая парадигма в уголовном процессе не носит односторонний характер. Международное право и уголовно-процессуальное право взаимосвязаны и взаимообусловлены. Беларусь, как одно из многих государств, находясь в открытой экономической и социальной системе, закономерно не может пренебрегать основными предписаниями международных правовых актов в сфере уголовно-процессуальных правоотношений. В то же время национальные государства на основе положительной практики правоприменения в сфере уголовного процесса, судебной практики участвуют в создании новых и наполнении

общепризнанных принципов и норм международного права. Внедряя их в свою правовую систему, к ним присоединяется и наше государство.

Таким образом, интернационализацию уголовного процесса можно понимать в двух смыслах как процесс выхода уголовно-процессуальной деятельности на международный уровень и как проявление общих начал, понятийного аппарата, институтов в уголовном процессе многих государств. При этом можно говорить о наличии международно-правовой парадигмы современного уголовного процесса, которая составляет систему представлений законодателя, правоприменителя и общества об уголовно-процессуальном праве и основанной на нем деятельности, а также соответствующих ценностей в контексте общепризнанных принципов и норм международного права.

Литература:

1. Стойко, Н. Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем / Н. Г. Стойко. – СПб.: Изд. Дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. – 264 с.

2. Бахин, С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем : Унификация и гармонизация права: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.10 / С.-Петерб. гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 2003. – 46 с.

3. Трефилов, А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Моск. гос. ун-т. – М., 2014. – 25 с.

4. Тимохов, Ю. А. Иностранное право в судебной практике / Ю. А. Тимохов. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 176 с.

5. Лукашук, И. И. Международное право. Особенная часть / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.

6. Чиркин, В. Е. Наднациональное право: основные особенности / В. Е. Чиркин // Журнал российского права. – 2017. – № 2. – С. 131–137.

7. Интеграционное право / В. В. Блажеев, С. Ю. Кашкин, П. А. Калинин [и др.] ; отв. Ред. С. Ю. Кашкин. – М.: Проспект, 2017. – 720 с.

8. Ландо, Д. Д. Европейское публичное право : монография / Д. Д. Ландо, В. И. Самарин. – М.: Проспект, 2015. – 208 с.
9. Кант, И. Религия в пределах только разума / И. Кант // Собр. соч. : в 8 т. – М., 1994. – Т. 6 : Религия в пределах только разума. Метафизика нравов. – С. 5–222.
10. Ерохина, Ю.В. Синергетическая парадигма исследования международно-правовой сферы / Ю.В. Ерохина // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – № 4. – С. 19–29.
11. Поздняков, В.П. Международно-правовая парадигма конституционализма: история и методология / В.П. Поздняков // *Advances in Law Studies*. – 2015. – № 5. – С. 226–237.
12. Ташиян, А.А. Этнократические аспекты реализации права наций на самоопределение в современной России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 23.00.02 / Рост. юрид. ин-т МВД РФ. – Ростов-на-Дону, 2004. – 21 с.
13. Словарь по обществознанию: Учебное пособие для абитуриентов вузов / под ред. Ю. Ю. Петрунина, – 3-е изд. – М.: КДУ, 2006. – 512 с.
14. Зорин, В. И. Евразийская мудрость от А до Я : толковый словарь / В. И. Зорин. – Алматы : Сөздік-Словарь, 2002. – 408 с.
15. Мордовцев А. Ю. Природа права в пространстве культуры / А. Ю. Мордовцев // Методологическая лаборатория при Таганрогском Ин-те Управления и Экономики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://metodologlab.narod.ru/pravo/stl.htm>.
16. Данилевич, А. А. Уголовный процесс : учеб.-метод. пособие / А. А. Данилевич, О. В. Петрова, В. И. Самарин. – Минск : БГУ, 2016. – 351 с.

Скрипник А.В.,

аспірант кафедри кримінального процесу

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ НОСІЇВ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ КОМПАРАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Стрімкий розвиток цифрових технологій не дає кримінальному процесу права залишатися незмінним: сучасність робить виклики, правові відповіді на які мають бути адекватними. Вдосконалення вітчизняного процесуального закону без дослідження як позитивного, так і негативного досвіду зарубіжних країн може виявитися малоефективним. Одним із флагманів адаптації кримінально-процесуальних механізмів до сучасного рівня розвитку електронних технологій є Сполучені Штати Америки (далі – США). Окресленню найбільш перспективних векторів наукової розробки вказаної теми і присвяtimo наше дослідження.

Нормативно-правову основу використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки складають:

1) поправки до Конституції США: Четверта (заборона безпідставних обшуків та виїмок) та П'ята (в частині гарантування належної правової процедури під час вилучення майна);

2) окремі структурні частини розділу 18 «Злочини та кримінальний процес» Кодексу США (*The Code of Laws of the United States of America*):

- глава 121 частини I (§§ 2701-2713) т.зв. «Закон про зберігання повідомлень» (*The Stored Communications Act*);

- частина II «Федеральні правила кримінального процесу» (*Federal Rules of Criminal Procedure*);

3) спільні для цивільного та кримінального судових проваджень Федеральні правила про докази (*Federal Rules of Evidence*);

4) численний масив прецедентів Верховного Суду США, апеляційних та окружних судів.

Висвітленню кримінально-процесуальних аспектів використання інформації в електронному вигляді американськими дослідниками присвячено значну кількість праць, серед яких не можна не згадати такі джерела: *Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations* / Marshall H.J. et al. Washington, DC: U.S. Department of Justice. 2009. 299 p.; *Teppler S.W. Digital Data as Hearsay. Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2009. Vol 6. P. 7-24.; *G.C. Kessler Judges' Awareness, Understanding, and Application of Digital Evidence: Doctoral dissertation* / Nova Southeastern University. Fort Lauderdale, Florida, 2010. 192 p. Дослідження нормативного матеріалу та наукових джерел надають змогу сформулювати такі тези.

У кримінальному процесі США «цифрові» або «електронні» докази не виділяються як окреме процесуальне джерело доказів. З одного боку, отримання та використання інформації з електронних носіїв врегульовується «класичними» для кримінального процесу нормами, про що свідчить, зокрема, включення до категорії «письмові матеріали чи будь-які інші носії» інформації, яка зберігається в електронному вигляді (абз. 6 п. b ст. 101 Федеральних правил про докази). Через це цілком послідовним є застосування до електронних носіїв раніше вироблених прецедентною системою правил допустимості. Зокрема, електронні носії або навіть окремі файли прирівнюються до закритого контейнеру, що має наслідком визнання, за загальним правилом, незаконним дослідження їх змісту шляхом активації електронних пристроїв без надання судом прямого дозволу на це. У свою чергу, правило «закритого контейнеру» органічно впливає з концепції розумного (легального) очікування на приватність, запровадженого Четвертою поправкою до Конституції США та розвинутого численними прецедентами.

З іншого ж боку, сумнівною видається достатність поширення усталених процесуальних правил на джерело доказів, унікальність якого є очевидною. Така думка знайшла свою формалізацію у прецедентах, вона ж витікає з

дослідження нормативних положень, велика кількість яких характеризується фрагментарністю правового регулювання згаданого вище інституту. Найбільш яскраво зазначену особливість можна прослідкувати на прикладі спірних питань про те, чи підпадає інформація з електронних носіїв під категорію «показання з чужих слів» (*hearsay*) (ст. 801 Федеральних правил про докази) та чи поширюється на неї заборона використання (ст. 802); яким чином можна підтвердити достовірність та незмінність (*authenticating of evidence*) інформації в електронному вигляді (ст. 901-902).

Тим не менше, навіть за викладених вище обставин нормативно-правовий та прецедентний досвід США важко переоцінити: значна кількість розроблених правил є унікальною, а тому – і безцінною з компаративістської точки зору.

Так, процесуальний механізм отримання інформації в електронному вигляді від провайдерів телекомунікаційних послуг за запитом правоохоронних органів привертає увагу щонайменше в двох аспектах. *По-перше*, порядок доступу до інформації визначається: а) її змістом («супутні» дані – персональні дані споживача, дані про комунікації; контент – дані про зміст комунікацій чи іншої збережуваної інформації); б) статусом провайдера (провайдер комунікаційних послуг, провайдер послуг віддаленого збереження інформації). Від останніх двох категорій залежать як процедура отримання, так і форма процесуального документа-підстави доступу до інформації. *По-друге*, якісного правового врегулювання віднайшли супутні правові механізми: попереднє збереження доказів, запобігання розкриттю інформації про доступ, наступна компенсація розумних витрат, понесених провайдером послуг у зв'язку з виконанням запиту.

В межах гласного інструментарію отримання інформації в електронному вигляді не можна не згадати обшук та виїмку електронних пристроїв, які, здебільшого, можуть проводитися на підставі судового ордеру. Вказані слідчі дії здійснюються на підставі загальної норми – ст.41 Федеральних правил кримінального процесу (згідно з якою інформація кваліфікується як один з видів власності), втім, з урахуванням вироблених прецедентами стандартів.

Показово, що останні диференціюють вилучення інформації та вилучення носія залежно від того, що саме є предметом контрабанди (в широкому розумінні), доказом злочину або інструментом його вчинення – інформація чи її носій. Вилучення відповідного об'єкта і мають стосуватися процесуальні документи: клопотання, яке складається з аффідевіту (*affidavit*) і заяви (*application*), та ордер (*warrant*). Утім, судовий ордер не є єдиною підставою для проведення вказаних слідчих дій: прецедентною системою США розроблено широкий перелік випадків, коли обшук та виїмка правомірно можуть бути здійснені без судового ордеру (наприклад, за згодою власника, у невідкладних випадках, під час законного затримання, на робочому місці або приватними особами тощо). Увесь масив вироблених судами правил може стати предметом окремого наукового дослідження, результати якого важко розмістити в межах навіть більш масштабних досліджень, аніж тези наукової доповіді. Утім, загальний вектор наукових пошуків окреслено.

Правовий механізм негласного отримання інформації корелюється з диференціацією порядку гласного доступу до даних залежно від змісту інформації: адресна інформація (*addressing information*) та контент (*content*). Відповідно, зняття першого виду здійснюється з використанням автоматичного реєстратора телефонних дзвінків (*pen register*) – для вихідних комунікацій, та пристрою перехоплення і стеження (*trap and trace device*) – для вхідних.

У свою чергу, негласний доступ до контенту, за загальним правилом, забороняється, окрім прямо передбачених виключень, якими є: а) наявність судового ордеру (*court order*), б) наявність згоди особи («*consent*» *exceptions*); в) наявність загрози правам та інтересам провайдера («*provider*» *exception*); г) наявність «права на комп'ютерний самозахист» («*computer transpasser*» *exception*); ґ) наявність «права контролю за телефоном» («*extension telephone*» *exception*); д) випадкове виявлення цифрових «слідів» злочину («*inadvertently obtained criminal evidence*» *exception*); е) відкритість комунікації для громадськості («*accessible to the public*» *exception*). Прецеденти, які деталізують ознаки кожного з нормативно закріпленого виключення, дозволяють

стверджувати про наявність процесуальних гарантій більш високого, порівняно з описаними попередньо, рівня.

Отже, найбільш перспективними напрямками для подальших наукових досліджень досвіду США в контексті використання у кримінальному процесі інформації з електронних носіїв слід вважати: 1) співвідношення елементів системи нормативного регулювання; 2) місце інформації в електронному вигляді в системі джерел доказів; 3) практичні аспекти реалізації концепції розумного (легального) очікування на приватність, а також правила «закритого контейнеру»; 4) особливості доказування з використанням електронних носіїв у контексті заборони використання показань з чужих слів та вимоги підтвердження достовірності доказів; 5) отримання доказової інформації шляхом: а) направлення запитів до провайдерів; б) проведення обшуку та здійснення виїмки електронних носіїв; в) проведення негласного зняття інформації.

Сопронюк О.А.,

*здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИМУСУ, ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА САНКЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема співвідношення категорій «примус», «відповідальність» та «санкція» завжди була і залишається однією з найбільш значущих в не тільки в доктрині кримінального процесу, але й у юридичній науці загалом. Дискусійність цього питання багато в чому обумовлена неоднозначністю цих правових явищ та їх різною правовою природою. Як наслідок, термінологічні проблеми дослідження цих явищ породили і певні складнощі практичного характеру у юридичній науці.

Окремі вчені ототожнюють поняття кримінальної процесуальної відповідальності й кримінального процесуального примусу. Зокрема, З. З. Зінатулін стверджує, що в широкому плані відповідальність є водночас і примусом. Разом із цим науковець відмічає, що обсяг вияву (питомої ваги) ретроспективної відповідальності в окремих видах і заходах кримінального процесуального примусу, безумовно, різний [2, с. 10-15].

На наш погляд, з наведеною думкою важко погодитися, оскільки при такому розумінні сутності примусу в кримінальному процесі зникають межі між його складовими частинами і фактично знімається проблема розмежування примусових заходів з точки зору правової природи, яка зумовлює специфіку підстав, умов і порядку їх застосування.

Проте у доктрині кримінального процесу більшість науковців ці заходи розрізняють, однак мають різні погляди щодо їх співвідношення. З цього приводу у доктрині кримінального процесу існує декілька позицій. Так, Ф. М. Кудін зазначає, що поняття «кримінально-процесуальний примус» охоплює тільки заходи процесуального примусу і до нього не відносяться ні процесуальна відповідальність та ні процесуальні санкції [5, с. 40-41].

В свою чергу, А. В. Мурзановська розглядає кримінально-процесуальну відповідальність через систему основних ознак: застосування заходів кримінально-процесуального примусу, передбачених у санкціях кримінально-процесуальних норм; існування у формі кримінально-процесуального правовідношення; застосування до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, у встановленому законом порядку; заходів кримінально-процесуальної відповідальності, що полягають у накладенні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав [6, с. 9].

Наступна доктринальна позиція суть якої полягає її полягає в наступному: кримінально-процесуальний примус діє в кримінальному судочинстві поряд з іншими заходами примусового впливу. Однак коло цих заходів різними авторами в різні періоди розвитку кримінально-процесуальної

науки визначається не однакою. Спочатку «власне кримінально-процесуальний примус» розглядався на одному рівні із заходами відповідальності та із санкціями [3, с. 114; 9, с. 14]. Потім систему примусу в кримінальному процесі стали складати заходи процесуального примусу, процесуальної відповідальності та процесуальні санкції [4, с.30]. При цьому останній елемент системи, крім процесуальних заходів примусу, включав санкції, передбачені іншими галузями права.

Наступна наукова позиція, яка існує у доктрині кримінального процесу з приводу співвідношення кримінально-процесуальної відповідальності, кримінально-процесуального примусу та кримінально-процесуальних санкцій полягає в тому, що вказані правові явища виступають самостійними різновидами заходів кримінального процесуального примусу. В. В. Рожнова, дослідивши правову природу таких правових явищ як процесуальна відповідальність, примус та санкції в якості охоронних процесуальних заходів, дійшла висновку, що вони мають значні розбіжності, зумовлені їх відносною самостійністю [8, с. 8].

До того ж, в останні роки стало формуватися розуміння юридичної відповідальності як особливого юридичного обов'язку. Особливості юридичної відповідальності як обов'язку відносяться і до її змісту і до форми. Прихильники даної позиції вважають, що юридична відповідальність передбачає необхідність відповідати за протиправні діяння. Це принципово відрізняє її від звичайних юридичних обов'язків, що представляють собою позитивну сторону правовідносин [1, с.123; 6, с.66; 7, с.103].

При всьому різноманітті думок науковців, висловлених про співвідношення санкцій та юридичної відповідальності, можна визначити наступні напрямки у вирішенні цього питання: 1) ряд авторів схиляється до того, що поняття санкції ширше поняття юридичної відповідальності. Санкція при цьому розглядається як захід державного примусу; 2) інші науковці, котрі під санкцією розуміють структурну частину правової норми, тобто загрозу державного примусу на випадок порушення обов'язків, застосування санкції

вважають юридичною відповідальністю; 3) існують також думки науковців, котрі визнають, що поряд з санкціями, які застосовуються в якості заходів державного примусу, які є і які не є заходами відповідальності, можливі несприятливі наслідки, не пов'язані з таким примусом.

Отже, вищенаведене свідчить, що різні науковці по-різному розглядають співвідношення примусу, відповідальності та санкцій у сфері кримінального провадження. На наш погляд, варто притримуватися думок тих науковців у сфері кримінального процесу, відповідно до яких кримінально-процесуальна відповідальність є різновидом кримінального процесуального примусу, а санкція виступає структурним елементом кримінально-процесуальної норми.

В такому випадку, співвідношення примусу, санкції та кримінально-процесуальної відповідальності полягає в тому, що міра кримінально-процесуальної відповідальності визначається санкцією кримінально-процесуальної норми, а реалізація кримінально-процесуальної відповідальності здійснюється шляхом застосування кримінального процесуального примусу [6, с.77].

До цього варто додати, що як і санкції інших галузей права, так і санкції кримінально-процесуальних норм є неоднорідними. Крім того, при співвідношенні примусу, відповідальності та санкцій у сфері кримінального провадження вони є самостійними правовими явищами, які у сукупності своїй, при взаємодії реалізують один одного.

Отже, можна погодитися із думкою Р.М. Білокінь, який виокремлює наступні підходи до визначення співвідношення між поняттями кримінальний процесуальний примус, санкція та кримінально-процесуальна відповідальність: 1) ототожнення поняття кримінально-процесуальної відповідальності та кримінального процесуального примусу (З. З. Зінатулін); 2) процесуальна відповідальність, процесуальні санкції та заходи процесуального примусу розглядаються як самостійні різновиди заходів кримінального процесуального примусу (В. В. Рожнова та З. Ф. Ковріга); 3) кримінально-процесуальна відповідальність визначається як різновид кримінального процесуального

примусу, а санкція – як структурний елемент кримінальної процесуальної норми (І. Л. Петрухін, А. А. Благодар, С. А. Шейфер); 4) всі примусові заходи поділяються на дві загальні групи: кримінальний процесуальний примус та санкційні процесуальні заходи, які, в свою чергу, діляться на правовідновлювальні заходи (заходи захисту) та каральні (заходи кримінально-процесуальної відповідальності) (Ф. М. Кудін) [1, с.195-196].

Проведений аналіз показує, що відсутність єдиного, загальновизнаного підходу у при співвідношенні примусу, відповідальності та санкцій у сфері кримінального провадження пояснюється багатоаспектністю їх проявів, які, на наш погляд, не враховуються в розглянутих вище наукових концепціях. Як наслідок, такий підхід призвів до логічних помилок, виражених в тому, що в якості однорівневих ланок системи процесуального примусу розглядаються елементи – вплив, санкція і заходи примусу, що мають різну конструктивну приналежність. Якщо процесуальні санкції аналізувати на рівні їх видів, то поряд з одним видом санкцій повинні позначатися і інші їх види, які отримали достатнє обґрунтування в теорії права і кримінально-процесуальній науці, такі як штрафні, правовідновлювальні, альтернативні, заохочувальні, абсолютно визначені, відносно визначені, позитивні, негативні та інші види.

Список використаних джерел

1. Білокінь Р.М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2018. 577 с.
2. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (вопросы теории и практики). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1981. 136 с.
3. Каминская В. И. Уголовно-процессуальный закон / В. И. Каминская // Демократические основы советского социалистического правосудия / под ред. М. С. Строгович. М.: Наука, 1965. 392 с.
4. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. 174 с.
5. Кудин Ф. М. Принуждение в уголовном судопроизводстве.

Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. 136 с.

6. Мурзановська А. В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 248 с.

7. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2008. 193 с.

8. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2002. 215 с.

9. Элькинд П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. М., Изд. «Юридическая литература». 1967. 192 с.

Шехавцов Р.М.,

доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 Інституту з підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії суттєво змінили кримінальну процесуальну діяльність з досудового розслідування злочинів, відкриваючи для суспільства увесь арсенал гласних та негласних засобів збирання доказів по кримінальним провадженням та замикаючи на слідчому їхнє визначення й застосування. Такі зміни стали наслідком сприйняття українським законодавцем багаторічної практики Європейського суду з прав людини та досвіду діяльності органів досудового розслідування цілого ряду європейських країн, який був систематизований та викладений у Рекомендаціях Комітету

міністрів Ради Європи державам-членам «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів» N Res (2005) 10 від 20 квітня 2005 р. Додаток до вказаних рекомендацій містить ряд положень, що мають визначальне значення для розуміння ключових складових формування у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві нормативно-правової регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій як особливих методів розслідування (методів, що застосовуються компетентними органами в галузі кримінальних розслідувань з метою розкриття та розслідування тяжких злочинів і встановлення підозрюваних та спрямовані на збір інформації таким чином, щоб не визвати підозр у об'єкта розслідування – див. Розділ I «Визначення та сфера застосування»).

Так, підрозділ «а» Розділу II Додатка містить загальні принципи використання особливих методів розслідування на державному рівні, якими є обов'язок держав у відповідності до вимог Європейської конвенції з прав людини: 1) вказати у державному законодавстві обставини та умови, за яких компетентні органи правомочні застосувати особливі методи розслідування; 2) прийняти належні законодавчі заходи, щоб дозволити, відповідно до пункту 1, використання особливих методів розслідування, аби зробити їх доступними для використання компетентними органами у тій мірі, в якій це необхідно в демократичному суспільстві для ефективного кримінального розслідування та переслідування; 3) прийняти належні законодавчі заходи, щоб забезпечити належний контроль за застосуванням спеціальних методів розслідування судовими органами та іншими незалежними органами шляхом попередньої видачі дозволу на їх використання, контролю під час розслідування або подальшого перегляду. Основними умовами використання особливих методів розслідування, визначеними у пунктах 4-7 підрозділу «b» Розділу II Додатка, є: 1) використання особливих методів розслідування повинно мати місце тільки якщо є підстави вважати, що тяжкий злочин вчинено, підготовлено або

готується однією чи декількома конкретними особами або ще не встановленою особою чи групою осіб; 2) забезпечення помірності між наслідками використання особливих методів розслідування з поставленою метою (в цьому відношенні при прийнятті рішення щодо їх використання необхідно оцінити серйозність правопорушення та врахувати, що особливі методи розслідування мають характер втручання); 3) забезпечення меншого застосування компетентними органами методів розслідування, пов'язаних із втручанням, ніж інших особливих методів, якщо останні дозволяють розкрити, попередити або переслідувати злочин у судовому порядку; 4) прийняття належних законодавчих заходів, що дозволяють представляти докази, отримані в результаті використання особливих методів розслідування, в суді (процесуальні норми, що регулюють надання та допустимість таких доказів, повинні гарантувати право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд).

В контексті зазначених Рекомендацій розвивається й практика ЄСПЛ щодо застосування так званих особливих методів розслідування. По суті ці рекомендації були вироблені з урахуванням встановлених ЄСПЛ невідповідностей положенням ст. 6, 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод законодавства окремих держав Західної Європи та практики його застосування.

З прив'язкою до різновидів НС(Р)Д, які передбачені у параграфах 2 та 3 глави 21 КПК, до числа рішень ЄСПЛ щодо негласних актів розслідування відносяться рішення з питань:

- аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК) – «Р Г та J Н проти Об'єднаного Королівства» від 25.09. 2001 р., «Перрі проти Об'єднаного Королівства» від 17.07.2003 р., «Ван Вондел проти Нідерландів» від 25.10.2007 р., «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р., «Мілінієне проти Литви» від 5.02.2008 р., «Биков проти Росії» від 10.03.2009 р., «Леас проти Естонії» від 06.03.2012 р. «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р., «Зубков та інші проти Росії» від 07 листопада 2017 р.;

- накладення арешту на кореспонденцію її огляду та виїмки (ст. 261, 262 КПК) – «Класс та інші проти Німеччини» від 06.09.1978 р., «Люді проти Швейцарії» від 15.06.1992 р., «Копп проти Швейцарії» від 25.03.1998 р., «Вебер і Саравія проти Німеччини» від 29.06.2006 р.;

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) у формі контролю телефонних розмов – «Ліберті та інші проти Сполученого Королівства» від 01.07.2008 р., «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р., «Мілінієне проти Литви» від 5.02.2008 р. «Кеннеді проти Сполученого Королівства» від 18.05.2010 р., «Роман Захаров проти Росії» від 04.12.2015 р., «Дудченко проти Росії» від 07.11.2017 р., «Бен Файза проти Франції» від 08.02.2018 р.;

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) у формі контролю передавання даних – «Великий брат стежить проти Великобританії» від 13.09.2018 р.

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) – «Бен Файза проти Франції» від 08.02.2018 р.

- спостереження за особою (ст. 269 КПК) – «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р., «Мілінієне проти Литви» від 5.02.2008 р., «Леас проти Естонії» від 06.03.2012 р., «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р.

- спостереження за річчю (ст. 269 КПК) – «Бен Файза проти Франції» від 08.02.2018 р.

- контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) – «Люді проти Швейцарії» від 15.06.1992 р. , «Тейшейра де Кастро проти Португалії» від 9.06.1998 р., «Калабро проти Італії» від 21.03.2002 р., «Веселов та інші проти Росії» від 02.10.2002 р., «Секейра проти Португалії» від 06.05.2003 р., «Раманаускас проти Литви» від 05.02.2008 р., «Биков проти Росії» від 10.03.2009 р., «Носко і Нефедов проти Росії» від 30.10.2014 р., «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р., «Раманаускас проти Литви 2» від 20.02.2018 р.

- використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК) – «Люді проти Швейцарії» від 15.06.1992 р., «Тейшейра де Кастро проти Португалії» від

9.06.1998 р., «Калабро проти Італії» від 21.03.2002 р., «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р.

- ознайомлення з матеріалами застосування спеціальних методів розслідування – «Едвардс проти Сполученого Королівства» від 27.10.2004, «Леас проти Естонії» від 06.03.2012 р., «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р., «Якуба проти України» від 19.02.2019 р.

Аналіз цих та багатьох інших рішень ЄСПЛ з питань застосування негласних актів розслідування в контексті практики здійснення кримінального провадження за КПК 2012 року свідчить про те, що питання невизначеності в законодавстві підстав, процедур прийняття процесуальних рішень щодо здійснення негласних актів розслідування, відсутності незалежного контролю, а саме судового контролю за дотриманням права підозрюваного, інших осіб під час їх проведення, відсутності порядку залучення у сферу доказування результатів таких актів розслідування зняті завдяки нормативним приписам КПК 2012 року.

Але зберігається імовірність і по факту вони й допускаються таких порушень, на які вже звертав увагу ЄСПЛ:

- не достатнє обґрунтування щодо особливих обставин справи а також, зокрема, чому слідство не могло бути проведене за допомогою інших менш суворих (інтрузивних) засобів (п. 113 рішення «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р.);

- не надання в повному обсязі для ознайомлення стороні захисту матеріалів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад, до змісту всіх аудіо записів контролю телефонних розмов в рамках зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а не тільки до тих, що були внесені у стенограму протоколу цієї негласної слідчої (розшукової) дії (п. 33-39 рішення «Едвардс проти Сполученого Королівства» від 27.10.2004, п. 77 рішення «Леас проти Естонії» від 06.03.2012 р., п.п. 33-35 «Корелліс проти

Кіпру», п. 161 рішення «Матанович проти Хорватії» від 4.04.2017 р., п. 45 рішення «Якуба проти України» від 19.02.2019 р.);

- здійснення провокації під час проведення контролю за вчиненням злочину (п.п. 53-72 рішення «Раманаускас проти Литви» від 5.02.2008 р., п.п. 53-55, 62,63 рішення «Носко и Нефедов проти Росії» від 30.10.2014, п.п. 61-65 рішення «Таранекс проти Латвії» від 02.12.2015 р.);

- одержання відомостей від Інтернет-провайдерів про Інтернет з'єднання по IP-адресах не на підставі ухвали слідчого судді, а шляхом несанкціонованого відбирання цих відомостей під час здійснення ініціативного оперативного пошуку («Великий брат стежить проти Великобританії» від 13.09.2018 р.)

Юрчишин В.Д.,

*завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського юридичного інституту Національного
Університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ КРАЇН ЄВРОПИ: В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Змагальна форма кримінального процесу історично виникла достатньо давно – в той період, коли не існувало ще чіткої межі між кримінальним та цивільним судочинством. Змагальний кримінальний процес характеризується тим, що діяльності сторони обвинувачення протиставлена активна діяльність сторони захисту. Суд є незалежним органом, не пов'язаний позицією жодної із сторін і приймає рішення про винуватість чи невинуватість особи на основі дослідження доказів, як зібраних в ході досудового розслідування, так і додатково представлених сторонами.

У змагальному кримінальному процесі публічно-правовий інтерес держави в здійсненні кримінального переслідування поєднується з наявністю у особи, щодо якої вирішується питання про її винуватість, широкого спектра прав, що гарантують її належний захист від незаконного та необгрунтованого обвинувачення і засудження. В рамках змагальної форми можливе здійснення кримінального переслідування і в приватному порядку, коли сторона обвинувачення представлена самим потерпілим, а не спеціальною державною установою. Однак коло кримінальних справ приватного обвинувачення вельми обмежене і включає в себе ті категорії злочинів, які становлять небезпеку не для суспільства в цілому, а лише для конкретної особи.

На досудових стадіях провадження у кримінальних справах сторона обвинувачення зобов'язана роз'яснити особі щодо якої здійснюється кримінальне судочинство, зміст наявних у неї прав і створити належні умови для їх реалізації. Особа наділена правом відстоювати свою позицію як самостійно, так і за допомогою захисника.

Сторона обвинувачення під час досудового розслідування збирає лише необхідні і достатні докази, що підтверджують винуватість особи у вчиненні злочину. Остаточна винуватість або невинуватість обвинуваченого встановлюється безпосередньо в судовому засіданні. Рішення суду можуть бути оскаржені в вищестоящий суд.

В даний час змагальний кримінальний процес поширений в більшості країн з англосаксонською (прецедентною) системою права. В Європі мова йде про Великобританію.

Щодо змагальної форми (типу) кримінального процесу, то М.С. Строгович визначив її як форму кримінального процесу, в якій спір рівних сторін вирішується незалежним судом, а суперечності, що існують між ними, виступають рушійною силою кримінального процесу [2, с.238]. На думку І.Л. Петрухіна, змагальність – це форма організації судочинства, для якої характерно: чітке розмежування функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи відповідно між стороною обвинувачення, захисту і судом; процесуальна

рівноправність сторін обвинувачення і захисту; вирішення справи шляхом полеміки сторін перед незалежним і безстороннім судом [4, с.69-70]. Кузнєцова О.Д. стверджує, що змагальність – це закріплена в законі форма організації кримінального процесу, заснована на ознаках, які забезпечують розподіл функцій між сторонами і судом, який вирішує справу; наявність рівноправних сторін обвинувачення і захисту і незалежного від сторін суду [1, с.238].

На основі цих досліджень можна зробити висновок, що змагальна форма (тип) кримінального процесу характеризує кримінальне провадження як в цілому, так і окремі його стадії, передбачає чітке розмежування функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи; процесуальну рівноправність сторін обвинувачення і захисту; наявність незалежного і неупередженого суду, який керує судовим розглядом кримінальної справи і вирішує справу в кінцевому підсумку.

Змагальний кримінальний процес має два різновиди: обвинувальний і позовний. Обвинувальний вид змагального типу кримінального процесу можна охарактеризувати наступними ознаками: наявність кримінально-правового спору, в якому беруть участь сторони з різними за змістом процесуальними інтересами, – обвинувач і обвинувачений; обов'язок доказування рівномірно розподіляється між сторонами; залежність вироку суду від змагання сторін; змагання є формальним (перемога в суперечці визначається не тим, чиї свідки були більш переконливими, документи точніші, докази вагоміші, а тим, чи дотримані сторонами визначені формальні умови змагальності). Тому, обвинувальний процес – це формальна змагальність, тобто суперечка між сторонами в ньому є, але значення мають чинники, які, по суті, до суперечки ніякого відношення не мають, оскільки істину встановлюють не тільки за допомогою доказів, але і шляхом ордалій (випробуванням водою, вогнем і т.п.), судового поєдинку (фізичною силою, витривалістю суперників) або випадком. Суд в обвинувальному процесі повністю пасивний. Суддям не довіряли не лише самостійно збирати і перевіряти докази, але й їх оцінювати. Однак в будь-якому разі докази в обвинувальному процесі за змістом не мають логічного

відношення до суті справи, саме тому рішення в даному процесі не залежить від суду – він тільки реєструє результат випробувань. Саме цим він і відрізняється від інших видів змагального процесу, в яких рішення у справі виносять судді на основі вільного вибору і за внутрішнім переконанням. Для того, щоб почати обвинувальний процес, достатньо пред'явити обвинувачення. При більш високому рівні теологічної культури судді в обвинувальному процесі можуть також застосовувати і релігійні норми, які передбачають певні правила оцінки поданих сторонами доказів (Закон Мойсея, шаріат і т.п.) [5, с.27-28].

У науці кримінального процесу виділяють два види позовної змагальності: приватно-позовну і публічно-позовну.

Обвинувальний кримінальний процес був першою фазою в розвитку процесуальних форм змагальності, яка відображає «субстанціональну свободу».

Приватно-позовний процес – це друга, (більш) вища ступінь розвитку змагальних засад, яка йде за обвинувальним кримінальним процесом. Приватно-позовний вид змагальної форми кримінального процесу можна охарактеризувати наступними ознаками: наявність приватного обвинувача; формальна рівність сторін, що створює однакові «стартові» (початкові) умови для їх змагання; розподіл тягара доказування між сторонами; закінчення процесу в разі визнання обвинуваченим (відповідачем) своєї вини (презумпція істинності визнання); збір стороною обвинувачення тільки обвинувальних доказів, а стороною захисту – тільки виправдувальних доказів; пасивність суду в доказуванні. Учасники процесу в приватно-позовному виді змагальності розраховують в основному на власні сили в зв'язку з тим, що довіра до публічних інститутів практично повністю відсутня. Саме тому суд у приватно-позовному процесі відіграє пасивну роль в дослідженні доказів, а основний тягар доказування покладено на сторони.

На думку Смирнова А.В., є кілька причин феномена суддівської пасивності, зокрема: 1) психологічна (складається в побоюванні, що суд, вдаючись до безпосереднього збирання і дослідження доказів, втратить

об'єктивність і виявиться в полоні власних обвинувальних або виправдувальних версій) 2) гносеологічна (полягає в тому, що кримінальний позов є справою приватних обвинувачів, тобто офіційне досудове розслідування як стадія кримінального процесу в даному випадку відсутня, а неофіційна досудова підготовка не може надійно забезпечити встановлення істини в суді, в результаті чого частина судових рішень а ргіогі ніби побудована на піску. Саме тому державі недоцільно з політичних міркувань брати на себе відповідальність за завідомо неправдиві або недостовірні рішення); 3) недовіра суспільства до суду, оскільки ставиться під сумнів його незалежність. У зв'язку з цим право на подання і дослідження доказів відводиться сторонам. У приватно-позовній побудові процесу суд є активним в основному в тому випадку, коли дає оцінку доказам. Різниця між приватно-позовним і публічно-позовним процесом, перш за все, полягає в тому, що приватно-позовне регулювання забезпечує сторонам паритет тільки «стартових» умов, зовсім не турбуючись про справедливість подальшого змагання. На відміну від цього, публічно-позовний процес намагається виправити цей недолік за рахунок врівноваження умов не тільки для «старту», але й для «фінішу» [5, с.36-43].

Публічно-позовний процес характеризується наступними ознаками: здійснення функції обвинувачення постійно діючим державним органом (прокуратурою, поліцією і т.п.), який керується не власним розсудом, а виконує свої службові обов'язки (*ex officio*); диспозитивність у розпорядженні предметом позову, тобто обвинувачення; надання процесуальної допомоги потерпілому, а іноді і заміна його в процесі (домінування публічних інтересів над приватними); рівноправність сторін протягом усього періоду провадження у справі, зокрема, збір і надання доказів в обґрунтування своїх позицій; відносно пасивне становище суду в дослідженні доказів; суд розглядає справу неповно і всебічно, а тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

Діяльність обвинувача, яка здійснюється на офіційній основі, не перешкоджає змагальній побудові процесу. Адже незважаючи на те, чим керується обвинувач, коли порушує кримінальне провадження, – офіційним або

особистим принципом, сторони в процесі наділені рівними правами, а суд незалежний від них [5, с.42]. Публічно-позовний процес факультативно допускає у себе ініціативу суду в дослідженні доказів (наприклад, суд має право витребувати додаткові докази за власною ініціативою), не вступає в конфлікт із змагальністю.

Якщо історично обвинувально-змагальний процес існував практично повсюдно (зрозуміло, в архаїчних формах), то в період Середньовіччя він був витіснений і модернізований у всіх європейських країнах, за винятком Великобританії, яка не тільки зберегла цю модель кримінального процесу, але й привнесла її в свої колонії (Північна Америка, Австралія, пізніше Індія та ін.).

Нарешті, ще один найважливіший аспект розвитку обвинувально-змагальної моделі кримінального процесу часто залишається поза увагою дослідників, які, як правило, не помічають фундаментальної трансформації, що сталася з цією моделлю на рубежі XVIII і XIX століть. Йдеться про так звану «лойєрізацію» (lawyerisation) англійського кримінального судочинства, тобто появи в процесі професійних юристів як представників сторін, після чого і стало можливим говорити про його змагальний (а не тільки обвинувальний) характер. Ще в 1740 р. у найбільш серйозних кримінальних справах обвинувачення було представлено в Англії спеціальним професійним представником в 3,1% випадків, а захист – тільки в 0,5%. Природно, що про ні про яку змагальність в сучасному розумінні в такій ситуації не йшлося, оскільки без професійного обвинувачення і захисту вона неможлива. До 1800 р. ситуація радикально змінилася: за тими ж категоріями кримінальних справ сторона обвинувачення була представлена професійним юристом в 21,2% випадків, а сторона захисту – вже в 27,9% випадків (приблизно по 1/3 справ). В результаті різко змінився вигляд англійського кримінального процесу, протягом декількох десятиліть швидко, але поступово придбав більш-менш сучасні форми професійної змагальної полеміки сторін з питань фактів (доказування) і права [6, с.72].

Список використаних джерел

1. Кузнецова О.Д. Проблемы реализации принципа состязательности при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Калининград, 2004. 181 с.
2. Курс советского уголовного процесса / чл. – корр. АН СССР проф. Строгович М.С. М.: Изд. АН СССР, 1958. 703 с.
3. Курс уголовного процесса / А.А. Арутюнян, Л.В. Брусницын, О.Л. Васильев и др.; под ред. Л.В. Головки. М.: Статут, 2016. 1278 с.
4. Петрухин И.Л. Реформа уголовного правосудия в России не завершилась. Законодательство. 2006. № 3. С. 69-70.
5. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. Санкт-Петербург : Наука, 2000. 223 с.
6. Vogler R.A. World View of Criminal Justice. Ashgate (Farnham; London; Burlington), 2005. P.137.

Гавгун С.Р.

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

**МОДЕЛЬ WISCI – СТРАТЕГІЯ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ СВІДКІВ
КРИТИЧНИХ ІНЦИДЕНТІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Інститут процесуального інтерв'ювання є частиною кримінального законодавства у ряді світових країн — Великій Британії, Австралії, Норвегії, Німеччині, Канаді, США, де він став результатом пошуків ефективних та гуманних засобів розслідування злочинів та рішенням у дотриманні, захисті, забезпеченні прав і свобод людини.

За своїм визначенням процесуальне інтерв'ю — це процесуальна дія, що полягає в отриманні точної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних (інтерв'юєнтів), засвідченні та перевірці доказів в ході їхнього спілкування з інтерв'юєром для встановлення фактичних обставин кримінального провадження (встановлення істини) з метою забезпечення

швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Держави використовують різні моделі інтерв'ю, кожній з яких притаманні характерні ознаки, ефективність застосування та ряд законодавчо закріплених гарантій. Однією з них є **WISCI (Witness Interview Strategy for Critical Incidents)**, в основу якої закладено методику інтерв'ювання свідків критичних інцидентів. Вперше її було розроблено в результаті програми авіаційної психології військово-повітряних сил армії Сполучених Штатів Америки для відбору та класифікації екіпажів, визначення вимог до роботи в умовах підвищеного стресу та напруги, задля досягнення ефективного результату в процесі виконання поставленого завдання. Джон Клеманс Фланаган (John Clemans Flanagan) був серед психологів авторів техніки критичного інциденту (Critical Incident Technique), а в його наукових працях в 1940-х та 1950-х роках, він описував її як “набір процедур для збору прямих спостережень за поведінкою людини таким чином, щоб полегшити її потенційну корисність задля досягнення практичних цілей, збільшивши продуктивність особи, яка опинилася у ситуації, коли стався інцидент”. З тих часів техніка зазначала чимало змін і стала широко використовуватися як дослідницький метод, швидко отримавши підтвердження ефективного пошукового та розвідувального інструмента в розслідуванні тієї категорії злочинів, що відбулися за обставин критичного інциденту. Завдяки встановленню взаєморозуміння з інтерв'юєнтом, цей підхід запобігає використанню неправомірних методик і тактик в ході проведення процесуальної дії, вдосконалюючи як процес збору, так і надійність інформації. Окрім цього, він впливає на сприйняття суспільством справедливості у сфері правосуддя та сприяє розбудові довіри і підвищенню авторитету правоохоронних органів.

Критичним інцидентом є будь-який інцидент, коли ефективність реакції правоохоронних органів, ймовірно, матиме значний вплив на довіру потерпілого, його сім'ї та/або громади.

Дане визначення навмисно було сформульовано із числа оціночних понять задля широкого кола діянь, які можуть йому відповідати. Хоча особливо

небезпечні та масштабні інциденти мають підвищену ймовірність їх розвитку або самі по собі являються такими, то менш серйозні інциденти можуть перерости (перетворитися) у критичні. Як показує практика, завжди є попереджувальні знаки розвитку подібних негативних ситуацій та засоби, що дають змогу ними управляти.

Поняття “критичного інциденту” містить в собі чотири обов’язкові складові: 1) *ефективність* — це показник професіоналізму, компетентності та добросовісності, що проявляється в результаті реакції правоохоронних органів та їхніх працівників на інцидент; 2) *ймовірність* — ознака можливості того, що випадкова подія відбудеться в умовах, які можуть створити критичний інцидент, що може мати або ж не мати значний вплив на довіру; 3) *значний вплив* — особлива для кожного конкретного інциденту дія з істотним ефектом на психічний стан, почуття, думки, переживання, вчинки людини, її сім’ї та/або громади; 4) *довіра* — характеристика довготривалої впевненості потерпілого, його сім’ї та/або громади у зобов’язанні підтримувати закон і порядок правоохоронними органами та їхніми працівниками.

Критичні інциденти мають різноманітні форми, включаючи катастрофи, що призводять до масових жертв, терористичні акти, операції щодо забезпечення громадського правопорядку, злочини на ґрунті ненависті та антисоціальної поведінки або розслідування скарг на офіцерів поліції, що в кінцевому результаті призводить до серйозної недовіри громадськості до правоохоронних органів. До числа критичних інцидентів належать також особливо тяжкі кримінальні правопорушення, що включають в себе умисне та ненавмисне вбивства. Слід розуміти, коли вчинено злочин, відбувається безладдя чи панує інша антисоціальна поведінка, а реакція поліції не відповідає очікуванням потерпілого, його сім’ї або громади, може розвинутися критичний інцидент, що викликаний діями або бездіяльністю правоохоронців, або через некомпетентність чи навіть байдужість останніх. Незалежно від того, є ці чинники реальними, уявними чи засновані на безпідставних припущеннях (очікуваннях), їхня присутність буде свідчити про наявність критичного

інциденту. Саме тому в подібних випадках для точного, всебічного та неупередженого розслідування, з метою отримання достовірної та надійної інформації від свідків та очевидців події, необхідно застосовувати модель процесуального інтерв'ю WISCI.

Слід підкреслити, що число кримінальних розслідувань критичних інцидентів, пов'язаних з багатьма свідками, зростає за останні кілька років, особливо у зв'язку із кількістю терористичних злочинів. Враховуючи відносну частоту, з якою відбуваються ці інциденти, їхній різноманітний характер і географічне поширення, видається розумним припустити, що офіцери поліції та слідчі, які беруть участь у таких розслідуваннях, зазвичай мають обмежений досвід роботи з такого роду свідками, а тактика інтерв'ювання таких осіб має характерні відмінності в порівнянні із типовими методиками. Так, важливим елементом є травма, якої зазнав інтерв'юєнт в результаті критичного інциденту, яка за своєю природою може бути тільки фізичною (тілесні ушкодження), моральною (ефект на психіку і ментальний розвиток), або ж фізичною і моральною водночас та, яка впливатиме на весь процес інтерв'ювання з моменту первинного контакту зі свідком. Саме тому використання моделі WISCI на практиці має містити в собі тактику інтерв'ю, що обов'язково включатиме турботу про свідків критичних інцидентів, метою якої є підтримка їх в ході кримінального розслідування, незалежно від рівня співпраці, та вжиття заходів з безпеки та медичного забезпечення.

Існує шість визначених фаз для будь-якого критичного інциденту. Їхні терміни та тривалість можуть бути надзвичайно швидкими, або, навпаки, бути повільними і продовжуватися на протязі декількох місяців. До цього переліку належать — попереднє розпізнання та ідентифікація критичного інциденту; підготовка до можливого критичного інциденту та раннє реагування; управління наявним критичним інцидентом; тактична відповідь на критичний інцидент; відновлення довіри громадськості; аналіз (звітування) та організаційне вивчення критичного інциденту задля уникнення його повторення.

Структурно інтерв'ю за моделлю WISCI поділяють на три обов'язкові етапи: 1) первинний (психологічний) контакт із свідком; 2) проведення процесуального інтерв'ю із свідком; 3) оцінка інтерв'ю та визначення подальших напрямків досудового розслідування.

Перший етап полягає у встановленні взаємозв'язку між інтерв'юером та свідком, надаючи можливість оцінити психічний (ментальний) стан та бажання особи до співпраці. Важливо належним чином врахувати у кожному конкретному випадку власне особу свідка, адже проведені дії в ході розслідування можуть мати тривалий вплив на його емоційне благополуччя і завдавати ще більшої травми. Залежно від подій, свідком яких стає особа та відповідно до сформованих нею суджень в результаті пережитого, приймається рішення про те, як і коли її варто інтерв'ювати та чи взагалі потрібно це для досягнення цілей слідства. Первинний контакт може відбуватися на місці або поблизу місця інциденту одразу після нього, в іншому місці — в лікарні, вдома за певний період після інциденту.

Встановлення контакту із великим числом свідків на місці такого критичного інциденту як будь-якого роду масова катастрофа (для прикладу, техногенна катастрофа, терористична атака тощо) дасть змогу сформувати інтенсивний інформаційний ресурс як джерело отримання відомостей для подальшого їх використання в ході розслідування. Однак, першочерговим є виявлення, швидкий аналіз та управління ситуацією, де потенційні інтерв'юенти стали очевидцями травмування інших або самі є травмованими потерпілими, потребують термінового медичного втручання, знаходяться в емоційно нестабільному стані через пережите, найшвидше бажають вийти із стресової ситуації, покинути місце інциденту та повернутись у безпечне для більшості місце — додому, що є зрозумілим. За таких обставин, необхідно використати ефективні методи з ідентифікації свідків (встановлення їхньої особи та контактних даних з метою подальшої можливості зв'язатися з ними), одержати від них початкові пояснення, прийняти рішення щодо подальших дій та довести їх до відома свідків, за необхідності. У критичних інцидентах із

декількома свідками важливо встановити в чому вони були одягнені з метою зіставлення цієї інформації із описами, які надаватимуть кожен окремих свідок надалі, що полегшить процес розпізнання їх у свідченнях одне одного, а також у випадках переглядів відеозаписів з місця інциденту (відеокамери в громадських місцях, відеозйомки на мобільний телефон, супутникові фотографії тощо). Важливим є встановлення чисельності свідків, щоб в подальшому зменшити випадки погіршення (розлади) пам'яті (внаслідок пригадування інциденту після певного періоду часу) та мінімізувати потенційно обманливий та недостовірний вплив інформації, що поширюватиметься після критичного інциденту (наприклад, з повідомлень ЗМІ, спілкування з іншими свідками тощо). У зв'язку з таким ефектом на процес формування пам'яті, необхідно, щоб початкові підрахунки були максимально точними та достовірними настільки, наскільки це можливо в кожній конкретній ситуації. Водночас, не завжди можливо чи навіть реально на практиці провести інтерв'ю та встановити первинний контакт із свідком на місці чи одразу після критичного інциденту, оскільки йому може знадобитися медична допомога або ж кількість свідків є надмірно великою, а тому потрібно затратити багато часу для кожного інтерв'юєнта, але цього часу може не бути через час, в який все відбулось (вечір, ніч), погодні умови (у випадку природних катастроф чи інцидентів, що сталися за межами приміщень), небажання співпрацювати із правоохоронними органами. У певних випадках через чисельність свідків та часовий тиск, найбільш практичним буде отримати контактні дані особи і опис її місцезнаходження в момент інциденту, а тому підрахунок свідків буде відкладено на пізніше. Якщо первинний контакт відбуватиметься у формі телефонної розмови з метою визначення необхідності наочної зустрічі, то корисним та продуктивним буде застосування методів когнітивного інтерв'ю для отримання швидкої, якісної та достовірної інформації з мінімальними перервами між критичним інцидентом та процесом відтворення події з пам'яті. На даному етапі варто знати, що людська пам'ять є нестабільною та легко піддається зовнішнім чинникам, особливо коли особа пригадує обставини

пережитої нею події — інциденту. Успішність такого відтворення на пряму залежить від віку, тривалості збереження інформації, бажанні співпрацювати, обсягу інформації, осмисленні пережитого тощо. Застосування відкритих запитань полегшить процес співпраці із офіцерами поліції, заохотить свідків до надання вільної, необмеженої відповіді та зменшить випадки упередженості зі сторони інтерв'юєнта.

Етап проведення процесуального інтерв'ю розпочинається із встановлення доцільності та продуктивності такої дії. Інтерв'юєр має оцінити критичний інцидент за рівнем його впливу на особу та поведінку останньої після пережитого. Тому досить очевидно, що інтерв'ю може бути відкладено до моменту, коли свідок матиме емоційне та фізичне бажання співпрацювати з правоохоронними органами. У випадку доречності проведення інтерв'ю із свідком після критичного інциденту, варто отримати додаткову консультацію про будь-які особливі умови, яких необхідно дотримуватися, наприклад, максимальна тривалість інтерв'ювання, кількість перерв, необхідність залучення перекладачів чи інших спеціалістів тощо. Етап процесуального інтерв'ювання включатиме попереднє його планування, яке не може бути недооцінене, навіть якщо воно не завжди матиме місце. При підготовці необхідно враховувати те, що відомо про свідка, акцентуючи увагу на характері пережитої травми, критичному інциденті, що трапився та інших відомостях, отриманих в ході початку розслідування. Така інформація в подальшому застосовуватиметься при побудові цілей та завдань, які мають бути досягнуті в ході інтерв'ю та методів, що слід застосувати в процесі. Власне інтерв'ю із свідком полягає у привітанні, встановленні психологічного та емоційного взаємозв'язку, поцікавившись про самопочуття особи тощо, зазначенні посади та імені інтерв'юєра, роз'ясненні основних процесуальних вимог до процедури інтерв'ювання, вільної розповіді свідка на задану тему критичного інциденту та уточнюючі питання для отримання додаткових відомостей, що становитимуть інтерес для подальшого ходу розслідування.

На завершення, інтерв'ю повинне бути оцінене та проаналізоване з точки

зору його результативності для розслідування критичного інциденту та визначення необхідності вжиття будь-яких негайних дій. Відомості, отримані під час інтерв'ювання, які могли б допомогти при визначенні та виявленні місцезнаходження підозрюваних чи осіб причетних до інциденту, які все ще на свободі, нейтралізації інших загроз (наприклад, розміщення боєприпасів, вибухових чи токсичних речовин), повинні негайно бути передані до відповідної слідчої групи. Свідки мають володіти інформацією про те, як зв'язатися із представниками слідчої групи, а у випадках занепокоєння щодо їх безпеки з ними має підтримуватися спеціальний зв'язок для вжиття заходів із мінімізації ризиків з їх залякування.

При аналізі моделі WISCI, можна стверджувати, що будучи розробленою близько 70-ти років тому назад та після ряду змін і доповнень завдяки практичним напрацюванням та висновкам, отриманим в ході років проведення інтерв'ю зі свідками критичних інцидентів, вона є результативним та продуктивним засобом забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних злочинів. Найбільш вагомою перевагою моделі WISCI, є відсутність універсальності при її використанні, а, навпаки, обмеженість кола інтерв'юєнтів, до яких можна застосовувати методику такої моделі, що дає можливість зосередитись на статусі конкретної особи, а отже більш точно побудувати тактику процесуального інтерв'ю із застосуванням практичних та теоретичних напрацювань.

Детальне дослідження тенденцій розвитку моделі WISCI, властивих їй принципів, етапів проведення, визначення її ролі у сфері захисту прав і свобод підозрюваних у кримінальних розслідуваннях, удосконалення та підвищення її ефективності може стати предметом подальших як наукових, так і практичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ACPO (2007) Practice Advice on Critical Incident Management. National Policing Improvement Agency. 2012. URL: <http://library.college.police.uk/docs/APPref/Extract-Critical-Incident-Management->

2007.pdf (дата звернення: 04.06.2019).

2. Critical Incident Guidelines. Professional Standards Command. New South Wales Police Force. January 2017. URL: https://www.police.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0020/420392/Critical_Incident_Guidelines_2017_Public_document.pdf (дата звернення: 04.06.2019).

3. Lee D. Butterfield, William A. Borgen, Norman E. Amundson, Asa-Sophia T. Maglio. Fifty years of the critical incident technique: 1954–2004 and beyond. URL: https://www.researchgate.net/publication/307981646_Fifty_years_of_the_critical_incident_technique_1954-2004_and_beyond (дата звернення: 05.06.2019).

4. Practice Advice on Critical Incident Management. Second Edition. 2011. URL: <http://library.college.police.uk/docs/NPIA/Practice-Advice-on-CIM-Jul2011.pdf> (дата звернення: 04.06.2019).

5. Smith K. Milne B. Witness interview strategy for critical incidents (WISCI). Journal of Forensic Practice. 12 November 2018. URL: <https://doi.org/10.1108/JFP-03-2018-0007> (дата звернення: 05.06.2019).

6. Процесуальне інтерв'ю в кримінальних справах. Навчальні матеріали СТИ 1/2017. URL: https://cti2024.org/content/images/CTI-Training_Tool_1_UKR.pdf (дата звернення: 04.06.2019).

Яценко М. В.,

здобувач освітнього ступеня бакалавр

факультету №1 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: Дуфенюк О. М.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету № 1 ІПФПНП,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІННОВАЦІЙНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЩО ФОРМУЮТЬ МАЙБУТНЄ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Впровадження в Україні інноваційних технологій безумовно є важливим компонентом діяльності Національної поліції України. На даний момент наша держава робить важливі кроки в інноваційному розвитку правоохоронної сфери, проте темпи такого поступу повинні бути більш динамічні. Використання інновацій у діяльності органів правопорядку є особливо важливим елементом для ефективного попередження правопорушень, створення умов для недопущення негативних тенденцій у суспільстві, сталого розвитку економічної та політичної стабільності [1].

Інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [5]. Тобто, це не тільки найновіший гаджет, а й пошук нових способів покращення сфери послуг, діяльності. Діяльність правоохоронних органів потребує наукового, кадрового, методичного, фінансового забезпечення. Однак сьогодні у світлі останніх глобальних тенденцій інформатизації фактично усіх сфер людської діяльності дедалі більшої ваги набуває інноваційне забезпечення. Правоохоронна система не може ефективно

протидіяти злочинності без використання новітніх технологій для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів у кримінальному провадженні, ведення аналітичної роботи тощо.

У період реформ актуальним питанням для українського суспільства є вивчення світового досвіду застосувань інноваційних технологій у діяльності поліції. Причому орієнтація на окремі прогресивні комунікативні моделі в діяльності поліції зарубіжних держав повинна містити ретельний та раціональний аналіз можливостей їх застосування, з урахуванням політичних, економічних, психологічних факторів розвитку України [2]. З огляду на зарубіжний досвід можна з впевненістю сказати, що нові технології, нові методи та ідеї призвели до значних змін у правоохоронній діяльності. Розглянемо кілька прикладів.

Серед інновацій, які набирають швидкого впровадження в світі є розумні сенсори, автономні безпілотні літаки, штучний інтелект, машинне навчання, інтеграційні системи, цифрова біометрія та технології спостереження. Так, зокрема, по всьому світі можна прослідкувати численні експерименти з використанням безпілотних систем літаків (далі – БСЛ) у діяльності правоохоронних органів. Вони можуть надавати оперативну інформацію поліцейським диспетчерам і аналітикам, щоб офіцери могли отримувати важливу інформацію про злочини, що відбуваються, та небезпечні ситуації, коли такі виникають. Це може допомогти їм краще спланувати реагування та врятувати життя. Дрони (поняття походить від англійської назви безпілотних літаючих апаратів – *drone*), як правило, дуже зручні для поліції, тому що вони можуть дістатися до місць, недосяжних для поліцейського. Для прикладу це може бути занадто високе місце, щоб піднятися, або занадто небезпечне для життя працівника правоохоронних органів.

Проаналізувавши вищенаведене, ми можемо визначити низку завдань, вирішення яких буде більш ефективним з використанням БСЛ. По-перше, правоохоронні дрони оснащені технологією телеприсутності, ще більше посилять переговори із заручниками, та особами, які їх захопили. Замість того,

щоб ризикувати життям, посилаючи поліцейського в гарячу точку, можна відправити дрон з екраном, прикріпленим до нього та підтримувати контакт з заручником [3]. По-друге, безпілотники необхідні для віддаленого доступу до потенційних вибухових пристроїв, їх дистанційному дослідженні і, в такий спосіб, забезпечення уникнення невинуватених ризиків для життя та здоров'я працівників поліції чи інших осіб. По-третє, дрони, які виконують функції поліцейського спостереження, оснащені камерами, читачами ліцензійних знаків і програмним забезпеченням для розпізнавання обличчя, можуть збільшити ймовірність встановлення місця знаходження осіб, які розшукуються правоохоронними органами.

Зважаючи на світовий досвід застосування БСЛ, існують тактичні рекомендації щодо їх використання, а саме:

1) поліція повинна отримувати ордери на використання БСЛ, де суб'єкти мають розумне очікування щодо конфіденційності факту отримання такого рішення;

2) поліція не повинна зберігати зображення, зроблені БСЛ, якщо вони не стосуються злочину;

3) поліція повинна надати громадськості змістовне повідомлення про використання БСЛ;

4) використання БСЛ з боку поліції повинно підлягати чіткому контролю, а також повинна бути передбачена відповідальність за можливі зловживання;

5) поліція не повинна використовувати збройні БСЛ [3].

Впровадження безпілотних систем літаків у діяльність поліції дозволить здійснювати постійний моніторинг, забезпечення безпеки, підтримку миру, не вимагаючи для цього додаткового персоналу [4].

Наступна інновація, яка суттєво здатна оптимізувати діяльність Національної поліції України – розумні сенсори, які можуть використовуватися для збирання різних типів інформації, щоб допомогти співробітникам виконувати свою роботу швидше та ефективніше. Ці засоби можуть передавати дані спеціальним аналітикам, а в підсумку, це дозволить

підвищити ефективність та зменшити строки розслідувань. Найважливіше, що ці технології можуть допомогти працівникам знаходитися в потрібному місці, у потрібний час. Для прикладу, сьогодні все більше поліцейських підрозділів у всьому світі застосовують фото-радіолокаційні системи, які дозволяють ідентифікувати транспортний засіб, а потім надіслати повідомлення про перевищення швидкості власнику транспортного засобу з точними даними про дату, час, швидкість руху, місце події. Це дозволяє правоохоронним органам відслідковувати такі транспортні засоби без їх фізичного переслідування патрулями безпосередньо на автошляхах.

Спираючись на досвід іноземних держав, можна проаналізувати доцільність застосування штучного інтелекту у діяльності правоохоронних органів для підвищення ефективності обробки баз великих даних. Аналізуючи закономірності, сенсорні канали та бази даних записів, інновації у цій галузі можуть допомогти правоохоронним органам визначити критичні місця на карті загроз, знайти ключові зв'язки між підозрюваними у ході кримінального аналізу тощо. Системи штучного інтелекту за допомогою камер і датчиків руху здатні стежити за порядком на вулицях міста і в місцях масового скупчення людей, прогнозувати виникнення небезпечних ситуацій і навіть впізнавати злочинців на основі біометричних даних.

Дедалі більше набуває прихильників практика використання іноземними поліцейськими службами технологій 3D сканування. Основними їх перевагами є зручність та економія процесуальних ресурсів, точність, об'єктивність фіксації, можливість потім додаткової обробки даних, отриманих під час огляду місця події, експертних досліджень тощо. Прикладом може слугувати досвід американських колег штату Вісконсін, які на сканування місця виявлення мертвої жінки з вогнепальним ушкодженням витратили біля 30 хв. (чотири сканування тривалістю біля 6 хв. кожне, а також додатково 1-2 хв. на зміну локації сканера). Обробка даних була здійснена після сканування. Оператор швидко залишив місце події для того, щоб інші фахівці могли приступити до виконання своїх завдань [6, с. 314; 7].

Вищесказане можна підсумувати висновком про те, що закордонний досвід впровадження інноваційних технологій є цінним та актуальним і для правоохоронної діяльності в Україні. Інновації дають змогу набагато швидше реагувати на правопорушення, розслідувати злочини, аналізувати інформацію, вживати заходи і при цьому не ризикувати життям поліцейського, ефективно попереджувати злочини та забезпечувати безпеку громадян.

Література:

1. Марков В. В. Роль інноваційних технологій у сучасній правоохоронній діяльності. *Форум права*. 2013. №1. С. 651–654. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13mvvcpd.pdf>.
2. Волошина О. В. Зарубіжний досвід ефективної комунікації в діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2018. № 2. С. 123–135. URL: <http://psychped.naia.kiev.ua>.
3. Тенденції правоохоронних органів. URL: <https://onlinedegrees.sandiego.edu/top-5-trends-in-law-enforcement/>
4. 4. Технології, які допомагають поліції. URL: <https://www.allerin.com/blog/these-5-technologies-are-helping-the-police>
5. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
6. Дуфенюк О.М., Марко О.І. Інноваційні технології 3D сканування у криміналістичній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 313–315. URL: http://www.pap.in.ua/1_2018/93.pdf.
7. Why police should use new crime scene mapping technology. URL: <https://www.policeone.com/police-products/3D-Laser-Scanners/articles/290043006-Why-police-should-use-new-crime-scene-mapping-technology>.